

K

НАРЗУЛЛА ЖҮРАЕВ

ЯНГИЛАНИШЛАР КОНЦЕПЦИЯСИ:

ЯРАТИЛИШИ, ЭВОЛЮЦИЯСИ ВА
АМАЛИЁТИ

ТОШКЕНТ «МАҢНАВИЯТ» 2002

К.

Тасаввур ва тафаккур оламидаги жиддий янгиланишларни бошдан кечиряпмиз. Инсон ва жамият, инсон ва табиат, одам ва олам ҳақидаги тушунчаларимиз бугун бутунлай ўзгармоқда ва чукурлашмоқда. Буларнинг барчаси Мустақиллик билан боғлиқ бўлган янгиланишлар натижасидир. Жамиятни тубдан ислоҳ қилиш орқали инсон ва жамият мөхиятини, ҳаёт мазмунини тубдан ўзgartiruvchi оламшумул жараён давом этмоқда.

Тасаввур ва тафаккур оламидаги бундай тарихий, ноёб ва умуминсоний қадрият даражасига кўтарилган янгиланишлар концепцияси мөхиятини илмий ва назарий жиҳатдан ўрганиш ижтимоий фанлар олдидаги муҳим вазифадир. Кўлингиздаги рисола ана шу мақсад йўлидаги ўзига хос қадам.

Масъул муҳаррир: социология фанлари доктори,
профессор **Мансур Бекмуродов**

Тақризчилар: сиёсий фанлар доктори,
профессор **Баҳодир Иминов**,
фалсафа фанлари доктори,
профессор **Иброҳим Хўжамуродов**,
тарих фанлари доктори,
профессор **Каримжон Норматов**.

66.3 (25)

Ж 96

Жўраев, Нарзулла.

Янгиланишлар концепцияси: Яратилиши, эволюцияси ва амалиёти/Масъул муҳаррир: М. Бекмуродов. Т.: «Маънавият», 2002.— 80 б.

2002 O'zb. Resp. DK

3158

ББК 66.3(5У)

Ж 4702620204-14 14-02
М 25(04)-02

© «Маънавият», 2002

МУҚАДДИМА

ХХ асрнинг сўнгги ўн йиллиги инсоният тарихида янги даврни бошлаб берди. Тоталитаризм, маъмурӣ-буйруқбозлик ва зўравонлик фояларига таянган социализм барбод бўлди. Файриинсоний фоялар ташвиқотчиси бўлган коммунизм мафкураси инқирозга учраб мустамлакачиликнинг сўнгги қўргонлари қулади. Башарият тақдирида инсон ва жамиятни озод этишнинг янги босқичи, ялпи янгиланишлар жараёни амал қила бошлади. Бундай тарихий ўзгаришлар дунё иқтисодий, маънавий ҳамда ижтимоий-сиёсий жараёнларининг илгари мисли кўрилмаган кенг миқёсли янгиланишлар палласига кирганлигининг равshan ифодасидир.

Умумжаҳоний янгиланишлар жараёни аввал муайян мамлакат, кейин бир гуруҳ давлатлар, охир-оқибатда барча мамлакатлар тақдирига, жамиятлар ва жамоалар, алоҳида инсонлар ҳаётига бевосита ва билвосита таъсир кўрсата бошлади. Дунё янгиланишлари жараёнига ҳар бир давлат ўз тараққиёт кўлами, илмий-маърифий ва маънавий савиаси, камолоти даражасидан келиб чиқсан ҳолда қўшила бошлади.

Ўзбекистон умумпланетар ўзгаришлар жараёнлари оқимида ўзининг бетакрор ижтимоий-сиёсий, маънавий янгиланишлари дастурига эга бўлган мамлакат сифатида ўзига хос ва ўзига мос мавқе эгаллади. Янги цивилизация ва инсоният тараққиётига кучли таъсир ўтказишга қодир бўлган давлат сифатида ўзининг кенг имкониятларини намоён эта бошлади.

Ўзбекистонда амалга оширилган фавқулодда кенг кўламдаги ишлар ҳозирги замон жаҳон цивилизацияси билан муштарак эканлиги алоҳида қайд этилиши лозим. Ўзбекистонда миллий, регионал ва умумпланетар мўлжаллар доирасида изчил ва тадрижий кечеётган ялпи ўзгаришларни ўз вақтида ўрганиш, амалга оширилаётган ижтимоий-сиёсий жараёнларни таҳдил этиш, баҳолаш ҳамда илмий-назарий умумлашмалар қилиш асносида бу жараёнларни мақсадли бошқариш Республигадаги янгиланишлар ривожи ўзига хос кечеётганлитини ифода этади. Ижтимоий-

иқтисодий, маънавий ҳаётни мақсадли такомиллаштириш, бу муҳитни умуминсоний ва миллий тамойиллар уйғунлиги руҳида ривожлантириш, сиёсий плюрализмга шартшароитлар яратиш, либерализм муҳитини ҳар томонлама кенгайтиришга даъват этиш орқали мамлакатимизда ялпи янгиланишлар жараёни бошланишига назарий пойдевор кўйилди. Давлат тизими, жамият қурилиши ва шахс маънавий дунёсини тубдан ислоҳ қилиш янгиланган давлат, ўзгарган жамият ва комил шахсни яратиш имконини берди. Давлат, жамият ва шахсни янгилаш жараёнлари, бу жараёнларни мақсадли бошқариш нечоғли ақлий шижоат, доно сиёсат ҳамда матонатни талаб этганилигига бугуниги кунда амин бўлиб турибмиз. Зеро, бу бошқарув сермашақкат ва мураккаб кечувчи ижтимоий-сиёсий воқеалар, мафкуравий таъсир ва тазииклар, маҳсус юзага келтирилган моддий-молиявий тангликлар ҳолатлари шароитидан амалга оширилди. Бу бевосита мамлакат раҳбарининг ўзига хос ноёб истеъдодидан, фаол сиёсий интеллектуал салоҳиятидан, Ислом Каримов шахснинг фавқулодда феномен эканлигидан далолат беради.

Ўзбекистон ялпи янгиланишлар жараёнини икки ўзаро узвий боғланган йўналишларда амалга оширишга киришиди. **Биринчиси**, мамлакатнинг ички дунёсида, яъни иқтисодиёт, маънавият, сиёсат, турмуш тарзида, ҳалқ характери ва менталитетида режавий асосларда амалга оширилаётган янгиланишлар мажмуидан иборат бўлса, **иккинчи йўналиш**, ҳалқаро ижтимоий муҳит манзарасини такомиллаштириш, яъни қарама-қарши кучлар ўртасидаги зиддиятларни барқарорлаштириш, коллизия муҳитидан муроса, ҳамкорлик муносабатлари, тинчлик маданиятига ўтиш, миллатлараро, давлатлараро, конфесиялараро толерантлик муносабатларини чуқурлаштириш, инсониятга умумий хавф туғдирувчи терроризм, наркобизнес, экстремизмга қарши ҳалқаро ташкилот тузилмаларига асос солиш ва бошқа фаолиятлар мажмуидан ташкил топади.

* * *

Ўзбекистонда ялпи янгиланишлар жараёни мамлакатимиз Президенти И. Каримовнинг қонунлар ўзаришлар жараёнларидан аввал юриши керак, деган доно методологик кўрсатмаси асосида амалга оширила бошланди.

Даставвал, Ўзбекистон мустақиллигининг хукуқий-мөъёрий асослари яратилди. Мамлакатнинг истиқлол Конституцияси қабул қилинди. Миллий давлат тизими анъанавий

давлатчилик фоялари ва жаҳон давлатчилиги илғор тажри-
баларининг синтези шаклида барпо этилди. Бошқарувда
янги усуллар қарор топди. Маҳаллий давлат ҳокимияти
тизимида туб ўзгаришлар ясалди. Нодавлат тузилмалар,
жамоат ташкилотлари ва ўз-ўзини бошқариш органлари-
нинг ваколатлари кенгайтирилди.

Кўп partiyaийлик тизими таркиб топишига кенг ша-
роит яратилди. Жамият ҳаётида соғлом демократик жара-
ёнлар муҳити вужудга келди ва чукурлашди. Инсон ҳақ-
хуқуқлари ва эркинликларини таъминлашнинг ҳуқуқий
асослари вужудга келмоқда. Суд ҳокимияти мустақиллик
моҳияти ва ҳозирги замон халқаро ҳуқуқ тамойиллари не-
гизида тубдан ислоҳ қилинди.

Миллатлараро тотувликни таъминлаш чоралари кўрил-
ди. Миллий хавфсизлик концепцияси ишлаб чиқилди. Мам-
лакат ҳудудий яхлитлигини ва тинчлигини таъминлашга
қодир бўлган замонавий Куролли Кучлар тизими яратилди.

Бозор иқтисодиётiga ўтишнинг асосий тамойиллари дои-
расида аҳолини кучли ижтимоий ҳимоялаш давлат сиёса-
тининг устувор йўналиши қилиб белгиланди.

Иқтисодий ислоҳотларнинг «Ўзбек модели» вужудга
келди. Макроиқтисодиётни барқарорлаштириш, пул-кред-
ит сиёсати тамойиллари ишлаб чиқилди. Мулкчилик,
мулкка эгалик тушунчалари шаклланди. Мулкдорлар таба-
қаси вужудга келди. Хусусий мулкка эгаликнинг янги ти-
зими барпо этилди.

**Ўзбекистонда маънавий-руҳий покланиш, миллий қад-
риятларни тиклаш, ворислик анъаналарига садоқатли ав-
ловни тарбиялаш ва амалиётга жорий этиш концепцияси
ишлаб чиқилди.** Мамлакатимизни озод ва обод жамиятга
айлантирувчи, ватан равнақини маънавий таъминлаб бе-
рувчи миллий истиқлол фояси шаклланди.

Миллий истиқлол моҳияти ва мустақиллик фояларини
ангглашда тарихий шахслар, буюк алломалар ва саркарда-
лар, хусусан, Аҳмад Фарғоний, Имом Бухорий, Ал-Мо-
туридий, Жалолиддин Мангуберди, Амир Темур, Улуғ-
бек, Алишер Навоий, Бобур ва бошқа улуғ аждодларимиз
ҳақидаги тарихий ҳақиқатнинг рӯёбга чиқиши катта аҳами-
ятга эга бўлди.

Миллий урф-одатлар, қадриятлар ва анъаналарнинг
тикланиший, янги жамият қуришда маънавий-маърифий
тарғибот ва таълим-тарбиянинг роли оширилди. Бу соҳани
тубдан ислоҳ қилиш ва янгилаш жараёнлари изчил амалга
oshiрилмоқда.

Мустақил Ўзбекистон жаҳон ҳамжамиятининг тенг хуқуқли ва фаол субъектига айланди. У Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигига ўзига хос ва ўзига мос ўринга эга бўлиб, минтақа тараққиётида муҳим роль ўйнай бошлади. Марказий Осиё давлатлари билан ўзаро ҳамкорлик ва қардошлик муносабатларини янада ривожлантиришнинг стратегик йўналишлари ишлаб чиқилди.

Бундай кенг кўламдаги ўзгаришлар ва янгиланишлар жараёни чукур асосланган илмий-назарий таҳлилни, назарий умумлашмалар, холосалар чиқаришни, амалий тавсиялар ишлаб чиқишни ижтимоий-гуманитар фанлар олдига долзарб муаммо сифатида қўймоқда.

Дарҳақиқат, ялпи ўзгаришлар жараёнларининг пировард натижасида ижтимоий онг мазмунидаги ўзгаришлар юз бера бошлади. Одамлар тафаккурида, феъл-авторида, саъи-ҳаракатларида янги қадриятлар қарор топди. Ҳаётга муносабатлар тизими ўзгарди. Ўзбек менталитети, миллий характер мазмунидаги янги жиҳатлар таркиб топа бошлади. Бу бевосита сиёсий, иқтисодий, хуқуқий ва маънавий соҳада туб янгиланишларга, ўзгаришларга маънавий асос бўлиб хизмат қилди.

Мамлакатда хуқуқий демократик давлат қуриш ва фуқаролик жамиятини шакллантиришнинг ўзбекона тамоилилари вужудга келди. Сиёсий, иқтисодий, ижтимоий барқарорликка эришилди. Маънавий-руҳий покланиш, миллий қадриятларнинг тикланиши орқали **истиқбол даври фуқароси** вужудга келди.

Хуллас, Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятида ўзига хос ва ўзига мос ўринга эга бўлганлиги, Юргашимизнинг дунё муаммоларини ҳал этишда, жаҳон ижтимоий-сиёсий жараёнларини умуминсоний тамойиллар ва умуман яхшилик сари буришда фаол саъи-ҳаракатлар зарурлигини асослаб бергаётганлиги мамлакатимизнинг жаҳон ҳамжамиятининг фаол субъектига айлангаётганидан далолат беради.

Ўзбекистоннинг кўхна дунёни ислоҳ қилиш, уни янги foялар асосида ўзгаришиш концепциялари дунё жамоатчилиги томонидан тўла маъқулланиб, қўллаб-куватланагётганлиги ўзбек характеристери ўзгарганлиги, ҳалқ онги, руҳијати, менталитети янгиланаётганлигидан далолат беради. Ана шундай шароитда, яъни, истиқбол даври фуқароси таркиб топганлиги ва янгиланишлар жараёнининг узвий-узлуксиз ривож топаётганлиги ҳамда маънавият мамлакатимиз ижтимоий-иқтисодий, маънавий-интеллектуал тараққиётининг ҳаракатлантирувчи кучи бўлиб бораётганлиги

бу масалаларни илмий-назарий асослаш заруриятини кун тартибига қўймоқда.

Шу боисдан ҳам озод ва обод жамият қуриш назарияси, кучли давлатдан кучли жамиятга ўтиш тамойиллари асослаб берилганлиги, эркинлаштириш сиёсати ижтимоий ҳаётнинг ҳамма соҳаларида амал қила бошлаганлиги иқтисодиёт, маънавият, маърифат борасида туб ўзгаришлар концепциясида ўз ифодасини топганлиги ва амалиётда фаол қўлланила бошлаганлиги масалаларини илмий-назарий тадқиқ этиш мақсадидамиз.

Истагимиз — истиқдол даври тарихий жараёнларини ўрганиш, уни илмий-назарий мушоҳада қилиш, воқеликни англашдан иборат. Бу масала эса ижтимоий онг, ҳалқ табиати, орзу-ўйлари, интилишлари, маслак ва эътиқодларидаги ўзгаришлар жараёнлари билан узвий боғлиқдир. Шу нуқтаи назардан қараганда **фуқаролар онги ва тафаккурини ўзгартирмасдан туриб ислоҳотлар моҳиятини англаш ва самарадорлигини ошириш мумкин эмас**. Шу боисдан ҳам Президент И. Каримов одамлар тафаккурида ўзгариш ясамагунча жамиятни янгилаш мумкин эмаслигини аниқ-равшан кўрсатиб берди.

Жумладан, Президент И. Каримов «**Жамиятни маънавий янгилашдан қўзланган бош мақсад** — юрт тинчлиги, Ватан равнақи, ҳалқ эркинлиги ва фаровонлигига эришиш, комил инсонни тарбиялаш, ижтимоий ҳамкорлик ва миллатлараро тотувлик, диний бағрикенглик каби кўп-кўп муҳим масалалардан иборат¹», — деган эди. Бу бевосита жамиятни тубдан янгилашни, инсонни «янгилаш», инсон тафаккури, руҳияти, кайфияти ва онгини ислоҳ қилиш орқали амалга оширишни тақозо этадиган ҳодисадир.

Истиқдол эволюцияси бевосита одамлар тафаккури, уларнинг сиёсий, иқтисодий, ҳуқуқий ва ижтимоий онгининг такомиллашиш жараёнлари билан боғлиқ бўлган ҳодисадир. Шунинг учун ҳам рисолада Ўзбекистонда кенг миқёсли ислоҳотларни **инсон онги ва қалби орқали ўтказиш**, бу жараёнларни ҳар томонлама ижтимоий фаол фуқарони шакллантириш иши билан уйгун ҳолда олиб борилганлиги илмий таҳлил ва тасниф қилинади, назарий умумлашмалар илгари суриласди, амалий саъй-ҳаракатлар тизими алоҳида-алоҳида соҳалар бўйича қиёсий ўрганилади. Жумладан:

¹ Каримов И. «Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон турмуш пировард мақсадимиз». «Ўзбекистон», Т., 2000, 499-бет.

Давлатчилик соҳасида:

- давлатнинг ялпи ислоҳотлар ўтказишда ташаббускорлиги, аҳоли бунёдкорлик ва яратувчанлик фаолиятлари нинг рағбатлантирилиши;
- ҳуқуқий демократик давлат қуришда миллий ва умуминсоний тамойилларнинг уйғуллаштирилиши;
- қонун олдида аҳоли барча қатламлари тенглителгининг таъминланиши, қонун устуворлиги тамойилларининг умумжамият томонидан қабул қилинган воқеликка айлантирилиши;
- жамият аъзолари моддий, маънавий ва ижтимоий имкониятларининг мамлакатни озод ва обод ўлкага айлантириш foяларига сафарбар этилиши;
- аҳолининг мулқдорлар қатламини шакллантириш борасидаги саъй-ҳаракатлар, аҳоли турли табақалари турмуш тарзида ҳаддан ташқари фарқлар юзага келиб қолишининг олдини олиш;
- ҳалқаро иқтисодий ҳамкорликнинг янада такомиллаштирилиши, бир мамлакат билан яқинлашув бошқа давлатлар билан узоқлашув ҳолатига олиб келмаслиги тамоилиининг изчил амалга ошуви.

Сиёсий соҳада:

- ҳалқнинг ҳам бевосита, ҳам билвосита, яъни ўз вакиллари орқали давлат ҳокимиятини бошқаришда тўлиқ иштирок этиши лозимлигининг асосланиши;
- ҳокимиятнинг умумэътироф этилган қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимиятига бўлиниш тамоилини жорий этиш асосида демократик бошқарув тизимларининг амал қила бошлаши, миллий давлатчилик тузилмаларининг барпо қилиниши;
- жамият сиёсий тизимида плюралистик ёндошувлар тизимининг юзага келиши, кўп вариантли баҳолаш майдонларининг таркиб топтирилиши;
- бир мағкуранинг, бир дунёқараашнинг яккаҳокимлигидан воз кечиш, сиёсий ташкилотлар, мағкуралар ва фикрлар хилма-хиллигини тан олишнинг ижтимоий зарурлиги тамоилиининг ишлаб чиқилиши;
- фуқароларнинг жамоа, жамият ва давлат олдида ҳамда давлат ва жамиятнинг шахс олдидағи масъулияти масалаларида адолатли мувозанат концепциясининг яратилиши;
- Ўзбекистонда туғилиб, унинг заминида яшаётган, меҳнат қилаётган ҳар бир киши миллий мансублиги ва диний эътиқодидан қатъи назар мамлакатнинг тенг ҳуқуқли фуқароси бўлиши учун ҳуқуқий, сиёсий ва маънавий шартшароитларнинг амал қилишига эришилиши.

Иқтисодий соҳада:

- юрган тинчлиги, халқ фаровонлигини таъминлайдиган барқарор ривожланиб борувчи иқтисодиётнинг барпо этилиши;
- ижтимоий йўналтирилган бозор муносабатларига босқичма-босқич, эволюцион ўтиш назариясининг асосланиши ва амалиётда муваффақиятли қўлланилиши;
- мулк эгалари ҳукуқларининг ҳимоя қилинишини таъминлаш ва мулкчиликнинг барча шакллари ҳукуқий тенглигини мустаҳкам қарор топтирилиши;
- иқтисодиётни давлат томонидан бевосита бошқарилиши тизимидан воз кечилиши, корхоналар ва ташкилотлар мустақиллигининг кенгайтирилиши, муассасаларнинг хўжалик фаолиятига аралашув амалиётига барҳам берилиши.

Ижтимоий ва маънавий соҳада:

- умуминсоний тамойиллар, эзгулик фояларига содиклик, инсон ҳаёти ва шахсий дахлсизлиги, озодлиги, қадрқиммати, касб-кор ва яшаш жойларини эркин танлаш ҳукуқларининг таъминланиши;
- ҳурфикрлилик, виждан ва дин эркинлигининг қарор топтирилиши;
- ижтимоий адолат қоидаларининг рўёбга чиқарилиши, аҳолининг ҳимояяга эҳтиёжманд қатламлари — кексалар, ногиронлар, кўп болали оиласлар, ўқувчи-ёшларнинг давлат томонидан ижтимоий ва маънавий муҳофаза этилиши;
- фуқароларнинг ўз интилишлари, имкониятлари ва қобилиятларини намоён қилишлари учун зарур шарт-шароитларнинг яратилиши.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И. Каримовнинг китоблари, рисолалари, нутқлари ва маърузаларида ижтимоий воқеликни ялпи янгилаш, ижтимоий ўзгаришлар мантигини шахс манфаатларига йўналтириш, комил инсонни таркиб топтириш, жамиятнинг юксак маънавий-ахлоқий қиёфа касб этишига доир концепциялар мажмуи, уларнинг ижтимоий муҳитда амал қилиш жараёнлари чукур асосланган.

Шунингдек, инсониятнинг онгли беш минг йиллик тарихи мобайнида амалга оширилган ўзгаришлар жараёнлари, бу ўзгаришлар жараёнларига асос солган ва бошқарган улуғ шахслар, ҳукмдорлар, президентлар, аллома ва мутафаккирларнинг назарий мушоҳадалари ҳам бизга тарихий сабоқ вазифасини ўтайди.

Ўзбекистонда ижтимоий ўзгаришлар ва янгиланишлар концепциясини ўрганиш асноларида Шарқ ва Фарб мутафаккирлари, антик давр олимлари, хусусан, Платон, Аристотель, Фукидид, Лаэрций, Спиноза, Зардушт, Имом Бухорий, Форобий, Маргиноний, Юсуф Хос Ҳожиб, Маҳмуд Кошғарий, Беруний, Амир Темур сингари¹ мутафаккирлар ва давлат арбобларининг асарлари, Гегель, Фрейд, Бердяев, Тойнби, Поппер, Ясперс, Хоманс, Неру, Губман ва бошқа² алломаларнинг илмий-назарий қарашлари ҳам жиддий эътиборга лойиқдир.

Ижтимоий онг мазмунининг тобора инсоний моҳият касб эта бориши, шахс ҳақ-хуқуқлари барқарорлашаётганлиги, ҳалқаро маконда меҳр-шафқат, бағрикенглик, одамийликка доир **умумпланетар майлнинг** кучайиши жамият, жамоа ва шахс маънавиятида янгиланиш жараёнларини амалга ошириш билан бевосита боғлиқдир. XX аср сўнгига келиб инсоният ўз қазоси ҳам, ўз давоси ҳам ўз қўлида, реал саъӣ-ҳаракатларида, тафаккур тарзида эканлигини тўла англаб етди. **Дунё ўз-ўзини асраш инстинктини ишга солини тараддудини кўрмоқда.**

Ана шу жараёнларда марказий масалалардан бири ҳамма саъӣ-ҳаракатларни инсонга, унинг реал манфаатларига, руҳий интеллектуал соғломлигига, маънавий тарбиясига қаратиш вазифасидир. Президент И. Каримов ялпи янги-

¹ **Кошғарий Маҳмуд.** «Туркий сўзлар девони» («Девону лугатит турк») 1-том, Т., 1960, 2-том; Т., 1961, 3-том; Т., 1963, Ўз ССР ФА нашириёти; **Ҳожиб Юсуф.** «Кутадгу билиг». «Чўлпон». Т., 1990. **Форобий Абу Наср.** «Фозил одамлар шаҳри». Абдулла Қодирий номидаги ҳалқ мероси нашириёти. Т., 1993; **Маргиноний Бурҳониддин.** «Ҳидоя». «Адолат». Т., 2000; **Имом Бухорий.** «Ҳадислар». 4-том. Энциклопедия Бош таҳририяти. Т., 1999; **Беруний Абу Райҳон.** «Қадимги ҳалқлардан қолган ёдгорликлар». Танланган асарлар, 1-том. «Фан», Т., 1968; **Амир Темур.** «Темур тузуклари». «Нур», Т., 1992.

² **Фрейд З.** «Методика и техника психоанализа». Госиздат, М., 1923; «Введение в психоанализ». Наука, М., 1989; **Монтесье, Шарль Луи.** «Избранные произведения». Госполитиздат, М., 1955; **Платон.** «Государство законы. Политик». «Мысл», М., 1998; **Фукидид.** «История», том 1–2, М., 1915; **Спиноза Б.** «Избранные произведения». Т. 1–2, М., 1957; **Маркс К.** «Капиталъ». Избранные произведения. Том 3. М., 1967; **Неру Дж.** «Взгляд на всемирную историю». Издательство «Прогресс», М., 1989; **Гегель.** «Философии права». Издательство «Мысль» М., 1990; **Бердяев Н.** «Смысл истории». Издательство «Мысль». М., 1990; **Тойнби А.** «Постижение истории». Издательство «Прогресс», М., 1991; **Губман Б.Л.** «Смысл истории». Издательство «Наука». М., 1991; «Цивилизация перед судом истории». Сборник. Санкт-Петербург, «Прогресс», «Культура», «Ювента», 1996; **Поппер К.** «Открытое общество и его враги». Международный фонд «Культурная инициатива», М., 1992; **Ясперс К.** «Смысл и назначение истории». Издательство «Республика», М., 1994.

ланишлар ва туб ўзгаришлар моҳиятини худди ана шу омилларда кашф этиб, **ислоҳотлар барча жабҳаларини айни инсон орқали амалга ошириш назариясини асослаб берди.**

Янгиланиш жараёнларининг пировард натижалари ҳам инсон имкониятларини тўлароқ юзага чиқишига, шахс потенциали, салоҳият заҳиралари намоён бўлишига кенг йўл очишдан иборатdir.

ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ ҲАОТИК ҲОЛАТЛАРНИ ТАРТИБГА СОЛИШ ЖАРАЁНЛАРИ

Кизил империя ва халқаро коммунистик мафкура XX асрнинг 80-йилларига келиб таназзулга юз тута бошлади. Тоталитар режим инқирози даставвал қизил мафкура таназзулидан бошланди.

Собиқ иттифоқ ҳудудида демократик жараёнларнинг чуқурлашиши, аникроқ қилиб айтганда, «демократия ўйин» ларининг авж олиши бутун мамлакат ҳудудида сиёсий жараёнларни фаоллаштирган бўлса, муайян гуруҳларнинг манфаатлари, айrim шахсларнинг сиёсий мавқе учун интилишлари бекарор сиёсий муҳитни вужудга келтирди. Халқ депутатлари съездлари ва коммунистик партиянинг нуфузли йиғилишларида сиёсий можаролар, ўзаро тортишувлар, шахсий адоват ва манфаатнинг кескинлашуви ҳолатлари юзага келди. Ўзаро тўқнашувлар авж олиб, мамлакат олий раҳбарияти ўртасида парокандалик, ўзаро келишмовчиликлар, тарафкашлик ва гуруҳбозлик кучайди, сиёсий мавқеини йўқотаётган раҳбар шахслар ўртасидаги курашлар мамлакатни фожиали оқибат гирдобига торта бошлади.

Кремлдаги бундай келишмовчиликлар, ўзаро ички зиддиятлар Марказ билан иттифоқдош республикалар ўртасидаги муносабатларнинг кескинлашуvigа ҳам сабаб бўлди. Асабий кайфият, руҳий бекарорлик, озурдалиқ туфайли ҳатто Россиянинг ўзида — Москвада, Ленинградда (ҳозирги Санкт-Петербург) Кремлга ишончсизлик билдиришлар, мамлакат раҳбариятига таъна-дашномлар ёғдиришлар авж олиб кетди. Дастлаб, сиёсий аномия ҳолати вужудга келди. Умумдавлат манфаатига хизмат қиласидиган гоялар атрофида аҳолини зўрлаб бирлаштириш учун энди аввалги кудратли тазиيқ машинаси иш бермай қўйган эди. Ана шундай ижтимоий-сиёсий, маънавий-руҳий ва иқтисодий бекарорликдан талвасага тушган мамлакат раҳбарияти фуқароларни чалғитиш йўли билан давлатнинг ҳудудий яхлит-

лигини сақлаб қолишга интила бошлади. Ўз мақсадларига эришиш учун ҳатто турли миллний ва миллатлараро можароларни уюштиришдан ҳам тойишмади.

Собиқ иттифоқда қонунчиллик ҳокимияти амалда йўқлиги боис, сиёсий ҳукм-тазиيқ ўтказиш орқали бошқариш вазифаси қизил мафкура зиммасига юклатилган эди. Мафкуравий таъсирнинг барҳам топиши, ҳуқуқий доктрина йўқлиги, маъмурий-буйруқбозлик тизими тобора чуқурлашганилиги, боз устига бозор иқтисодиёти элементларининг пайдо бўла бошлиши, миллый онғ ва миллый уйғониш жараёнларининг кучайиши мамлакатда умумий хаос ҳолатини таркиб топтириди. Ижтимоий тартибсизликлар, миллый, жамоавий, минтақавий ва шахслараро қарама-қаршиликлар кучайиб, бундай вазият жамиятдаги деструктив ҳолатларни чуқурлаштира бошлади. Сиёсий аномия доиралари кенгайиб, иқтисодиёт ва ижтимоётнинг барча соҳаларини қамраб олди. Натижада тоталитаризм билан демократия, коммунистик мафкура билан умуминсоний қадриялар гоялари ўртасида жиддий тўқнашувлар содир бўлди. Бу Грузияда Тбилиси воқеалари, Озарбайжон ва Арманистонда Тоғли Қорабоғ, Қирғизистонда Ўш, Ўзбекистонда эса «пахта иши», «ўзбеклар иши», сўнгроқ Фарғона, Андижон, Гулистан, Бўка ва Паркент воқеалари шаклида юзага келди.

Ўзбекистондаги ижтимоий-сиёсий муҳит таҳликали ва зиддиятли тус олди.

Яъни: биринчидан, «пахта иши» ва «ўзбеклар иши» деган айловлар билан янги қатағон даври бошланди. Кўзга кўринган тажрибали раҳбарларнинг асосий қисми жинонӣ жавобгарликка тортилди. Оқибатда бутун мамлакатда парокандалик, лоқайдлик ва ишончсизлик кайфияти чуқурлашди.

Иккинчидан, Фарб демократиясига тақлид қилиб, унга кўр-кўрона эргашган сохта демократлар ижтимоий фикрни чалғитиб халқни майдонларга чорлай бошладилар. Минглаб одамларни ўзларига эргаштириб норозилик митингларини уюштиридилар. Фуқаролик уруши хавфи юзага келди.

Учинчидан, республикада норозиликни кучайтириш, одамларни чалғитиш, миллатни бўлиб ташлаш мақсадида туманлар, вилоятлар ва турли вазирликлар қўшиб юборилди.

Туман ва вилоятларнинг қўшиб юборилиши мамлакат иқтисодий тараққиётига кескин зарба бериш билан бирга одамлар кайфиятига ҳам салбий таъсир кўрсатди.

• **Тўртинчидан**, аҳоли тифиз жойлашган, ижтимоий муаммолар кескинлашган, моддий жиҳатдан қийналиб қолган минтақаларда миллатлараро низоларни келтириб чиқариши ва шу йўл билан аҳолини мустақилликка эришишдан иборат асосий мақсад ва йўналишлардан чалғитишга интилдилар. Натижада Фаргона, Андіжон, Гулистон, Бўка, Паркентда қонли тўқнашувлар вужудга келди.

Бешинчидан, коммунистик мафкуранинг «дин афъондир» деган даҳрийлик шиори одамлар қалбини жароҳатлади. Жамиятда юз берган парокандалик ва тартибсизлик пайтида Ислом динидан ўз манфаати йўлида фойдаланувчи ақидапарастлар пайдо бўлиб, диний партиялар атрофида бирлашиб, ҳокимият учун курашни авж олдирдилар. И. Каримов ана шундай муаммолар қалашиб кетган мурракаб ва зиддиятли пайтда ҳокимият тепасига келди.

Республикадаги ялпи аномия ҳолатини тартибга тушириш, **ахлоқий-меъёрий мувозанатни қарор тоғтириш**, маънавий бўшлиқ, ижтимоий ҳаётдаги парокандаликни бартараф этиш зарур эди. Маъмурӣ тизимнинг бўшлиги, маҳаллий ҳокимият органлари фаолиятининг сустлашганлиги, тартибсизликнинг авж олганлиги каби жамият ва одамлар ҳаётида хавф туғдирувчи ҳолатни бартараф этиш лозим эди. Президент И. Каримов Республика раҳбари сифатида фаолият кўрсата бошлаган дастлабки кунлариданоқ ўзбек ҳалқи манфаатлари, шаъни ва фурурини ҳимоя қилишга киришди. Юртбошимиз ўзбеклар шаънига ёғдирилган бўхтонларга жавобан: «**Ўзбек ҳалқининг виждони пок. Фаргона воқеалари ўзбек ҳалқининг иродаси билан содир бўлмади. Бу воқеаларга тутуруқсиз ва гаразли мақсадларни кўзлаб, ким қандай бўёқ бермасин, тарих албатта ўзининг адолатли ҳукмини чиқаради. Байналмилалчилик, меҳмондўстлик, яхшилик, қалб саховати ҳамиша ўзбек ҳалқига хос фазилатлар бўлиб келди. Ҳалқимиз ҳеч қачон бошқа ҳалқларга нисбатан душманлик кайфиятида бўлмаган. Бу қадимий ва ҳозирги тарихимиздан олинган кўпгина мисоллар билан исбот қилинганди**¹», деган нуқтаи назарни қатъият билан илгари сурди ва мавжуд тасаввурлар мазмунини ўзgartира билди.

Жамиятда мавжуд хаос ва аномия ҳолатларига барҳам берилди. «Пахта иши» билан боғлиқ оммавий қатагон ишларига нуқта кўйилди. Вилоятлар, туманлар маъмурӣ-иқтисодий ҳудудлари қайтадан кўриб чиқилди. Миллатлараро

¹ «Совет Ўзбекистони» газетаси, 1989 йил, 20 август.

муносабатларни барқарорлаштиришнинг янги концепциялари ишлаб чиқилди. Динга муносабат ўзгартирилиб, Ислом динининг маънавий, маърифий ва тарбиявий фоялиридан кенг фойдаланиш чоралари кўрилди. Маънавий ва руҳий янгиланишларнинг амалий якуни сифатида Президент И. Каримов «**Барча масалаларни ҳал этиш учун сиёсий системани ислоҳ қилиш зарур**»¹, деган масалани ўртага қўйди.

Ана шундай фоялар ва ислоҳотларга тайёргарлик концепцияси мустамлакачиликдан озод бўлиш, мустақилликка эришиш фоялари билан уланиб кетди. Мамлакат раҳбари И. Каримов ўзининг стратегик мақсадини аниқ ва равшан ўртага ташлади: «**Мамлакат катта фалокат ёқасига, жар ёқасига келиб қолганини кўриб турибмиз. Халқ ўзининг эртанги кунига ишончини кундан-кунга йўқотаяпти. Одамлар ўзларининг, оиласининг, бола-чақасининг тинчлигига кафолат истайди. Тўқис, хотиржам ҳаёт талаб қиляпти. Бу истаклар, бу талаблар сафсатабозлик ва вадабозлик остида кўмилиб кетяпти.**

Ўзбекистон раҳбарияти ҳеч қачон, қандай иттифоқ бўлмасин, ким билан иттифоқ бўлмасин, қандай шароит бўлмасин, иккинчи даражали ролга рози бўлмайди, бунга йўл ҳам кўймайди»².

Президент И. Каримов сиёсий алдовлар, вадаларга ишонмади, халқимиз учун иккинчи йўл қарамлик ва мутеллик эканлигини англаш зарурлигини ижтимоий сиёсат даражасига қўтарди. Қадди букик ва қалби забун халқимиз учун фақат битта йўл — мустақиллик йўли бор, деган ишонч билан қатъий ҳаракат қилди. Ана шу сиёсий қатъият, кучли фоявий эътиқод ва шахсий ирода қудрати жарга қулаётган республикани асрраб, уни муқаррар, ижтимоий фалокат ва ҳалокатдан сақлади. Жамиятда аста-секинлик билан, босқичма-босқич барқарор маънавий-руҳий, сиёсий-ижтимоий муҳит вужудга кела бошлади.

ЯНГИ ДАВЛАТЧИЛИК ТИЗИМИНИ ВУЖУДГА КЕЛТИРИШ КОНЦЕПЦИЯСИ

Ўзбекистоннинг бутун уч минг йиллик тарихи мобайнида бирон-бир миллат номига қўйилган давлат ёхуд империя амал қилмаган. Мовароуннаҳр ва унинг атрофини

¹ Ўша газета.

² «Халқ сўзи» газетаси. 1991 йил, 1 сентябр.

қамраб олган катта геополитик маконда фақат сулолавий ёхуд жўғрофий номланишларда салтанатлар, давлатлар халқларни сиёсий жиҳатдан уюштириб келган. Ҳозир биз тувоҳи бўлиб турган Ўзбекистон давлати халқимизнинг асрый орзу-умидларини, илк мустақил давлатчиликимизни ифодаловчи улуф воқелик, тенги йўқ буюк қадриятдир. Юртбошимиз Ислом Каримов эса шу улуф воқеликнинг ижодкоридир.

Маълумки, Ўрта Осиё халқлари ўзининг минг йиллар мобайнида шаклланган бошқарув сиёсати, серқирра ҳамда теран илдизли давлатчилик анъаналари билан жаҳон давлатчилиги тараққиётига кучли таъсир кўрсатиб келди. Шарқ давлатчилиги тарихида чуқур из қолдирган Афросиёб, Сомонийлар, Қорахонийлар, Мұҳаммад Хоразмшоҳ томонидан адолат ва инсонпарварликка таянган давлат тизимларининг шакллантирилиши, соҳибқирон Амир Темурнинг марказлашган давлат тузиши ва миллат ифтихори учун курашиши, салкам 500 йил амал қилган буюк темурийлар салтанатига асос солиши, Мирзо Улугбекнинг фан ва маданият равнақига, Ҳусайн Бойқаронинг адабиёт ва санъат, илм равнақига йўл бериши, ҳунар аҳлига раҳнамолиги, Заҳириддин Мұҳаммад Бобур, Ҳумоюн, Ақбар шоҳ, Шоҳ Жаҳонларнинг турли дин ва мазҳабдаги халқларни бирлаштириб, одил ва инсонпарвэр давлат таркиб топтириш йўлидаги тажрибалари кишиликнинг ижтимоий, маъмурий бирлашув жараёнлари тарихидаги муҳим босқич сифатида тан олинган.

Жаҳон сиёсатдонлари мамлакатимиизда эркинлик тамоилилари ижтимоий муҳитнинг барча жабҳаларида амал қила бошлиғанлигини, қонунга ҳурмат билан қараш, қатъий интизом турмуш тарзига сингиб бораётганлиги, умум томонидан қабул қилинган одатий ҳолатларга айланиб бораётганлигини эътироф этмоқдалар. И. Каримов миллий давлатчилик пойdevорларини тиклаш асноларида юзага келган муаммовий вазиятларни ҳал этиш ҳамда ижтимоий воқелик жараёнларига ёндошишда ана шу тарихий тажрибалар ва фуқаролар маънавий-руҳий эҳтиёжларидан келиб чиқади.

Немис файласуфи Гегель ибораси билан айтганда: «Ҳар бир давлат қурилиши маълум халқ миллий-маънавий маҳсули, ўзлигини намоён этиш ва маънавий-онглийлик тараққиётининг пиллапоясидир. Бу тараққиёт зинани қадам-бақадам босиб, бир меъёрдаги ҳаракатни, вақт-

дан ўзиб кетмасликни тақозо этади. Вақт ҳамма нарсага қодир. Унда тафаккур, фалсафа... ҳамма нарса мужас-сам»¹.

Давлат тизимининг таркиб топиш эволюцияси, унинг ўзига хос қонуниятлари, мураккабликлари ва талаблари хусусида гапирав экан, Гегель ижтимоий ўзгаришларни инқилобий усулларда амалга ошириш нечоғли зааралилиги хусусида алоҳида тўхталиб, янгиликларни инқилобий тарзда жорий этиш ҳамма вақт вайронагарчиликларга олиб келишини, янги шаклларни эса фақат тадрижий тартиботларга секинлик билан амалга ошириш зарурлигини уқтиради. Давлат қурилиши жонли ҳодиса сифатида доимий ҳаракатда, ўзгаришлар асносидадир², — деган фикрни асослайди.

Ўзбек миллий давлатчилиги, унинг шаклланиш жараёни хусусида гап борар экан, шу ўринда, Гегель фалсафаси ва унинг эволюцион қонуниятларидан фарқ қилиб Президент И. Каримов ишлаб чиқсан давлат қурилиши ва амалиётига доир концепциянинг янги давр шарт-шароитларни пухта ҳисобга олувчи мантикий тизим сифатида муҳимлиги ва ижтимоий қимматига кўра мукаммал назария эканлигига амин бўлиш мумкин. Гегель таълимотида ургу берилмаган бир муҳим жиҳат — маҳаллий шарт-шароитлар, миллий рух, минтақадаги ижтимоий-тарихий тажрибаларнинг ўрии ва роли И. Каримов асарларида чуқур илмий-назарий асослаб берилади ва амалиёт орқали синовдан муваффақиятли ўтказилади. Дарҳақиқат, миллий менталитет ўзига хослигига, дунёқарашлар, анъаналар ва эҳтиёжлар мантиғига асосланмаган ҳар қандай давлат тизими узоқ яшай олмаганлиги тарихий тажрибалардан маълумдир.

Жаҳон давлатчилиги тарихи ижтимоий тузумнинг бир ҳолатдан иккинчи ҳолатга ўтиши каби инқилобий ўзгаришлар жараёнини кўп кўрган. Ана шундай мураккаб шароитда турли давлатлар турлича йўл тутишган. Бироқ, тажриба шуни кўрсатадики, туб бурилишлар пайтида кучли ижро ҳокимиятини вужудга келтириш, қатъий тартиботлар, хуқуқий бошқарув тизгинини маҳкам тутиш ўта зарурдир.

Мамлакатда қонун устуворлигига эришиш, бутун бошқарув тизимида ижро интизоми мавқеини ошириш, қонун-

¹ Гегель. «Философия права». М., 1990, стр. 469.

² Гегель. «Философия права». М., 1990.

га бўйсуниб яшашни аҳолининг турмуш тарзига айлантириш демократик давлатнинг сифат кўриниши, фуқаролик жамиятининг муҳим хусусиятидир. Бироқ, мамлакатда ана шундай ҳолатни барқарор таъминлашнинг ўзига хос мураккаб томонлари бор. Булар:

— **биринчидан**, аҳоли дунёқараши, ҳуқуқий, сиёсий ва иқтисодий билимлар даражасини доимий ва изчил юксалтириш билан боғлиқ муаммолар;

— **иккинчидан**, маънавий ва ахлоқий баркамолликка интилишни ҳаётий зарурат даражасига чиқариш, ҳар бир фуқаронинг ўзини-ўзи бошқариши ва ўзини-ўзи назоратга олиши каби мураккаб, вақт талаб этадиган маънавий-руҳий ўзгаришлар билан боғлиқ муаммолар;

— **учинчидан**, ижтимоий адолат тамойилларини давлат ва жамият тизимида ҳал қилувчи қоидалар даражасига юксалтириш билан боғлиқ муаммолардир.

Инсон руҳияти, онги ва дунёқарашида жиддий тадрижий ўзгаришлар юз бераётган, вақт ва сабр талаб этадиган мураккаб жараёнлар амалга ошаётган, кучли ижроия ҳокимиятига эҳтиёж кучайган тарихий шароитларда мамлакатимизда мавжуд вазият тақозосига кўра мантиқан тўғри йўл тутилди. Аммо бу борада қилинган саъй-ҳараратлар, яъни раҳбарнинг шахсий масъуллиги ва жавобгарлиги масалаларига, қатъий тартиботларга кўпроқ урғу берилаётганлиги, давлат бошқарув органларининг баъзи бўғинларини ўз ваколатига ола бошлаганлиги айрим сиёсатчилар чиқишлирида бир мунча танқид қилина бошланди.

Аммо юқорида айтилгани каби, ўтиш даврида бошқарув жараёнларига ёндошув ўзгача бўлиши, унинг хаотик ҳолатларда кечишига йўл қўймаслик муҳим аҳамиятта эгадир. Мамлакатимиз Президенти айни пайтда Вазирлар Маҳкамасининг Раиси сифатида ижроия тузилмалари фаолиятларини мувофиқлаштириш масъулиятини ҳам ўз зими масига олиб келмоқда. Парламентар — республика бошқаруви жорий этилиши тарафдорлари тарихий тажрибани билмасликлари ва энг муҳими, мамлакатимиздаги тинчлик ва барқарорликка фаразли қарашлари оқибатида бошқарувнинг президентлик — республика шакли тоталитар тузумга олиб келиши мумкинлигини рўкач қилмоқдалар.

Аслида эса президентлик — республика бошқарувида ҳокимиятни демократик негизларда бўлинишини адолатли тарзда амалга ошириш имкони бор. Яъни қонун чиқа-

рұвчи, ижро ва суд қокимиයти бир-бирига дахлсиз ҳолда иш олиб боради. Президентлик — республика бошқарувида ижро қокимиයти Президент қўлида бўлади. Бу усул имкониятларини ҳалқаро ҳамжамият аллақачон тан олган.

Бошқарувнинг парламентар — республика усулида Президент парламент йиғилишида, унинг аъзолари томонидан сайланади. Президентлик — республика бошқарувнинг эса у умумхалқ сайлови йўли билан барча фуқароларнинг овоз бериши асосида сайланади. Бунда Президент ўз ваколатини парламентнинг саноқли аъзоларидан эмас, балки кенг ҳалқ оммасидан олади. Қолаверса, бунинг сиёсий, ҳуқуқий, маънавий ва демократик мазмуни кенгроқ эканлиги кўпгина сиёсатшунос олимлар томонидан эътироф этилган.

Мутахассисларнинг фикрича, кейинги йилларда давлат бошқарувининг парламентар — республика ва монархия шакли ўрнатилган мамлакатларда ҳам ҳукумат — олий ижро органи асосий ўринни эгалламоқда. Масалан, Германия, Буюк Британия, Италия, Япония ва бошқа мамлакатларда ана шундай ҳодиса юз бермоқда.

Умуман олганда, Президент И. Каримовнинг бошқарув фаолиятида қатъийлик, ижро интизомидаги событлик хусусиятлари диктатура кўриниши ёки давлат қурилишдаги нуқсон эмас, аксинча юксак талабчанлик ва катта масъулиятни чукур ҳис этиш ифодасидир. Буни Президент И. Каримовнинг «Комсомольская правда» газетаси мухабири саволларига берган жавобларида яқъол кўриш мумкин. Жумладан, у шундай дейди: «**Мухолифларим мени диктатор қилиб кўрсатишни жуда хоҳлайдилар. Тан оламан: эҳтимол менинг ҳаракатларимда авторитаризм нишоналари бордир.** Аммо, мен буни фақат бир нарса билан изоҳлайман: тарихнинг муайян даврларида, ҳуқуқий давлатчилик қарор топаётган пайтда, айниқса бир тизимдан иккинчисига ўтиш даврида, ҳар ҳолда кучли ҳокимият зарур. Қон тўкилишига ва қарама-қаршиликка йўл қўймаслик, минтақада миллатлараро ва фуқароларнинг тотувлиги, тинчлиги ва барқарорликни сақлаш учун шундай бўлиши зарур. Бу йўлда мен жонимни фидо қилишга тайёрман»¹.

Давлат бошқарувининг президентлик — республика шаклида диктатура чукурлашади, тоталитаризмга кенг йўл

¹ Каримов И. «Ўзбекистон: миллий истиқбол, иқтисод, сиёсат, мафкура». «Ўзбекистон», Т., 1993, 141-бет.

очилади, деган нұқтаи назар асосан давлат бошқаруви билан сиёсий режим ўртасидаги фарқни ажрата билмаслик оқибатида юзага келгандыр. Чунки бир қатор мамлакатларда бошқарув турлича бўлгани билан сиёсий режим бир хиллигича қолиши мумкин. Ёки аксинча, масалан, Германияда — давлат бошқарувининг парламентар — республика, Францияда эса дуалистик — республика шакллари мавжуд. Бироқ, уларнинг барчасида бир хил сиёсий тартиботлар — демократик режим амал қиласи. Шундай экан, Ўзбекистонда ҳам давлат бошқарувининг қайси усули амал қилмасин, пировард мақсад ва интилишларимиз халқ ҳокимиюти асосидаги фуқаролик жамияти қуриш экан, демократик режим ҳаёт тарзига айланиши ҳаёт тақозосидир.

Умуминсоний тамойиллар устуворлигини тан олмайдиган, пировард мақсадлари мавхум, жамоатчийлик фикрини чалғитадиган, бир-бирига антагонистик ғоялар ва қарашлар амал қиласидиган давлат тузуми ҳеч қачон узоққа бора олмайди. Сиёсий йўналишлари ва тамойиллари тез-тез ўзгариб турадиган, аниқ позицияга эга бўлмаган бошқарув тизимида парокандалик юз беради. Буни Югославия, Индонезия, Филиппин, Украина ва МДҲ таркибидаги кўпгина мамлакатлар мисолида яққол кўришимиз мумкин.

Давлат тизимини изчил мустаҳкамлаб бориш, бошқарув жиловини маҳкам тутиш, қонун устуворлигига эришиш сиёсий ва ижтимоий зарурат эканлигини буюк файласуф Абу Наср Форобий ҳам таъкидлаган эди. Форобий маънавий камолотга эришиш шахсларнинг ўз-ўзига бўлган масъуллиги, инсоний интизомининг нечоғли юксаклигига боғлиқлигини асослаб беради. Улуғ мутафаккир камолотга эришиш йўлини ҳар бир киши ўзи учун муқаддас сулук, илоҳий қонун даражасида англамоғи зарурлигини таъкидлайди. У илоҳий қонунни идрок этиш учун икки нарсага эътибор беришни тавсия қиласи: «**Биринчиси, саъи-ҳаракати, ҳунари ва мақсадлари ҳокимга (давлат раҳбарига — Н.Ж.) қарши бўлган ёвуз ниятли одамлардан шаҳарни (мамлакатни — Н.Ж.) тозалашдир. Бошқа бир ғоя — панд-насиҳат йўли билан фаронсонликка интилиш ва одамларнинг илоҳий қонунни осонликча ва қувонч билан қабул қилишларини таъминлашдир**¹.

Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги эълон қилинганидан кейинги тарихий вазият шундай эди-

¹ **Форобий Абу Наср.** «Фозил одамлар шаҳри». А. Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, Т., 1993; 37-бет.

ки, энди давлатимиз мустақил бўлди, халқ эса ўз тақдирини ўз белгилайди, деб эълон қилишнинг ўзигина кифоя эмас эди. Мамлакатда Давлат мустақиллиги билан боғлик қонунлар тизимини яратиш зарур эди. Айни пайтда истиқлолғоясини ҳам фақат бир томонлама — ҳавоий ва юзаки талқин қилиб бўлмас эди. Бинобарин, эришилган мустақилликни сабитқадамлик билан мустаҳкамлаш йўлида изчил курашишга даъват этадиган, миллат шаъни ва ориятини қўзғатадиган кучли миллий истиқлолғоясини яратиш ва халқ онгига сингдириш лозим эди.

Ўзбекистон мустақил давлат деб эълон қилинган куннинг ўзидаёқ давлатчилик атрибулларини жорий қилиш юзасидан амалий чоралар кўрила бошланди. Ўзбекистон Республикасининг Давлат байроби, герби ва мадҳиясининг мусиқий баёни ҳақида маҳсус қарор қабул қилинди. Унда Конституция комиссиясининг эксперт гуруҳига Давлат байробининг вариантлари устида ишлашни давом эттириш, Олий Кенгашнинг тегишли қўмиталарига Конституция комиссияси ижодий гуруҳи билан ҳамкорликда Давлат байроби, мадҳиясини тақдим этиш топширилди.

Истиқлол йўлимизни қонунлар билан мустаҳкамлаш, унинг жаҳон ҳамжамиятида тан олиниши Ўзбекистоннинг халқаро ижтимоий-сиёсий муҳитда эътироф этилишининг муҳим йўлларидан бири сифатида қаралди. Бир қатор ёш мустақил мамлакатларда турли сиёсий коллизиялар авж олиб, фикрларчувалашиб, «калаванинг учи топилмай қолган» бир пайтда Ўзбекистон ўзининг ҳар бир кунига ва олис истиқболига қатъий ишонч билан қаради. Шунинг учун ҳам у, энг аввало, давлат рамзларини, истиқлолимиз атрибулларини қабул қилиш, мамлакатнинг хуқуқий пойдеворини тиклаш йўлидан борди.

Ўзбекистоннинг давлат мустақиллигига эга бўлганлиги буюк тарихий аҳамиятга эга воқеа ҳисобланиши қўйидаги омилларга кўра янада равшанлашади.

Биринчидан, ўзбек халқи уч минг йиллик тарихи мобайнида илк бор ўз тақдирини ўзи белгилаш хуқуқига эга бўлди, сермусибат халқимиз мустақил давлат ҳокимиятининг бирдан-бир соҳибига айланди.

Иккинчидан, Ўзбекистон мустақиллиги мамлакатда адолатли, демократик, инсонпарвар жамият қуриш учун йўл очиб берди, ўз миллий давлатчилик тизимини барпо қилишга имконият яратди.

Учинчидан, мустақиллик туфайли Ўзбекистон халқаро миқёсларда ўзини танитиш, айни чоғда халқаро хуқуқ

меъёрлари асосида жаҳондаги барча давлатлар билан тенг ҳамкорлик қилиш имкониятини қўлга киритди. Жаҳон харитасида Ўзбекистон тўла ҳуқуқли мустақил давлат сифатида ўз ўрнига эга бўлди.

Тўртингидан, иқтисодиётда туб ўзгаришлар қилиш учун имконият яратилди. Яъни жаҳон амалиёти исботлаган бозор иқтисодиётига ўтиш учун шароит барпо этди. Мулкка муносабат тубдан ўзгариб, жамиятда мулкдорлар синфи ни шакллантириш учун имкон очилди.

Бешинчидан, мустақиллик халқнинг маънавий уйғониши учун имконият сифатида юзага келиб, бой маданий меросга эгалик, ворислик анъаналари амал қила бошлади. Юрт тарихи, қадимий маданият тиклана бошланди. Халқнинг азалий урф-одатлари, маънавий қадриятлари қайтарилди. Динга муносабат ижобий томонга ўзгарди.

ИҚТИСОДИЙ СОҲАДА ТАРКИБИЙ ЎЗГАРИШЛАРНИНГ АМАЛГА ОШИРИЛИШИ

Истиқтол даврида иқтисодий инфратузилмалар таркиби тубдан ўзгартирилиб, мамлакатнинг ички эҳтиёжлари ҳамда ташқи интеграциялашув мақсадлари асосидаги яхлит ишлаб чиқариш комплекси вужудга келтирилди. Тарқоқ, узук-юлуқ, собиқ иттифоқ манфаатларини ифодаловчи ишлаб чиқариш корхоналари фаолиятларини қайта куриш, янгиларини барпо этиш асосида мустақил давлатнинг ягона ишлаб чиқариш тизими юзага келтирилди. Бошқача қилиб айтганда, мамлакатда собиқ иттифоқ манфаатларига йўналтирилган координацияга барҳам берилиб, ички ва тенг ҳуқуқли, фойдали ҳамкорлик асосидаги халқаро координациялашув жараёни вужудга келтирилди. Шундай қилиб, Ўзбекистон мустақилликка эришгач, унинг иқтисодини четдан туриб бошқаришга чек қўйилиб, ички имкониятлардан келиб чиқиб бошқариладиган ягона, мустаҳкам асосларга эга тизим вужудга келтирилди. Айни пайтда жаҳон иқтисодий тизимининг муҳим бўғинига айланба бориб, Ўзбекистон халқаро иқтисодий координациялашув жараёнига фаол киришди. Унинг узвий ва ишончли бўғини, кенг имкониятли субъектига айланди.

Жаҳонда ижтимоий-иктисодий ривожланишнинг ҳаммабоп тавсиялари, тайёр андозалари бўлмайди. Айниқса, маданий, маърифий, тарихий тажрибалари асрлар мобайнида шаклланган, мустаҳкам ва барқарор анъаналар мамлакати ҳисобланган Ўзбекистондай қадимий маконда ўзи-

га хос ва ўзига мос йўл танланганлиги истиқболни до- нишмандларга хос башорат қилишнинг ёрқин намунаси эди. Зеро, шу нуқтаи назардан Президент И. Каримовнинг «Мустақил Ўзбекистон туғилган куниёқ оёққа туришга, ўзи юришга мажбур эди»¹, — дейишида чуқур мантиқий асос бор эди.

Бинобарин, истиқлол йўли тараққиёт тамойиллари-ни ишлаб чиқиш жараёнларида И. Каримов собиқ совет тузумидан мерос қолган тажрибаларни, мустақил тарақ-қиётнинг дастлабки йилида амалга оширилган ижтимо-ий-иқтисодий ислоҳотларни чуқур таҳлил қилиб, «сох-та инқилобий сакрашларсиз, фожиали оқибатларсиз ва кучли ижтимоий ларзаларсиз, эволюцион йўл билан нор-мал, маданиятли тараққиётга ўтиш — танлаб олинган йўлнинг асосий мазмун ва моҳиятидир»², — деган холоса-га келади.

Айни чоғда Президент И. Каримов «Ўзбекистон ўзи учун танлаб олган йўл ижтимоий соҳага йўналтирилган, респуб-ликанинг манфаатларига, шарт-шароитлари ва хусусиятла-рига энг кўп даражада мос келадиган бозор иқтисодиётини шакллантиришга қаратилгандир. Айни мана шундай йўл Ўзбекистон халқининг муносиб турмушини, унинг ҳукуқла-ри ва эркинликларини кафолатлаши, миллий анъаналари ва маданиятининг қайта тикланиши, инсонни шахс сифатида маънавий, ахлоқий камол топишини таъминлаши мумкин»³, — деб қатъий кўрсатиб берган эди.

Президент И. Каримов мамлакатнинг дастлабки йил-лардаги ривожланиш жараёнларини чуқур таҳлил қилиб, Ўзбекистонда миллий давлат қурилиши ва иқтисодиётини ислоҳ қилиш дастурининг ўзаги сифатида қуидаги бешта асосий қоидани ўртага ташлади:

Биринчи қоида иқтисодий ислоҳотларнинг сиёsat ор-тида қолмаслиги, бирор мағкурага бўйсундирилмаслиги қоидаси.

Иккинчи қоида ўтиш даврида давлатнинг бош ислоҳот-чи бўлиши, ислоҳотларнинг устувор йўналишларини бел-гилаб бериши, ўзгаришлар сиёsatини ишлаб чиқиши ва уни изчиллик билан ўтказиши қоидаси.

Учинчи қоида қонунларга риоя этиш устувор тамойил бўлиши, демократик йўл билан қабул қилинган истиқлол

¹ Каримов И. «Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёsat, маф-кура». 1-жилд. «Ўзбекистон» нашриёти, Т., 1996, 4-бет.

² Ўша манба, 301-бет.

³ Ўша манба, 190-бет.

Конституцияси ва қонунларни ҳеч истисносиз ҳамма томондан хурмат қилиниши ва уларга оғишмай риоя этилиши қоидаси.

Тўртинчи қоида аҳолининг демографик таркибини ҳисобга олган ҳолда кучли ижтимоий сиёсат ўтказилиши қоидаси.

Мамлакатимизда бозор муносабатларини жорий этиш билан бир вақтда аҳолини ижтимоий ҳимоялаш юзасидан олдиндан таъсирчан чоралар кўрилиб борилди ва бу масала бозор иқтисодиёти йўлидаги энг долзарб вазифа бўлиб қолди ва бундан кейин ҳам шундай бўлиб қолади.

Бешинчи қоида бозор иқтисодиётiga ўтишда объектив иқтисодий қонунлар талаблари ҳисобга олинган ҳолда «ин-қилобий сакраш»ларсиз, яъни эволюцион йўл билан пухта ўйлаб, босқичма-босқич амалга оширилиши қоидасидир¹.

Ана шу муҳим қоида — тамойиллар Ўзбекистоннинг мустақил ривожланиш ва тараққиёт йўлига асос қилиб олинди ҳамда янги ижтимоий-сиёсий тизимга тадрижий ўтиш жараёнларининг негизини ташкил этди. Истиқлол даврининг ўтган ўн йили шуни яққол исботлайдики, ривожланишнинг машҳур беш тамойилининг амалга оширилиши мамлакатда ижтимоий-сиёсий барқарорликни, энг муҳими, бозор муносабатларини жорий этиш йўлидан изчил ҳаракат қилишни тўла таъминлади.

Президент И. Каримов ўзининг «Ўзбекистон иқтисодий ислоҳотларни чукурлаштириш йўлида» номли китобида иқтисодиётни тубдан ислоҳ қилиш концепциясини яна ҳам чуқурроқ кўрсатиб беради. Унда назарий, илмий ва ҳаётий жиҳатдан муҳим хulosалар асосланиб, бозор муносабатларига босқичма-босқич ўтишнинг Ўзбекистон учун афзалликлари маҳсус ёритиб берилади. Жумладан, «Бир босқични тамомлагандан кейингина, зарур шарт-шароитларни яратиб, янги босқичга ўтиш мумкин,— чунки — ҳар бир босқичда тафаккуримизни ўстириб, эришилган реал натижалар билан одамларни янги тузумнинг афзаллигига ишонтирибгина ислоҳотларни охиригача амалга ошира оламиз. Иқтисодий структураси ривожланган, самарали ижтимоий муносабатларга эга бўлган жамиятни кура оламиз»².

Ушбу китобнинг иккинчи қисмида И. Каримов мамлакатни иқтисодий ривожлантириш борасидаги асосий вазифалар — хусусийлаштириш ва рақобатчилик муҳитини

¹ Қаранг. Ўша манба, 300—301-бетлар.

² Каримов И. «Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир». З-жилд, «Ўзбекистон». Т., 1996, 180-бет.

шакллантириш жараёнларини чукурлаштириш, макроиктисодий барқарорликка эришиш, миллий валютани мустаҳкамлаш, ижтимоий кафолатлари кучли бўлган демократик давлатни шакллантириш кабиларни белгилаб, муаммоларнинг назарий, илмий ва амалий ечимини топиб беради. Шундай экан, мазкур масалалар ривожининг устувор йўналишлари қуидагича бўлиши ҳаёт мантигининг тадрижий ўзгаришларига ҳам айни мувофиқ келади:

Биринчидан, мулкчиликнинг барча шаклларига эркинлик берилиши, шахсий ташаббус ва ишбилармонликка йўл очиш, тадбиркорликни қўллаб-қувватланиши;

иккинчидан, иқтисодни жонлантириш учун хусусийлаштириш жараённинг тезлашуви, мулкчилик, мулкка эгалик ҳукуқининг кенгайтирилиши;

учинчидан, миллий валютанинг жорий қилиниши, жаҳон модия тизими майдонларига эндиғина кириб келган валютамиз қадр-қиммати барқарорлик даражасининг таъминланиши;

тўртинчидан, иқтисодий сиёsatда дехқончиликка, умуман қишлоқ ҳаётига анъанавий муҳим тармоқ сифатида қаралиши;

бешинчидан, ўтмиш маданияти ва қадриятларини тиклаш ишларини йўлга қўйиш, бу борада изчил тадбирларни амалга оширишдан иборат концепция ва иқтисодий ислоҳот назариясининг яратилиши — мустақил Ўзбекистонда давлат мустақиллигини амалга ошириш ва жамият ривожини таъминлашда устувор йўналишлардир.

Президент И. Каримов ўзининг «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» номли илмий-назарий асарида ислоҳотларнинг «Ўзбек модели»га хос янги давр талабларига монанд тамойилларини ўртага ташлади ва кечеётган жараёнлар моҳиятини очиб берди.

Кейинги йилларда ижтимоий ҳаётимизнинг барча соҳаларида, энг аввало, иқтисодиётда рўй берган ўзгаришлар Ўзбекистонда бозор иқтисодиёти асосларини шакллантиришга қаратилган туб ислоҳотларни босқичма-босқич, изчил, ҳар томонлама ўйланган ёндошув, илмий-назарий жиҳатдан пухта ишлаб чиқилган концепция асосида амалга ошириш ишончли ҳодиса эканлигини кўрсатди.

Мамлакатда мавжуд имкониятлардан рационал фойдаланиб, тараққиёт эҳтиёжларига тўла жавоб берадиган ислоҳотни амалга ошириш қуидаги масалаларни ҳал этиш имконини берди:

Биринчидан, ўтказилаётган иқтисодий ислоҳотларнинг меъёрий-хуқуқий базаси яратилди. Қабул қилинган янги қонунлар ҳозирги кунда бозор иқтисодиётининг меъёр ва тамойилларига мувофиқ келадиган шарт-шароитларни шакллантирмоқда. Иқтисодий эркинликлар ва хусусий мулк хуқуқининг мустаҳкам юридик ҳимоясини таъминламоқда. Иқтисодиётнинг турли соҳаларида бозор механизмлари-нинг самарали ишлаши учун кенг хуқуқий майдонни яратмоқда.

Иккинчидан, маъмурий-буйруқбозлиқ тизими тартиботлари ва тузилмаларига барҳам бериш, институционал қайта куришларни амалга ошириш, бир томондан, иқтисодиётни ташкил этишнинг бозор принципларига хос бўлган тузилмаларини яратиш, тармоқ вазирликларини тугатиш, давлат мулки ҳиссасини давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусий-лаштириш ҳисобига кескин камайтириш, кўп укладли иқтисодиёт ва уни бошқариш тузилмаларини яратиш.

Учинчидан, 80-йиллар охиридаги чуқур иқтисодий та-наззулни енгигб ўтиш, сабиқ шўролар ҳудудидаги биринчи мамлакатлар қаторида макроиқтисодий ва молиявий бар-қарорликни таъминлаш, барқарор иқтисодий ўсиш учун замин яратиш. Айнан иқтисодий ислоҳотлар «ўзбек моде-ли»нинг амалга оширилиши туфайли ислоҳотларнинг даст-лабки йилларида ишлаб чиқарышнинг кескин, ҳалокатли пасайишини тўхтатишга, иқтисодий ва ишлаб чиқариш имкониятларини сақлаб қолишга, миллий иқтисодиётни тиклашнинг мустаҳкам асосларини яратишга эришилди.

Тўртингчидан, мамлакатнинг иқтисодий мустақиллигини, Узбекистоннинг жаҳон иқтисодий тизимига кенг кўламда қўшилишини таъминлашга йўналтирилган иқти-содиётнинг чуқур таркибий қайта куриш дастурини амал-га оширишга киришилди. Қисқа давр мобайнида иқтисодиёт тармоқларини ва аҳоли эҳтиёжларини ўзимизда иш-лаб чиқарилган энергетика ресурслари, сифатли нефть маҳсулотлари ҳисобига таъминлаш масаласи тубдан ҳал қилинди. Фалла мустақиллиги чоралари кўрилди.

Шундай қилиб, ёнилғи ва дон мустақиллигига эришилди, бу эса мамлакатнинг барқарор тараққиёти ҳамда одам-лар турмushi фаровонлигининг асоси ва кафолатидир. Мам-лакатнинг дон ва нефть бозорларида жаҳон нархлари-нинг ўзгариб туришига тобелиги анча чекланди, улардан бўшаган валюта манбалари эса замонавий ускуна ва тех-нологиялар харид қилишга йўналтирилди.

Бешинчидан, бозор инфратузилмаси асослари, замона-

вий икки даражали банк тизими яратилди. Ҳозирги кунда республикада сүгурта компаниялари, товар-хом ашё биржалари, сармоя фондлари тармоғи ишлаб турибди, фонд биржаси ва кўчмас мулк биржаси, Марказий депозитарий ва иккинчи даражада депозитарийлари, лизинг ва консалтинг компаниялари, Бизнес-фонд, Товар ишлаб чиқарувчилар ва тадбиркорлар палатаси, Деҳқон ва фермер хўжаликлари уюшмаси фаолият кўрсатиб келмоқда. Буларнинг ҳаммаси фаол тадбиркорлик фаолияти учун зарур шартшароитларни яратишга хизмат қилишга йўналтирилган.

Олтинчидан, кучли ижтимоий сиёсатни, аҳолининг муҳтоҷ қатламларини мўлжалли ижтимоий ҳимоя билан таъминлаш чора-тадбирларини амалга ошириш, жамиятда ижтимоий барқарорликни, фуқаролар осойишталигини ва миллатлараро тотувликни таъминлаш борасида аниқ натижаларга эришилди.

Мустақиллик йилларида содир этилган иқтисодий ўзгаришлар натижаларига берилган бундай умумий баҳо ҳам ислоҳ қилиш дастлабки босқичларининг асосий вазифа ва мақсадлари муваффақиятли амалга оширилганлигидан далолат беради.

Давлат иқтисодий ислоҳотлар ўтказиш учун хукуқий, ташкилий ва иқтисодий шароитлар яратиш билан бирга айрим корхоналарни, соҳаларни, баъзан эса бутун иқтисодни бошқаришнинг бозор тамойилларига ўтишини таъминлашга ҳаракат қилди. Бунда давлат бошқаруви вазифалари ва механизмилари тубдан ўзариб, маъмурий-буйруқбозлиқ тамойиллари ўрнига иқтисодий ва молиявий тартибга солиш тамойилларининг роли тобора кучайиб борди.

ИЖТИМОИЙ ҲИМОЯ КОНЦЕПЦИЯСИ

Ўзбекистон мустақилликка эришганидан сўнг, марказлашган режавий хўжалик тартиботларидан бозор иқтисодиётига ўтиш жараёнида аҳолининг ижтимоий ҳимоясини таъминлаш давлат сиёсатининг муҳим йўналишига айланди. Бинобарин, мамлакатда ўтказилаётган барча ислоҳотларнинг асл мақсади инсонга муносаб турмуш шароитларини вужудга келтиришdir.

Президент И. Каримов томонидан ишлаб чиқилган, халқаро муҳитда синчилаб ўрганилаётган беш тамойилнинг муҳим бир йўналиши аҳолини кучли ижтимоий ҳимоялаш эканлиги ҳам шу билан боғлиқ.

Ўзбекистон ҳукумати ана шу беш тамойил асосида ўтиш

даврида аҳолини ижтимоий ҳимоялаш юзасидан зарур чоралар кўрди. Бу чоралар одамларнинг турмуш дараҷаси кескин пасайиб кетишининг олдини олишда муҳим роль ўйнади ҳамда мамлакатда осойишталик ва барқарорликни сақлаш омили бўлди.

Масалан, истиқлол йўлининг дастлабки мураккаб, иқтисодий танглик йилларида одамларнинг турмуш дараҷасини мўътадиллаштириш мақсадида аҳолининг ижтимоий ҳаётини давлат йўли билан бошқаришнинг кўпдан-кўп усуллари ва услубларидан фойдаланилди. Жумладан, миқдори доимо ўзгариб турилган иш ҳақи, пенсиялар, стипендиялар, турли нафақалар, компенсация тўловлари тарзидаги бевосита пул тўловлари, имтиёзлар ва турли дотациялар шаклидаги тўловларни жорий қилиш усуллари кенг кўлланилди.

1991—2000 йилларда энг кам иш ҳақи ва пенсиялардан солиқ олинмайдиган бўлди. Корхоналарнинг ўз ходимларига ижтимоий ёрдам кўрсатиш соҳасидаги харажатларидан бир қисми бюджет маблағлари ҳисобидан қопланниб турилди. Кенг истеъмол моллари ва хизматларнинг кўпгина қисми бўйича нархлардаги тафовутларнинг ўрни қопланди. Шу билан бирга кўшимча ижтимоий имтиёзлар ҳам жорий қилинди. Масалан, бошланғич синф ўқувчилари ва ёлғиз пенсионерлар учун бепул нонушталар, 2 ёшгача бўлган болалар учун бепул овқат, мактаб ўқувчилари ва талабалар учун овқатнинг арzonлаштирилиши каби имтиёзлар берилди. Шунингдек, кўпгина тоифадаги фуқароларга тураржойи шахсий мулк қилиб бепул берилди. Баъзи турдаги коммунал хизматлар ҳақини тўлашда енгилликлар жорий этилди ва ҳоказо.

Мустақилликнинг дастлабки давридан бошлаб аҳолининг кам таъминланган қисмини қўллаб-қувватлаш борасида кўрилган чора-тадбирлар ижтимоий сиёсатни амалга оширишнинг муҳим йўналишларидан бири бўлди.

Ана шундан келиб чиқиб, «**Ислоҳотларимизнинг муҳим тамойилларидан бири аҳолининг кам таъминланган табақаси, болаларни муҳофаза остига олиш, уларни пухта ҳимоялашдир. Ёшларнинг билим олиши, касб-хунар эгаллаши, иш билан таъминланишига ҳар томонлама ёрдам бериш давлатимизнинг муқаддас бурчидир**¹» — деб айтган эди И. Каримов.

Шунга биноан 1994 йилга келиб Ўзбекистонда аҳолини

¹ Каримов И. «Биздан озод ва обод Ватан қолсин». 2-жилд, «Ўзбекистон», Т., 1996, 309-бет.

ижтимоий ҳимоялаш тизими тубдан ўзгартирилди. Ижтимоий кўмак беришнинг мутлақо янги, илфор тизими шакллантирилди. Ўтиш даврида жамиятдаги мулкнинг тенгсизлик меъёрлариниadolатли регуляция қилиш негизини муҳим омиллар ташкил этади.

Жумладан:

— Аҳолини ижтимоий ҳимоя қилишнинг такомиллашган тизими вужудга келди. Бу «Маҳалла», «Нуроний» жамғармалари, «Оила маркази», «Соғлом авлод учун» халқаро хайрия жамғармаси, хотин-қизлар кўмитаси ва унинг жойлардаги бўлимлари;

— бир қатор нодавлат ташкилотлар ва жамиятлар;

— айрим мулк эгалари, сармоядорлардан иборат кўнгилли ҳомийлар;

— халқаро ташкилотлар, инсонпарварлик ёрдами кўрсатдиган хорижий ҳомийлар ижтимоий аҳволни яхшилашга қаратилган аниқ режалар асосида ҳаракат қиласидар.

Мамлакатда ҳамма нафақалар ва моддий ёрдам фақат оила орқали етказиб берилди. Оила асосий мавқега эга бўлди. Бундай ёндошув умуминсоний қадриятларга, миллий анъ-аналарга ва халқимиз руҳиятига мос келади. Шунингдек, бундай ёндошув мамлакатимизда барпо этилаётган фуқаролик жамияти талабларига, бу жамиятда оила институти эгаллаши лозим бўлган муносаб мавқега айни мувофиқ келади. Бундай миллий ва ҳалқона тамойиллар асосан Президент И. Каримовнинг «Ўзбекистон иқтисодий ислоҳотларни чукурлаштириш йўлида» номли концептуал аҳамиятга молик бўлган китобида алоҳида таъкидланган. Жумладан, унда «**Биз ижтимоий ҳимоялашнинг асоссиз тенглаштириш тизимидан қатъиян воз кечиб, Шарқда неча минг йиллар давомида қарор топган маънавий-ахлоқий қадриятларга, турмуш тарзи ва дунёқараш хусусиятларига мувофиқ келадиган ўз йўлимизни танлаб олдик**¹ — дейди.

Мулкчиликка муносабатда ҳам Президент И. Каримов том маънодаги инсоний ёндошув, ижтимоий адолат тамоилининг тарафдори сифатида намоён бўлади. Юртбoshимиз «Давлат жамиятнинг кескин табақаланишига — ошиб-тошиб кетган бойлару камбағал-қашшоқларга бўлиниб кетишига йўл қўймаслиги керак»², — деган нуқтаи назарни сабитқадам илгари суради.

¹ Каримов И. «Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир». З-жилд, «Ўзбекистон», Т., 1996. 268-бет.

² Каримов И. «Ўзбекистоннинг сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойиллари». «Ўзбекистон», Т., 1995, 14-бет.

Аввало таъкидлаш жоизки, мамлакатимизнинг мулкни хусусийлаштириш ва янги иқтисодий тизимни жорий этиш борасидаги фаолияти жаҳон жамоатчилиги томонидан кенг қўллаб-куватланмоқда. Бу — **бириинчидан**.

Иккиинчидан, мамлакатимизда амалга оширилаётган иқтисодий ислоҳотлар мавжуд сиёсий, ҳуқуқий, маънавий-ҳаҳлоқий мезонлар нуқтаи назаридан пухта ҳисобга олингандигимизнинг ҳали тўла шакланмаганлиги, айrim ҳолларда эса мавжуд қонунларга ҳам ҳали бўйсуниб яашага одатланмаганимиз натижасида турли хилдаги суистеъмолликлар юз бермоқда. Натижада иқтисодий қонунбузарликлар (фойдани яшириш, солиқдан қочиш) ва бошқа қўзбўя-мачиликлар туфайли кимлардир ортиқча бойиб кетиб, кимлардир қашшоқлашиб қолиши мумкин. Ана шундай пайтда қонун устуворлигини таъминлашда, аҳоли турли табақалари турмуш тарзида адолатли мувозанатни сақлаб туришда давлат муҳим роль йўнайди.

Учинчидан, Президентимиз И. Каримов мамлакатни адолат тамойилларига мустаҳкам таянган ҳолда инсон ҳақ-ҳуқуқларини бутун чоралар билан ҳимоя қилиш йўлидан собитқадамлик билан илгари бошламоқда.

Аҳолини турли сиёсий бўхронлардан асраб қолиш, уни ижтимоий муҳофазалаш, табақаларга бўлинмаслиги, яашаш ҳуқуқи каби олий ҳуқуқларни муқаддас тутиш — Юртбoshимиз инсонпарварлик сиёсатининг туб мазмунини ташкил этади.

Бу эса жаҳон жамоатчилиги томонидан қўллаб-куватланган, беш тамойилдан бири — **ўтиш даврида давлатнинг бош ислоҳотчи бўлиб туриши кераклиги** қоидасига айнан мос келади.

МИЛЛИЙ ХАВФСИЗЛИК КОНЦЕПЦИЯСИ

Истиқбол йилларида мамлакатда давлат мустақиллигини мустаҳкамлаш, Ватанимизнинг ҳудудий яхлитлиги, даҳлсизлиги ва осойишталигини таъминлаш асосий вазифа сифатида ҳамиша давлатнинг диққат-эътиборида бўлди. Шу давр мобайнида Ўзбекистонда миллий хавфсизликнинг кенг қамровли концепцияси ишлаб чиқилди.

Ўзбекистон ўз мустақиллигининг тарихан жуда қисқа даврида жаҳон сиёсатининг узвий бўғини сифатида жараёнлар оқимиға сезиларли таъсир ўтказа бошлади. Жаҳон сиёсати йўналишларида унинг ўзига хос тамойиллари,

ёндошиш усули, ижтимоий-сиёсий жараёнлар боришини йўналтириб туришдаги услубига эътибор кучайди.

Биринчидан, 1990 йилларнинг биринчи ярмида бир қатор мустақил давлатларда демократик жараёнларни чукурлаштириш асосида воқеалар ривожини йўналтиришнинг уддасидан чиқа олмаслик ҳолатлари кўзга ташланиб келди. Натижада мустақилликни мустаҳкамлаш, умумхалқ ва умумдавлат манфаатлари йўлида бирлашиб курашиш ўрнига ҳокимиятда шахсий таъсирни кучайтириш, гурухбозликка йўл очиб берилди. Бир қатор мамлакатлarda эса ҳатто ички этник ва конфессионал зиддиятлар кучайиб кетди. Турли гуруҳларнинг манфаатпараматлиги ва жаҳолати мамлакат манфаатларидан ғолиб келди. Натижада фуқаролар урушлари келиб чиқди.

Ўзбекистонда эса босиқ мулоҳазакорлик, вазминлик, ақл-идрок асосида иш тутилиб, сиёсий, иқтисодий қийинчиликларни сабот, матонат билан енгиги ўтишга киришилди. Халқ ва мамлакат манфаатига зид бўлган ҳар қандай сиёсий «ўйин»ларга, тадбирбозлик ва ортиқча шовшувларга чек қўйилди.

Иккинчидан, мустақилликни қўлга киритган бир қатор мамлакатларда иқтисодий тангликтан ва сиёсий сикувлардан талвасага тушиш ҳоллари юз берди. Натижада улар жорий масалалар, кундалик юмушларни бажариш гирдоидан чиқа олишмади. Узоқни кўзловчи истиқбол режалари тузилмади. Ўзбекистонда эса истиқбол режаларидан оғишмаслик ва аҳоли умумий ижтимоий-сиёсий, иқтисодий ва маънавий эҳтиёжларини тезкорлик билан ҳал этиб бориш негизларida ислоҳотларга кенг йўл очиб берилди. Узоқни кўзлаган, ҳаёт ҳақиқати мантиқларига ҳамда халқаро ислоҳотлар тажрибаларига таянган дастурлар асосида иш олиб борилди.

Учинчидан, мамлакатимиз Президенти И. Каримов Ўзбекистон ҳукумати номидан турли мустақил давлатларнинг иқтисодий, сиёсий, маънавий жиҳатдан манфаатдорлигини назарда тутиб, янгича шароитларда, янгича шакл ва мазмундаги давлатлараро ижтимоий ҳамкорликни вужудга келтириш ташаббуси билан чиқди. Бу Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги, Марказий Осиё мамлакатлари ҳамкорлиги сингари кўп томонлама ижтимоий-иктисодий манфаатлар асосида қурилган ташкилотлар шаклида вужудга келди.

Ўзбекистон жаҳон ҳамжамиятияга ўзига хос ва ўзига мос муносабатлар билан кириб борди. Дунё тақдири ва инсоният тараққиётини белгилайдиган хавфсизликни таъмин-

лашнинг ўзбекона шакли, «ўзбек модели» вужудга келди. «Ўзбекистон Республикасининг миллий ҳавфсизлик концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги¹, «Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсий фаолиятининг асосий принциплари тўғрисида»ги² Ўзбекистон Республикаси Қонунлари ушбу соғ инсонпарвар фояларнинг ҳуқуқий асоси сифатида дунёга келди.

Президент И. Каримов томонидан назарий асослаб берилган миллий ҳавфсизлик концепциясининг икки муҳим жиҳатига алоҳида тўхтalamиз.

Биринчиси — ташқи ҳавф:

— мамлакатимизга таҳдид солаётган ташқи ҳавф манбаларини бартараф этишнинг донишмандона ечимлари тавсия этилди ва амалиётда синовдан ўтказилди. Улар күйидагича тасниф этилади:

— низоларни бартараф қилишнинг босқичма-босқичлиги;

— барча манфаатдор томонларнинг музокара жараёнида иштирок этиши;

— томонларнинг бир-бирига ён бериш ва муроса йўли билан бир-бири томон яқинлашуви;

— терроризм, наркобизнес ва экстремизга қарши халқаро ташкилотлар тузиш заруратини асослаш ва бу борада амалий саъй-ҳаракатларни фаоллаштириш;

— бу жараёнда БМТ, ЕХХТ, ИҚТ ва бошқа халқаро ташкилотларнинг фаол иштирок этиши ва ҳомийлик қилиши;

— ҳар бир мамлакат ҳудудий яхлитлигининг сақланиши;

— қай шаклда бўлмасин, ташқаридан таъсир ўтказиш ва аралашувга йўл қўймаслик;

— маҳаллий можаролар зоналарига қурол етказиб беришни қатъян тақиқлаб қўйиш.

Айни пайтда И. Каримов фоялари нафақат мустақиллик, балки янги даврнинг туб моҳияти, мантиқий тафаккур тарзининг маҳсули сифатида ҳам вужудга келди. Жумладан, буни терроризм ва ислом, исломнинг сиёсийлашуви, ислом ниқобидаги найранглар хусусидаги хulosаларида яққол кўрамиз: «Сўнгти йилларда воқеалар фожиали тус олганлигининг яна бир сабаби шундаки, афғон можароларига маълум этник низолардан ташқари яна диний тус ҳам берилди. Исломнинг кескин сиёсийлашув жараёни содир бўлмоқда. У ўта радикал тус олди — ҳокимият тепасига

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси. 1997, 11–12-соғлари.

² Ўша манба, 1997, 2-сон.

чиқишига даъвогарлик қилиш ва барча диндошларни мададга чақирган ҳолда бунга қуролли йўл билан эришишга очиқдан-очиқ уриниш юз бермоқда. Динимизнинг инсонпарварлик ғоялари ва асосларига ҳеч бир алоқаси бўлмаган ана шу жараён тоғли Бадахшондан тортиб то Каспийгача бўлган жуда катта худуддаги ижтимоий-сиёсий вазиятга бевосита ёки билвосита салбий таъсир кўрсатди. Минтақадаги давлатларда афғон сценарийсини ўз ҳалқларига зўрлаб қабул қилдиришига тайёр турган экстремистик кайфиятдаги унсурлар топилиб қолди. Афғонистон воқеалари эса фожиали оқибатларга олиб келганилигига ҳали биз ҳам баҳо берамиз, келгуси авлодларимиз ҳам баҳо беради»¹.

Президент И. Каримов минтақавий можаролар хусусида ва терроризмнинг ривожланишига имкон берадиган омиллар ҳақида гапирав экан, яна бир муҳим ҳолатга алоҳида тўхталади ва уни эътиборсиз қолдириб бўлмайдиган ниҳоятда катта потенциал хавф-хатар, деб атайди. Можаролар, келишмовчиликлар ва зиддиятларнинг келиб чиқиши омили сифатида чегаралар орқали бўлиб юборилган ҳалқлар тақдирига таҳдид солиш, уларнинг ўзаро муносабатларига путур етказиш, азалдан қондош-жондош, бир миллат вакили бўлиб келган, қариндош-урӯғ бўлиб кетган аҳолини чегаралар туфайли бир-бирига қарши қўйиш ҳоллари ҳам мавжудлигини ўқтириб ўтади. Ана шундай ҳолатни назарда тутиб, «Афғонистон билан чегаранинг икки томонидаги тожиклар ёки ўзбекларни, ё бўлмаса пуштун қабилаларини бирлаштириш фойдасига сунъий далиллар тўпландириш. Мавжуд чегараларни этник асосда ўзгартириш йўлидаги ҳар қандай уриниш қандай оқибатларга олиб келишини тасаввур қилишининг ўзи даҳшатли, минтақамиздаги чегараларни ўзгартириш бутун жаҳон ҳамжамияти учун даҳшатли оқибатларни келтириб чиқариши мумкин. Ҳатто Босния ва Герцеговинадаги можаролар бу мудҳиш воқеалар олдида «ҳолва» бўлиб қолиши ҳеч гап эмас»², дейди.

Иккинчи — ички хавф:

Бу бевосита оломончилик кайфияти, ички бирдамликнинг йўқлиги, парокандалик ва ўзаро низоларнинг авж олиши мумкинлигидан иборат ижтимоий-сиёсий хавфли жараёнлардир. Президент И. Каримовнинг истиқлол йўлиниң дастлабки йилларида сохта демократларнинг эҳти-

¹ Каримов И. «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари». «Ўзбекистон», Т., 1997, 27-бет.

² Уша манба. 28—29-бетлар.

росли чиқишиларига берган жавоблари, Тошкентда талабалар шаҳарчасидаги воқеаларга ўз вақтида баҳо берганлиги, миллатлараро низоларнинг олдини олиш мисоллари унинг ички хавфларнинг олдини олиш борасида нечоғли ҳушёргилиги, сиёсий тийраклиги, оқил йўлбошчилигидан яққол далолат беради.

Қариндош-уруғчилик кайфияти жамиятда бекарорликни келтириб чиқарадиган омиллардан бири. Шунинг учун ҳам Президент И. Каримов қариндош-уруғчилик ва маҳаллийчилик ҳодисасига алоҳида эътибор билан қарайди. Буни у қуйидаги икки муҳим жиҳатнинг хусусиятларидан келиб чиқиб изоҳлади.

Биринчидан, уруғ-аймоқчиликнинг худбинлик, шахсий манфаат, алоҳида гуруҳларнинг мол-дунёга ружу қўйиши билан боғлиқ бўлган жиҳатларидир. Уруғ-аймоқчилик мамлакат тараққиётига, миллий тикланиш ва юксалиш жараёнларига таҳдид соладиган кучли ижтимоий хавфдир.

Иккинчидан, қариндошчилик, уруғ-аймоқчилик манфаатлари доираси кенгайган сари у энди бир сулола доирасидан чиқиб, корпоратив моҳият касб эта боради. Қариндош-уруғчилик асосидаги корпоратив бирлашувлар жамиятнинг ички бирлигини таназзулга олиб келади. Бундай сепаратизм ижтимоий хавфлилиги жиҳатидан маҳаллийчилик иллати билан ҳамоҳангдир.

И. Каримов маҳаллийчилик ва уруғ-аймоқчилик хусусида фикр юритар экан, «қариндош-уруғчилик, ҳудудий ёки этник принциплар асосида давлат тузилмаларида ёки бошқа тузилмаларда тор гуруҳчилик манфаатлари билан иш кўрадиган, айнан шу манфаатларни биринчи ўринга қўядиган уюшмалар (кўпинча норасмий уюшмалар) умумий ишга, умумдавлат, умумхалқ манфаатларига заар келтирган ҳолда шаклланиб, ўз мақсадларига эришиш учун аъзоларини мавжуд давлат, ҳокимият ва бошқа поғоналарда юқори кўтаришга ҳаракат қиласар экан, бу ҳол хавфли бўлиб қолади. Ана шунида жамиятнинг барқарорлиги ва хавфсизлигига реал таҳдид соловчи маҳаллийчилик ва уруғ-аймоқчилик ҳақида гапиришга тўғри келади»¹, — дейди.

Маҳаллийчилик ва уруғ-аймоқчилик инсоният тарихида машъум иллат сифатида алоҳида ўрин тутади. У турли минтақаларда турли халқлар ҳаётини бир-бирига ўхшамаган, аммо мазмунан бир хил бўлган фожиаларга олиб кел-

¹ Каримов И. «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари». «Ўзбекистон». Т., 1997, 99-бет.

ган. Уруғ-аймоқчилик ривожланган мамлакатларда ҳам, эндиғина тараққиёт йўлига чиқиб олган давлатларда ҳам ўзининг таҳдид ва таҳликаси билан алоҳида мавқега эга бўлган. Дарҳақиқат, уруғ-аймоқчилик миллий равнақ душмани сифатида ҳамиша тараққиёт йўлига ғов бўлган.

Президент И. Каримов **маҳаллийчилик ва уруғ-аймоқчилик иллатларини миллий равнаққа таҳдид солувчи хавфли ижтимоий-ахлоқий омил эканлигини ва унинг давлат ҳамда ижтимоий бошқарув тизимларини мувозанатдан чиқариш хавфи хусусида алоҳида тўхталади**. Юртбошимиз бу иллатнинг миллатни ич-ичидан кемирадиган, зил кетказдиган ва аста-секинлик билан бутун мамлакатни ҳам, халқни ҳам хонавайрон қиласидиган ҳодиса эканлигини назарий асослаб, чуқур мантиқ кучи билан сугорилган умумлашмаларни жамоатчилик эътиборига қўйди.

Дунёда миллатнинг ўзини ўзи кемиришидан, ўзини ўзи хонавайрон қилишидан кўра оғирроқ таҳдид йўқ. **Миллатнинг ўз-ўзини қурбон қилиш каби фожиали таҳликага ҳеч нарса тенг келмайди**. Буни бир қатор мамлакатлар мисолида, жумладан, Афғонистон, айрим Африка мамлакатлари — Судан, Сомали, Замбия, Зимбабве; ҳамдўстлик мамлакатларидан Тожикистон, Россия Федерацияси сингари мамлакатларда айрим гурӯҳлар манфаатларининг давлат миқёсига чиқиб олганлиги, умумий мамлакат сиёсий ва иқтисодий имкониятларининг бир гурӯҳ одамлар учун қурбон қилинаётганлиги фикримизнинг ёрқин далилидир.

МУДОФАА ВА БАРҚАРОРЛИК КОНЦЕПЦИЯСИ

Ўзбекистон Республикаси давлат суверенитети ва ҳудудий яхлитлиги, фуқароларнинг Конституциявий ҳуқуқ ва эркинлигини ҳимоя қилиш мақсадида Мудофаа ишлари вазирлиги ва Миллий гвардияни тузиш зарур эканлиги дастлаб Олий Кенгашнинг 1991 йил, 31 августда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги тўғрисида»ги баёнотида кўрсатилган. Бу баёнот ҳудди шу куни қабул қилинган «Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги асослари тўғрисида»ги¹ Қонунда суверен мамлакатнинг Мудофаа ишлари вазирлиги ҳамда Миллий гвардияни тузиш ҳуқуқи билан бирга муқобил хизматни ташкил қилиш, шунингдек, Ўзбекистон ҳуду-

¹ «Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг Қонуни. Ўзбекистон Республикаси Олий Советининг Ахборотномаси. 1991, 11-сон.

дида жойлаштирилган собық СССР Қуролли Кучларини бошқариш масалаларида ҳарбий сиёсатни амалга ошириш ҳуқуқи кўзда тутилган эди. Ушбу ҳужжатлар Ўзбекистон Республикасининг ўз Қуролли Кучларини тузишда ҳуқуқий асос бўлди.

«Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги асослари тўғрисида»ги¹ Конституциявий қонунни бажариш юзасидан Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1991 йил, 6 сентябрдаги Фармонига асосан Мудофаа ишлари вазирлиги ташкил қилинди.

Мудофаа вазирлиги Бош штаби, бошқармаси ҳамда уларнинг жойлардаги қуии бўлинмалари тузилди. Вазирлик зиммасига қўйидаги вазифалар юклатилди:

- ҳарбий сафарбарлик тадбирлари;
- миллий гвардия тузиш ва таълим бериш;
- фуқаролар мудофаасини амалга ошириш;
- ҳарбий билим юртларини комплектлаш;
- олий ўкув юртларидаги ҳарбий кафедралар ва мунтазам ҳарбий тайёргарлик мактабларини бошқариш;
- муқобил хизматни ташкил қилиш;
- уруш қатнашчилари ва байналмилалчи жангчилар билан ишлаш;

— ҳарбий хизматмага чақириш, қўшинларни жойлаштириш, ҳарбий машқлар ўтказишни мувофиқлаштириш, қўшин ва ҳарбий обьектларни янги жойга кўчириб жойлаштириш;

- ҳарбий хизматчилар ва уларнинг оила аъзоларини ҳуқуқий ва ижтимоий ҳимоя қилиш;
- ёшларни ҳарбий-ватанпарварлик руҳида тарбиялаш ва ҳоказолар.

Ўзбекистон Қуролли Кучлари қатъий, босқичма-босқич режа асосида, тасдиқланган дастурга мувофиқ шаклана борди. У мамлакатимиз давлат суверенитетини ва ҳудудий яхлитлигини мустаҳкам ҳимоя қилинишини таъминлайдиган даражада куч-қудратга эга.

Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари ўз фаолиятини:

- қонун устуворлиги;
- марказлашган бошқарув ва яккабошчилик;
- жанговар ва сафарбар ҳолатларга доимо тайёрлик;
- фуқароларнинг умумий ҳарбий мажбурияти;
- колектив хавфсизлик тизимини барпо қилиш;

¹ Қаранг. Ўзбекистон Республикаси Президенти Девони Ахборотномаси. 1991, 2-сон.

- ҳарбий интизомга риоя қилиш;
- партиясизлик;
- ҳарбий хизматчилар ва уларнинг оила аъзоларини ижтимоий ва ҳуқуқий ҳимоя қилишни таъминлаш тамоилилари асосида ташкил қиласди ва амалга оширади.

Ўзбекистонда мудофаа ва барқарорлик масаласи мустақил давлат ҳудудий яхлитлигини таъминлаш, мамлакатда тинчлик ва осойишталикни сақлаш манфаатлари билан уйғун ҳолда олиб бориљди. «Ўзбекистон Республикасининг ҳарбий доктринаси тўғрисида»ги¹ Олий Мажлис қарори, Ўзбекистон Республикасининг «Муқобил хизмат тўғрисида»ги,² «Мудофаа тўғрисида»ги³, «Умумий ҳарбий мажбурият ва ҳарбий хизмат тўғрисида»ги⁴ қонунлари қабул қилинди. Бу ҳужжатлар мамлакатда ҳарбий сиёсатни, мудофаа ва барқарорлик концепциясини амалга оширишнинг ҳуқуқий асоси бўлиб хизмат қилмоқда.

Умуман, Ўзбекистон Республикасининг Қуроли Кучлари — бу ҳарбий тузилмалар, ҳарбий ўқув юртлари ва бошқа ҳарбий қисмлардан иборат. Улар давлат томонидан ташкил қилинган ва таъминланган бўлиб, уруш ва бошқа ҳарбий можароларнинг олдини олиш, Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллигини, ҳудудий яхлитлигини, аҳолининг тинч ҳаёт кечиришини ва хавфсизлигини таъминлашга қаратилган.

Минтақавий хавфсизликни таъминлаш соҳасидаги йирик амалий тадбирлардан бири Давлатлараро Кенгашнинг Бирлашган Миллатлар Ташкилоти раҳнамолигида тинчликни ўрнатиш машқларида қатнашишга мўлжалланган Қозоғистон, Қирғизистон ва Ўзбекистон Республикаларининг тинчлик ўрнатувчи батальони (Центразбат) ташкил этиш, моддий-техник жиҳатдан таъминлаш ва унинг фаолиятига доир маҳсус Низомни тасдиқлаш тўғрисидаги қарори бўлди.

Тинчлик ўрнатувчи батальонни (Центразбат) ташкилий жиҳатдан мустаҳкамлаш мақсадида Давлатлараро Кенгашнинг қарорига кўра ушбу батальонни «**Тинчлик йўлидаги ҳамкорлик**» дастури доирасида Америка ва Европа қитъаларида ўтказиладиган тинчликни ўрнатиш машқларига тайёрлаш ва иштирок этиш ҳамда БМТ раҳнамолиги-

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг Олий Мажлиси Ахборотномаси. 1995, 9-сон.

² Ўзбекистон Республикаси Олий Совети Ахборотномаси. 1991, 11-сон.

³ Ўша манба, 1991, 10-сон.

⁴ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси, 1992, 10-сон; 1993, 6-сон; 1994, 11—12-сон; 1997, 2-сон; 1998, 9-сон.

да кўп миллатли кучларни жалб этган ҳолда Марказий Осиёда машқлар ўтказиш кўзда тутилган.

Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришганинг дастлабки кунлариданоқ Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигига аъзо давлатлар билан ҳарбий соҳада ҳамкорликка муҳим аҳамият бера бошлади. «Ўзбекистон», дейди И. Каримов, — айни шу сабабли минтақада ва собиқ Иттифоқ худудида коллектив хавфсизлик тизимини барпо этиш ташаббускорларидан бири бўлди. МДҲ мамлакатлари ўртасида тузилган коллектив хавфсизлик тўғрисидаги шартномаларниң дастлабкиларидан бири 1992 йил май ойида айнан Тошкентда имзолангани ҳам тасодиф эмас»¹.

Ўзбекистоннинг мудофаа ва барқарорлик концепцияси мамлакатни, мустақилликни ҳимоя қилиш, давлатнинг худудий яхлитлигини таъминлаш сингари тамойиллар билан дунёда тинчликни сақлашда, дунё можароларини ҳал этишда ўзига хос ёндошуви борлигини кўрсатди.

ИЖТИМОЙ-СИЁСИЙ, МАЬНАВИЙ ВА ИҚТИСОДИЙ МУҲИТНИ ЭРКИНЛАШТИРИШ КОНЦЕПЦИЯСИ

Ўзбекистон танлаган йўл инсон манфаатлари тўла ҳимоя қилинган, унинг эрки, озодлиги ҳар томонлама ҳукуқий кафолатланган фуқаролик жамиятини шакллантириш йўлидир. Бу албатта, инсон онги ва тафаккурини ўзгартириш, турмуш тарзини янгилаш орқали очиқ жамиятни вужудга келтиришнинг яхлит ва тўлақонли тизимини ишлаб чиқиши, мазкур тизимни ижтимоий амалиётга йўналтириш йўриқларини барпо этишини тақозо этмоқда.

Биринчи омил, эскилик ва янгилик ўртасида гоҳ ошкора, гоҳ яширин кечувчи зиддиятлар мазмунида намоён бўлади. Эски тузум иллатлари яшашни истайди, шу боисдан у ўз ўрнини бўшатишни хоҳламайди. Янги тузум гоялари эса жамиятни янгилаш заруратидан келиб чиқади ва ўзгаришларни ҳаёт-мамот моҳиятига, ҳар бир фуқаро тақдирiga, маънавий ва руҳий эҳтиёжига айлантириб боради, янгитдан шакланаётган турмуш тарзи ва дунёқарашнинг моҳиятини ташкил этиб, уни ҳар жиҳатдан ҳимоя қиладиган фикр сифатида майдонга келади. Бу гоянинг яшаши ва турмуш тарзига айланиши кўпинча эскилик иллатлари билан курашнинг нақадар оғир ва ҳатто изтиробилиги,

¹ Каримов И. «Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир». З-том. «Ўзбекистон» нашриёти, Т., 1996, 50-бет.

баъзи ҳолларда эса боши берк кўчага кириб қолганлиги каби ҳолатлар билан белгиланади.

Иккинчи омил, фуқаролар онги ва тафаккурининг жамиятни тубдан ўзгартириш ва янгилаш жараёнларига сиёсий ва маънавий жиҳатдан қай даражада шайлиги омилидир. Бу омил фавқулодда муҳим аҳамиятга эга бўлиб, мустамлакачилик нинг 130 ийллик даврида аҳолининг ижтимоий-сиёсий фаоллиги ҳар томонлама бўғиб келингган, одамлар ҳамиша воқеалар ортидан эргашиб яшашга ўрганиб қолган эдилар. Фикрий танбаллик, фикрий боқимандалик кўникмалари вужудимизга чукур сингдирилган бўлиб, шахсий нұқтаи назарлар, индивидуал мулоҳаза ва хуносалар таъқиб остига олинар эди. Шу боисдан ҳам Юртбошимиз ижтимоий янгилашишлар муваффақияти шахснинг индивидуал эркинлигиги, воқеликни нафақат ўзлаштирувчи, балки ўзининг фаол иштироки билан уни ўзгартирувчи субъект сифатидаги ўрни ва ролига кўп жиҳатдан боғлиқлигини асослаб берди.

Учинчи омил, янгилашишлар тизимини ҳаётга жорий этиш ва чукурлаштириш шароитида фуқароларни демократик жараёнларни ташкил этувчи, бошқарувчи ҳамда фаол ҳимоячиси сифатида тайёрлаш омилидир. Бу ўта мурракаб, серқирра ҳамда вақт талаб этадиган ҳодисадир. Чунки, мустамлакачилик даври иллатларидан қутулиш азобини, фикрлаб яшаш, ақл-идрок йўриги билан кун кўриш мashaққатини енгиж учун инсонда ички ирода, маънавий қудрат керак. Ана шу ирода ва қудратни уйғотиш, шакллантириш, унга қувват баҳш этиш осон иш эмас.

Ўзбекистон фуқаролик жамиятини барпо этиш йўлида инсон онги ва қалби билан боғлиқ бўлган, уни ислоҳ қилиш, янгилаш, маънавий-руҳий «таъмирлаш» каби сермашаққат йўлдан борди. Бу жуда катта сабр-бардош, сиёсий қудрат, сиёсий маданият ва сиёсий ирода талаб этадиган ижтимоий заруратдир.

Президент И. Каримов «Аҳолимизнинг сиёсий фаоллиги ҳали замон талаблари даражасида эмаслигини, ҳамон суст эканлигини қайта-қайта айтишга тўғри келмоқда. Тан олишимиз керак: эски андозалардан тўлиқ қутула олмаяпмиз. Барча муҳим қарорлар юқоридан қабул қилиниб, бизларни бор-йўғи итоатли ижрочиларга, баъзан ўйланмай қабул қилингган қарорлар қурбонига айлантирган маъмурий-буйруқбозлик, мустабид тузум иллатларидан жудо бўлишимиз қийин кечяпти»¹, — деган эди. Бу жамиятни эркинлашти-

¹ Каримов И. «Биз келажагимизни ўз қўнимиз билан қурамиз». 7-жилд, «Ўзбекистон», Т., 1999, 383-бет.

риш ва шу асосда демократик жараёнларни чуқурлаштиришда энг каттағов бўлаётган ижтимоий-сиёсий, маънавий-маърифий ҳолатлардан биридир.

Сиёсий маданият, сиёсий онг даражаси жамият ҳаётида инсон иштирокининг қандайлигини белгилайди. Зотан, сиёсий маданият ва сиёсий онг юксак бўлган жойда одамлар ҳокимият ишида фаолроқ иштирок этишади. Қарорлар қандай қабул қилиниши, унинг ижроси қандай назорат қилинаётганлигини кузатиб боришади, муносабат билдиришади. Ўз ҳаётларига дахлдор бўлган маъмурий тадбирларга бефарқ қарашмайди. Аксинча, уларни тайёрлашда иштирок этишади, натижада қарорлар ижроси учун ўзлари манфаатдор сифатида масъулиятни ҳис қилишади.

Ўзбекистонда нодавлат ва жамоат ташкилотлари фаолиятини чуқурлаштиришнинг ўзига хос тизими мавжуд. Давлат бош ислоҳотчи сифатида бунга алоҳида эътибор беради. Президент И. Каримов Олий Мажлиснинг XIV сессиясида сўнгги беш йил ичидаги мамлакатимизда жамоат бирлашмалари ва нодавлат ташкилотлар сони 1500 тага кўпайиб, 2300 тага етганини, улар энди одамларнинг ижтимоий фикрини шакллантиришда фаол таъсир кўрсатётганини алоҳида таъкидлади. Ана шу мисолнинг ўзи жамиятимизда эркинлаштириш жараёнининг кўлами ва миқёсини белгилайди.

Президент И. Каримов аҳолининг сиёсий фаоллигини кучайтириш, жамиятда манфаатлар ва қарама-қарши кучлар ўртасида мувозанатни таъминлайдиган кучли механизmlарни шакллантириш зарурлигига алоҳида эътибор беради. Бу механизм, энг аввало, жамиятни эркинлаштириш орқали одамларнинг сайловларга муносабатини ўзгартириши, яқин ўтмишимизга хос хусусият бўлган соҳта сайловбозлиқ ва сиёсий ўйинлардан воз кечишини тақозо этади. Одамлар ўз манфаатлари ва мақсадларини амалга ошириш, ҳақ-хукуқларини ҳимоя қилиш учун сайловларда иштирок этиш зарурлигини англай бошладилар. Сайлаш ва сайланиш ҳукуқи ҳар бир фуқаро сиёсий фаоллигини, жамият тараққиётига дахлдорлигини белгиловчи омил сифатида намоён бўлмоқда.

Ўзбекистонда сайловлар ўтказишнинг демократик таомойиллари жаҳон сайлов ўтказиш тажрибалари асосида дунёга келди ва шаклланмоқда. Фуқаролар эса уни тўла-тўкис қўллаб-кувватламоқда.

Инсон ҳукуқлари ва эркинликларини ҳимоя қилиш, унинг эҳтиёжларини қондиришда давлат қурилиши, бош-

қарув тизими ва жамиятни эркинлаштириш алоҳида аҳамиятга эга. Бу борада Президент И. Каримов мустақилликнинг дастлабки йилларидаёқ мамлакатнинг стратегик мақсадларини аниқ ва равшан ифодалаб берди ва давлат ваколатларини аста-секинлик билан, босқичма-босқич подавлат ва жамоат ташкилотлари зиммасига ўтказиш, фуқароларнинг ўз-ўзини бошқариш органларининг ролини ошириб бориш орқали демократик жараёнларни чуқурлаштириш зарурлигини айтган эди. Ана шу тамоийлнинг ўзи фуқароларнинг бир жиҳатдан эркинлиги ва озодлигини таъмин этса, иккинчи томондан ўз ҳаётларини изга солишга, демакки, жамиятни бошқаришга иштиёқини кучайтиради. Шахс ўзини жамият ҳаётининг ҳамма соҳаларига дахлдор, унинг олдида бурчли ва масъулиятли эканлигини англаб боради. Бу мамлакатда амалга оширилаётган сиёсий, иқтисодий ва ҳуқуқий ислоҳотлар сингари инсонни «ислоҳ» қилиш, янги жамият фуқаросини шакллантириш, эски тузумда туғилиб, дунёқарашлари чекланган инсонни «янгилаш», тасаввурини кенгайтириш сингари «инсоний ислоҳотлар»нинг самарасини кўрсатади.

Президент И. Каримов тараққиётнинг Ўзбекистонга хос ва мос тамоийларни ишлаб чиқар экан, аввало, яратилажак жамият қандай бўлишига эътибор беради ва Ўзбекистонда бунёд этиладиган жамият барча «изм»лардан холи ва у қандай номланишидан қатъи назар, адолатли, ҳалқчил, инсонпарвар жамият бўлмоғи лозим эканлигига алоҳида ургу беради.

Шунинг учун ҳам, мамлакат ички ва ташқи сиёсатининг асосий йўналишлари пировард натижада чинакам мустақил Ўзбекистонда янги, адолатли жамият барпо этишга қаратилди. «Республикада сабитқадамлик билан ҳалқчил, адолатли жамиятни бунёд этиш — бош вазифадир,— деб уқтиради Президент. Бу борадаги фикрини давом эттириб у «Ўзбекистон келажаги буюк давлат. Бу — мустақил, демократик, ҳуқуқий давлатдир. Бу — инсонпарварлик қоидаларига асосланган, миллати, дини, ижтимоий аҳволи, сиёсий эътиқодларидан қатъи назар, фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминлаб берадиган давлатдир. Ҳалқ, давлат ҳокимиятнинг манбаидир»¹, — деган қоидани илгари сурди.

¹ Каримов И. «Ўзбекистон: миллий истиқдол, иқтисод, сиёсат, мафкура». 1-жилд, «Ўзбекистон», Т., 1996, 44-бет.

Ижтимоий ҳаёт, мамлакатда юз бераётган жиддий ўзгаришлар ва инсон ҳаёти дахлсизлиги омилиниң чукурлашви шахснинг давлат ва жамиятга бўлган муносабатларига доир янгидан-янги муаммоларни келтириб чиқаради. Одамлар эса ана шу муаммоларни бирин-кетин ҳал этиш жараёнида ўз эрки ва ҳақ-хукуқларини ҳимоя қилиб бора-веради. Жамият тараққиётiga мос равишда аҳоли «тарбияланиб», шаклланиб, баркамоллашиб боради. Айни пайтда биз худди ана шундай жараёнларни бошдан кечираяпмиз.

Юқоридаги хulosалардан келиб чиқиб Президент И. Каримов мамлакатнинг сиёсий, иқтисодий ҳаётини, давлат ва жамият қурилишини янада эркинлаштиришнинг янги концепциясини ишлаб чиқди. Унда қуйидаги масалаларга алоҳида эътибор берилди:

- демократик институтлар фаолиятлари кўламларини кенгайтириш;
- аҳолининг сиёсий фаоллигини кучайтириш ва сиёсий маданиятини ошириш;
- жамиятда манфаатлар, турли хил қарашлар, сиёсий ва эътиқодий рақобатлар ўртасидаги мувозанатни таъминлаш;
- жамоат бирлашмаларининг ҳозирги босқичдаги ижтимоий мавқеини ошириш;
- сиёсий партиялар фаолиятини такомиллаштириш;
- иқтисодий ҳаётни эркинлаштириш;
- давлат қурилишини эркинлаштириш ва фуқаролик жамиятини шакллантириш;
- ҳокимият бўлиниши принципининг инсоният томонидан умум эътироф этилган тамойилларини амалда қўллаш;
- давлат ҳокимияти органларининг ваколатини нодавлат ва жамоат ташкилотларига ўтказиш ва бошқалар.

Ўзбекистонда амалга оширилаётгән ялпи янгиланишлар жараёнида юқоридаги тамойиллар алоҳида ўрин тутади. У демократия жараёнларини чукурлаштиришда, жамиятни эркинлаштиришда, фуқаролар сиёсий ва ижтимоий фаоллигини оширишда муҳим аҳамият касб этади. Айни пайтда туб ўзгаришларнинг «ўзбек модели» сифатида жаҳон ислоҳийлик тажрибасида ўзига хос ва ўзига мос ҳисса бўлиб қўшилади. Бошқача қилиб айтганда, жамиятни эркинлаштиришнинг бундай тамойиллари **Ўзбекистонда вужудга келтирилди ва ижтимоий бошқаришининг халқаро андозаларига мувофиқ самарали йўналиши сифатида намоён бўлмоқда.**

ҚАДРИЯТЛАР УСТУВОРЛИГИ КОНЦЕПЦИЯСИННИҢ ЯРАТИЛИШИ. МАЊНАВИЯТ – ИЖТИМОЙ ТАРАҚҚИЁТНИ ҲАРАКАТЛАНТИРУВЧИ КУЧ СИФАТИДА

Қадриятларга муносабатни ўзгартириш, уни тиклаш, мавқенини ошириш, халқ маданий мулки сифатида қадрлаш масаласи Ўзбекистонни янги ижтимоий-сиёсий тузум талаблари доирасида умумий ислоҳ қилишнинг муҳим бўғинига айлантирилди. Қисқа давр мобайнода халқнинг азалий удумлари, асрлар синовидан ўтган миллий анъаналяри қайтадан тикланди. Халқимиз ўз тараққиётининг янги босқичини миллий тикланиш ва маданий янгиланиш борасидаги ворислик ҳуқуқларини қўлга киритиш асосида амалга ошира бошлади. Миллий қадриятларни миллий фурур ва ифтихорни шакллантириш ишларига хизмат қилдириш, келажакка қатъий ишонч билан қараш омилига айлантириш жараёнлари фаоллаша бошлади.

Жамиятни ҳаракатга келтирувчи кучларнинг манбалаари хусусида турли даврларда, турли ёндошувлар мавжуд бўлган ва унинг хилма-хил концепциялари асослаб келинган. Бундай ёндошувлар ҳамда концепциялар назариётчилари ўз фояларини мантиқан асослаш ва исботлаш учун жиддий ҳаракат қилганлар.

Жумладан, коммунистлар доҳийси Карл Маркс жамиятни ҳаракатга келтирувчи куч иқтисод деган фояни илгари сурган¹. Монтескье назарияси бўйича ижтимоий тараққиётда географик муҳит алоҳида ўрин тутади². У мамлакатнинг жуғрофий иқтими ва геополитик ўзига хослигига тараққиётнинг бош омили сифатида қарайди. Фрейд эса либидо — ҳоҳиш-истак жамият тараққиётига кучли таъсир кўрсатади, деган назарияни илгари суриб, инсоний майл, қизиқишлир ижтимоий тараққиёт суръатлари моҳияти ва мазмунини ташкил этишини асослашга интилади³.

Шунингдек, рус олими Н. Бердяев ижтимоий тараққиёт мавҳум тушунча бўлмасдан, ҳар қандай жамият аъзоларининг камолот даражалари мажмуидан иборат эканлигини асослашга уринади⁴.

¹ Қаранг. Маркс К. «Капиталь». Избранные произведения. Т. 3. М., 1967.

² Қаранг. Монтескье. «Избранные произведения». Госполитиздат. М., 1955.

³ Қаранг. Фрейд З. «Методика и техника психоанализа». Госиздат. М., 1923.

⁴ Қаранг. Бердяев Н. «Смысл истории». Изд. «Мысль», М., 1990.

Ҳаёт, кишиликнинг онгли тарихи бу ёяларнинг барчаси муайян рационал жиҳатлари бўлгани ҳолда қайсиdir даражада бир ёқлама эканлигини кўрсатди. И. Каримов асарларида маънавият ижтимоий тараққиётнинг бош ҳаракатлантирувчи кучи сифатида асосланади ва амалиётнинг барча жабҳаларида синовдан ўтказилиб, ҳаётчанлиги ва ҳаққонийлик даражаси юқорилиги илмий-назарий ва амалий жиҳатдан исботлаб берилади¹.

Айтиш мумкинки, маънавият нафақат мамлакатимизнинг кўп минг йиллик тарихи, ижтимоий тараққиётининг барча жабҳаларига бевосита таъсир кўрсатган, айни чоғда ҳалқимиз менталитети ҳам маънавий қадриятлар асосида шаклланган ва Шарқ цивилизацияси бевосита маънавият, илм-фан, ахлоқ, руҳий поклик асосида юзага келган. Худди шу жиҳатдан ҳам Шарқ инсоният тараққиётига, жаҳон цивилизациясига ўзига хос маданият ва маърифат олиб кирган.

Маънавият ўз навбатида жамиятнинг ҳам умумий манзарасига, ҳам ҳар бир шахс интеллектуал-руҳий қиёфасига мутаносиб таъсир кўрсатади. Фуқароларнинг маънавий-маърифий даражаси эса ўз навбатида жамиятнинг умумий ҳолатини ўзгартиради. Янгилangan ахлоқий етуклик ва ижтимоий онг жамият тараққиётини белгилайди ва ялпи тараққиётнинг янгидан-янги имкониятларини вужудга келтиради. **Таъкидлаш жоизки, ҳар бир янги авлод янги тарихни тақозо этади, уни яратади, такомиллаштиради.**

Ўзбекистон мустақилликка эришгандан қейин долзарб муаммолардан бири — янги тарихий шароитларда ўзгараётган жамиятга муносиб ҳар томонлама етук ва баркамол кишиларни тарбиялаш эди. Бу ўз навбатида бир неча ўн йиллар мобайнida ҳалқдан бегоналаштириб келинган маънавий мулк ва маданий меросни, синфий-партиявий мафкура томонидан тақиқланган маданий бойликларни унга қайтариш ҳамда қадриятларнинг янада камол топиши учун кенг имкониятлар очиш вазифаларидан иборат эди. Ўзбекистон Президенти И. Каримов ўзининг «Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли» китобида **«Ўзбекистоннинг миллий-маданий жиҳатдан фоят ранг-баранглиги, миллий ўзлигини англаш ва маънавий қайта тикланишнинг кучайиб бориши билан узвий бирликда жамиятни янгилаш, уни очиқ жамиятга айлантириш учун қурдатли омил бўлиб хизмат**

¹ Каримов И. «Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёsat, мафкура». 1-жилд. «Ўзбекистон», Т., 1996.

қилади ва республиканинг жаҳон ҳамжамиятига қўшилиши учун кулагай шароитларни вужудга келтиради»¹, — деб кўрсатган эди.

Дарҳақиқат, ижтимоий-сиёсий ҳаётда амалга оширилган ялпи маънавий янгиланишлар комил инсон шахсини таркиб топтириш учун зарур шарт-шароитларни юзага келтириди ва истиқлол йўлинни ҳар томонлама мустаҳкамлаш учун халқни ялпи сафарбар қила олиш имконини берди. Шунинг учун ҳам мамлакат раҳбари И. Каримовнинг истиқлолнинг дастлабки пайтиданоқ бу борада зарур чоралар кўрилишининг ташаббускори ва событқадам амалиётчиши сифатида нечоғли катта масъулияtlар юки остида фаолият кўрсатиб келганлиги, миллат озодлиги йўлида юксақ фидойилик ва сиёсий жасорат намоён этганлиги равшанлашади.

Қадриятлар маълум бир халқнинг кўп минг йиллик тарихий-маданий тажрибаси сифатида шаклланган турмуш тарзи, тафаккури маҳсули бўлиб дунёга келади. Халқимизнинг азалий удумлари, урф-одатлари, анъаналари инсоний ва миллий мансублик ифодасидир.

Қадриятлар муайян миллат ва халқларнинг шонли ва мусибатли ўтмиши, тарихий-маданий тажрибалари, сабоқлари, сурур ва баҳтиёр дамларининг ифодаси сифатида намоён бўлса, урф-одатлар, расм-руслар маросимлар турмуш тарзининг шаклий кўринишлари сифатида халқ ҳаётининг маънавий-ахлоқий негизларини ташкил этади.

Қадриятлар ҳамиша муайян фаолиятлар тарзида намоён бўлиб, кишиларнинг воқеликка бўлган муносабатлари мазмунини ифода этади ҳамда уларнинг феъл-атворлари, сайд-ҳаракатлари йўналишларини белгилайди.

Кўпқиррали ислоҳотлар даврида, жамият менталитети тубдан ўзгараётган, тузум янги мазмун ва тартиботларга кираётган бир пайтда аҳоли маънавий-руҳий эҳтиёжларига мос келувчи, халқни истиқболга етакловчи ҳаётбахш интилишлар ифодаси бўлган foялар ва мақсадлар билан қуроллантириш катта аҳамиятга эгадир.

Шундай экан, ислоҳотлар самараси халқ дунёқарashi, маданий ва маънавий қадриятларига онгли муносабати билан бевосита боғлиқ ҳодисадир. Агар янгиланишлар одамлар онги ва дунёқарashi, қалби ва руҳияти орқали ўзини намоён этса, у яшовчан ва самарали бўлади. Шунинг учун ҳам Ўзбекистонда давлатнинг янгиланишлар стратегияси

¹ Каримов И. «Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мағкура». 1-жилд. «Ўзбекистон», Т., 1996, 42-бет.

сифат жиҳатидан ўзгараётган жамият, янгича тафаккур асосида вужудга келаётган ижтимоий гуруҳларнинг қадрият мўлжаллари билан уйғунлашиб кетган.

Маданият ва маърифатнинг устувор ҳодиса сифатида талқин этилиши маънавий воқелик сифатидаги такомиллашув жараёнининг чин инсонийлик моҳиятини белгилайди. Инсон айни ана шу қадриятлар орқали камолотга етади, ҳаётда, жамиятда ўз мавқеига, ўрнига, нуфузига эга бўлади. Инсон фаолиятлари маҳсули айни ана шу маънавият ва маърифат орқали қадриятга айланади.

Президент И. Каримовнинг қадриятлар устуворлиги концепцияси худди ана шу жиҳатлар туфайли ҳам қимматли. У маънавиятни, маърифатни жамиятнинг йўналтирувчи кучи деб билади. Ана шу нуқтаи назардан ҳам «**Мен маърифатли жамият қурмоқчиман**» дейди. Маърифатли жамиятда эса инсон, маънавият, ахлоқ, тафаккур мезонлари ҳал қилувчи мазмун касб этади. Шунинг учун ҳам И. Каримов мустақилликнинг дастлабки йилларидаёқ «**Маънавий соғлом, кучли жамиятгина ислоҳотларга тайёр бўлади**»,¹ — деган эди.

Мамлакатимиз Президенти мамлакат истиқболига доир тадбирлар тизимини белгилар экан, унинг энг аввало юксак маърифат ва маданият мамлакати бўлиши, шу асосда барча ислоҳотларнинг маърифий негизини яратиш нуқтаи назаридан иш тутади. Юрбошимиз иқтисодга, ҳуқуқий ва сиёсий ислоҳотларга, шунингдек жаҳон муаммоларини ҳал этиш, тинчликни таъминлаш масалаларига ҳам маърифий кўз билан қарайди, юксак маданий ва умуминсоний қадриятлар талаблари асосида ёндошишга даъват этади. Ана шу жиҳатларни ҳисобга олган И. Каримов «**Илмий ва маданий соҳадаги мавжуд имкониятларни сақлаб қолиш, қайта тиклаш, кўнайтириш мақсадида бундан бўён фундаментал фаннинг, маданият ва санъат муассасаларининг моддий-техника базасини ривожлантириш ва мустаҳкамлашга, ақлий ва ижодий меҳнат ҳодимларининг обрўйини оширишга давлат томонидан зарур маблағлар ажратилаверади**»², — деган эди. Ўтиш даврида иқтисодий жиҳатдан бир мунча қийинчиликлар сезилаётган бир пайтда маънавий ҳаётимизга давлат эътиборининг устувор мавқе касб этиши инсоний замонида зарур маблағларни беради.

¹ Каримов И. «Ўзбекистон иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштириш йўлида». «Ўзбекистон», Т., 1995.

² Каримов И. «Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мағкура». 1-жилд, «Ўзбекистон». Т., 1996, 332—333-бетлар.

ТАРИХИЙ ХОТИРАНИ ТИКЛАШ ВА ЯНГИ ТАРИХНИ ЯРАТИШ КОНЦЕПЦИЯСИ

Янги тарихий давр маърифат даври, маърифатлилик даври сифатида вужудга келмоқда. Истиқдол фоялари асосида бош ислоҳотчилик вазифасини бажараётган давлат одамлар онги ва тафаккурида туб бурилишлар ясаш, ҳар қандай ислоҳотларни фуқаролар онги, тафаккури ва қалби орқали ўтказиш йўлини танлади. Ана шу йўл одамларнинг ўтмишга, бугунги ва келажакка муносабатларини ўзгартириш, муайян манфаатларга ёндошиш психологиясини янгилаш орқали аста-секинлик билан уларни маърифатли, комил инсон қилиб вояга етказишга олиб боради. Фуқароларнинг маърифатлилиги орқали маърифатли жамият барпо этилади.

Тарихий тафаккур ва тарих фалсафаси маърифатли жамият қуришнинг муҳим омили бўлиб хизмат қиласди. Зотан, ўтмишни англаш, уни тўғри тушуниш орқали кишилар онги ва руҳиятида жиддий ўзгаришлар ясашга, шу орқали ҳаётни, турмуш тарзини, охир-оқибатда эса жамиятни маънавий ислоҳ қилишга эришилади. Буни нималарда кўриш мумкин?

Биринчидан, тарихни англаш орқали ҳаётни англаш, инсоннинг инсонлигини англаш қобилияти шаклланади.

Иккинчидан, тарихий тафаккур ва тарих фалсафаси орқали бугунги ҳаёт мазмуни чуқурроқ тушунилади ва истиқболни кўриш фалсафаси дунёга келади. Бу ҳар бир инсоннинг ўзига хос тафаккур тарзини шакллантириш орқали шахс сифатидаги феноменини вужудга келтиришга, феълатворининг шаклланишига хизмат қиласди.

Учинчидан, тарихни ўрганиш орқали мустамлакачилик таъсирида ва коммунистик зўравонлик мафкураси натижасида ўзлигини йўқотган, ўз қадру қимматини буткул унугтган фуқарони уйғонишга, ўзлигини англашга, ўз ҳақ-хуқуқини ҳимоя қила оладиган баркамол шахс сифатида шаклланишига даъват этади.

Тўртингчидан, аждодлари буюк бўлган, жаҳон цивилизацияси ва инсоният тараққиётiga жуда катта ҳисса қўшган маданиятта дахлдор фуқаро қалбida ўтмишини ўрганиш орқали **миллий ғурурининг уйғониши мамлакат мустақил тараққиёт йўлини танлаган бир пайтда катта ижтимоий-маънавий қудрат ва улкан сиёсий иродада кучи бўлиб хизмат қиласди. Ана шу англаш жараёни инсоннинг ўзини ўзи янгилашига, ўзини ўзи маънавий тозалашига, ўзини ўзи ислоҳ қилишига олиб келади.**

Бешинчидан, ҳар бир фуқарони маънавий-руҳий ва ахлоқий жиҳатдан янгилаш орқали жамиятни янгилаш, турмуш тарзини янгилаш каби foйтда чуқур, кент миқёсли ислоҳот амалга оширилади. Бу бугунги ислоҳотлар даврида қилинаётган кўп қиррали ўзгартишларнинг асосий омили сифатида қадриятга айланади.

Ўзликни англаш, энг аввало, ўтмишни ўрганишдан, тарихни билишга эҳтиёж сезишдан бошланади. Дарҳақиқат, ўзини англаётган, ўзини тушунаётган ҳар бир одам қандай оиласда дунёга келгани, ўз аждодлари кимлар бўлгани, ота-боболари нималар билан шуғулланишгани ва қандай умр кечиришганини билиб олишга интилади. Уларнинг фазилатлари ва мерослари билан фахрланиб яшайди.

Ўз наслу насабини билиш, келиб чиқишини ўрганиш кишининг ҳаётда омонатлигини ва айни чоғда тасодифий эмаслигини тушунишга имкон беради. Шу билан бирга атроф-муҳит, уни ўраб турган олам хусусида ўйлашга ундаиди.

Дарҳақиқат, оламни тадқиқ этиш тафаккуримизни бойитишнинг, дунёқарашибимизни кенгайтиришнинг муҳим йўлларидан биридир. Оламни англаш ҳисси инсоннинг ўзлигини англашга, ўзлигини тушунишга, олам ва одам ҳақида ўйлашга доимий тарзда даъват этиб туради. У жами инсонларга хос бўлган идрок ва иродани уйғотадиган мўъжизавий куч ҳамдир. Биз оламни қанчалик кенг ва чуқур англасак, инсон ва инсоният оламини шунчалик кўпроқ тушунишга, моҳиятини англашга, инсон ва ҳаёт, инсоният ва мавжудот ўртасидаги муносабатларни ўрганишга, хулласки, инсоният тарихи билан қизиқишга ҳаракат қиласиз.

Аслини олганда тарих фақат ўтмиш ҳақидаги маълумотлар ёки тушунчаларни ифодалаш билан чекланмайди. Унинг буюк қудрати, тарбиявий кучи, мураббийлик моҳияти ўтмишни ўрганиш, тадқиқ этиш орқали бугунни баҳолаш, бугунни англаш, бугунги одамларни тушуниш ва уларни йўлга солиш борасидаги фикрларни, гояларни ўзида мужассам эттанида намоён бўлади. Президент И. Каримов тарихга ана шу нуқтаи назардан қарайди ва унинг барча имкониятларини инсон маънавиятига тўла сафарбар этиш зарурлигини асослаб беради. Юқоридаги хулосалар ва мушоҳадаларни ҳисобга олиб, тарихшуносликни Юртбошимиз том маънодаги инсоншунослик сифатида талқин этиб, уни комил инсон шахсини таркиб топтириш ишига йўналтиради.

Гегель ибораси билан айтганда, тарих фалсафаси бу дунёқараашлар, тарихий тафаккур ва тарих хотираси ҳақида-

ги фандир¹. У маънавият феномени, руҳият феномени сифатида инсон ва тарихий тафаккур ўртасидаги боғлиқликни ўрганиади.

Агар чиндан ҳам тарихни маънавият ва руҳият феноменинига айлантирасак, аниқроғи, уни шундай идрок этиб, шундай тадқиқ этсак, яна ва яна ўтмишни сана ва воқеалар орқали эмас, инсон орқали ўрганишга эҳтиёж сезамиз. Охироқибатда инсон тарихнинг яратувчиси, иштирокчиси, дунёга келтирувчи энг олий хилқат эканлигини ва бу рад этиб бўлмас ҳақиқат, тенгсиз қадрият эканлигини тан оламиз.

Инсоният тарихи бу ҳар биримизга боғлиқ бўлган ўзлигимизни кўрсатадиган, бизнинг олис шажарамизни, наслу насабимизни, инсоний қадру қимматимизни белгилайдиган муқаддас ва мўътабар воқеликдир. Биз уни шундай тушунишимиз ва шундай қабул қилишимиз керак. Агар ўтмишимиизга шундай муносабатда бўлсак, ана шу юксаклиқдан туриб унга қарасаккина, тарих айни тафаккур маҳсулига айланган тақдирдагина бизни маънавий жиҳатдан бойитиши, руҳиятимизга қудрат баҳш этиши мумкин бўлади. Ана шу жиҳатдан қараганда бугун ҳаёт шажарасини давом эттираётган, ўзига хос тарих яраттаётган одамларнинг дунёқарашлари, маънавий-руҳий кечинмалари, инсонлик шаъни нималарга боғлиқлиги, унинг илдизлари қаёқларга этиб бориши ва қандай маънавий сарчашмалардан озук олаётганлиги аниқ бўлади ва у бевосита тарих ва тарихшунослик билан боғлиқ эканлиги кўзга яққол ташланади. Агар тарих чиндан ҳам фалсафа ва тафаккур маҳсулига айлантирилса замондошларимизнинг ўтмиши кимларга бориб тақалиши аён бўлади ва ҳаётда ўз ўрнимизни белгилашимизга, ўзимизнинг қимлигимизни англаб олишимизга ёрдам беради.

Гегель таъбирига кўра тарих давлатчиликдан бошланади. «Халқ давлат қурилиши сиз ҳеч қандай тарихга эга эмас»² — дейди аллома. Ана шу нуқтаи назардан қараганда, миллий давлатчилик тарихимизнинг қарийб уч минг йиллигини нишонлаган халқимиз ўз тақдирини бутун инсоният тақдир, кишилик тарихи билан боғлиқ ҳолда кўради. Айни ана шу тақдирдошлиқ, айни ана шу инсоният тарихининг ибтидоси билан боғлиқлик бугун бутунлай янги жамият қураётган халқимиз маънавий қиёфасини кўрсатмоқда. Ўзининг қадимий миллий давлатчилик анъаналари билан жаҳон давлатчилиги

¹ Қаранг. Гегель. «Философия права». Издательство «Мысль». М., 1990.

² Қаранг: Гегель. «Философия права». Издательство «Мысль», М., 1990.

илфор тажрибаларини уйғуналаштириб, синтезлаштирган ҳолда «ўзбек модели»ни дунёга тақдим этмоқда. Ўзбек халқининг феномени жаҳон меҳварида пайдо бўлмоқда.

Ўзбек халқи тарихи, унинг кечмиши бевосита тарих фалсафаси ва тарихий тафаккур орқали бугун одамларни уйғотмоқда, улар диққатини ўзига тортмоқда. Замондошларимиз онги, қалби орқали бутун ўтмиш ўз ютуқлари ва нуқсонлари билан яхлит ҳолда жонланмоқда. Шу асосда халқимизнинг маънавий қурратига, руҳий таянчига айланмоқда, олис истиқболни белгилашда ўта муҳим омил сифатида хизмат қилмоқда.

Президент И. Каримов «Биз юртимизни янги босқичга, янги юксак мэррага олиб чиқмоқчи эканимиз, бунда бизга ёруғ фоя керак. Бу foяниг замирида халқимизнинг ўзлигини англаши ётади. Ҳаққоний тарихни билмасдан туриб эса ўзликни англаш мумкин эмас»¹, дер экан, бу билан фикр камёблиги, онг ва тафаккур танқислиги пайтида, туб ислоҳотларни амалга ошириш зарур бўлиб қолган бир шароитда инсонни уйғонишга, ўзлигини англашга даъват этмоқда. Айни ўзликни англаш инсоннинг ўтмиши ва аждодларига қизиқишидан бошланишини уқтирияпти.

Масаланинг яна ҳам муҳим томони шундаки, инсон тафаккури ва онгини янгилаш жараёнига давлатнинг ўзи ҳомийлик қилмоқда. Унга шароит яратиб бермоқда. Истиқлол даврида инсон, ниҳоят, тарихга маънавият мезони, миллий уйғониш омили сифатида қарамоқда.

Жамиятни бир ҳолатдан иккинчи бир ҳолатга ўтказиш, мавжуд турмуш тарзини синдириб ташлаб, бутунлай янгича шароитни вужудга келтириш энг аввало онг ва тафаккур билан боғлиқлигини алоҳида уқтирап экан, Президент И. Каримов «Жамият тараққиётининг асоси, уни мұқаррар ҳалокатдан күтқариб қоладиган ягона куч — маърифатдир»² деган эди. Ана шу концепция И. Каримов сиёсатининг ва бош ислоҳотчилик вазифасини бажараётган давлатимиз стратегиясининг асосини белгилайди.

Тараққиёт мантифи, цивилизация эҳтиёjlари шундай. Биз ўтмишда яшамаслигимиз, уни тақорламаслигимиз, аксинча, уни ўрганишимиз, тадқиқ этишимиз ва аниқ хулосаларга келиб яшашимиз керак. Айни ана шу хулосалар асосида истиқболимизни белгилашимиз, ўзимизни ҳам, жамиятни ҳам маънавий жиҳатдан камолотга етказиши-

¹ Каримов И. «Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурамиз», 7-жилд, «Ўзбекистон», Т., 1999, 153-бет.

² Каримов И. «Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурамиз». 7-жилд, «Ўзбекистон», Т., 1999, 135-бет.

миз даркор. Биз ўтмишни тиклаш, тарих ҳақиқатини ўз ўрнига қўйиш орқали тафаккуримизни бойитамиз, тушунчаларимизни кенгайтирамиз, ҳаёт фалсафаси орқали ислоҳотлар фалсафасини, ислоҳотлар моҳиятини чуқурроқ англай бошлаймиз. Натижада ўз-ўзимизни ислоҳ қиласиз, ўз-ўзимизни янгилаймиз, ҳаётни янгилаймиз. Унинг мазмунини бойитамиз. Зотан, миллий истиқбол мафкурасининг, давлатимиз олиб бораётган кент миқёсли ислоҳотларнинг илмий-назарий, сиёсий ва амалий аҳамияти ана шундадир.

ИЖТИМОЙ, ИҚТИСОДИЙ ВА СИЁСИЙ ВОҚЕЛИКНИ АНГЛАШ КОНЦЕПЦИЯСИ

Ижтимоий-сиёсий воқеликни англаш жамиятни ислоҳотларга тайёрлаш, фуқароларнинг ўзгаришлар жараёнида оммавий иштирокини таъминлаш ҳодисаси билан бевосита боғлиқдир. Англаш ҳолати онг ва тафаккурдаги янгиланиш жараёнининг бошланиши, янгиланаётган ҳаёт ва туб бурилишлар назариясини тушуниш, уни ҳаётга татбиқ этиш, амалга оширишга интилишни ўзида мужассам этган маънавий-руҳий ҳолат ҳамдир. Шунинг учун ҳам Президент И. Каримов **мен инсоннинг инсонлигини уйғотмоқчиман**, — деган эди.

Фикрий боқимандалик, ақлий танбаллик турмуш тарзига айланган бир пайтда фуқароларда янгиланишта доир фаоллик рағбатини уйғотиш катта ижтимоий, иқтисодий ва маънавий ҳодиса ҳисобланади. Фрейд айтганидек, новаторлик, динамика ва энергетик омиллар ҳаракат уйғунлигини, яъни янгиликка интилиш, инсоннинг тадрижий камолоти, стуклик эволюцияси, хатти-ҳаракатларнинг фаоллашуви инсондаги уйғониш жараёни қандай кечеётганлигини белгилайди. Инсон ҳаётда-инерт, мўрт, ва караҳт яшаб ўтиши, яъни бутунлай ҳеч нарсани англамаслиги ёки англаш олди жараёнларида бўлиши ё бўлмаса том маънодаги англаш ҳолатларига эришиши билан фарқланади. Ушбу хусусиятларни аниқлаш жамият аъзоларининг фаоллик даражаси кўламини аниқ-равshan белғилашга йўл очади.

Истиқбол йўлига киришимиз ана шу онгли жараённи бошлаб берди. Истиқболнинг дастлабки йиллари руҳий парокандалик, маънавий озурдалиқ, иқтисодий танглиқ ва сиёсий бўхронлар даври бўлганлигига ҳам фақатгина мамлакатнинг мустақил тараққиёт йўлидаги зиддиятлари сабаб эмас. Бу бевосита фуқароларнинг мазкур ижтимоий-сиёсий жараёнлар моҳиятини аввалига англамаслигини,

кейинчалик қисман англаш жараёнларини бошдан кечиришини ва аста-секинлик билан эса воқеликни тұла англаш жараёнига фаол равища, оммавий тарзда кириша бошлаганлигини күрсатади.

Мустақиллик азалдан инсониятнинг орзу-умидлари, армон ва изтиробларининг ижобати, рүёси сифатида намоён бўлади. Дарҳақиқат, инсон табиатнинг гултожи сифатида ҳамиша озодлик ва ҳурриятта интилиб яшайди. У ҳамиша ҳар жиҳатдан ўзини эркин ҳис қилишга, таҳликасиз турмуш кечиришга эҳтиёж сезади. Шунинг учун ҳам кишилик тарихи турли даврларда Ер шарининг барча мінтақаларида озодлик учун кураш ҳодисаларини кўп кўрган. Ана шу ҳолатнинг ўзи инсон орзу-умидлари ва иродаси орқали тарихий жараён мазмуни ва моҳиятини белгилайди.

ХХ аср интиҳосида дунёning қарийб учдан бир қисмida мисли кўрилмаган ҳодисалар содир бўлди. Социализм деб аталган тоталитар тузум, коммунистик мафкура инқизога учради. Жаҳонга, Ер юзига ҳокими мутлақликтин даъво этган СССР барбод бўлди. Пировард натижада эса унинг таркибига кирган иттифоқдош республикалар том маънодаги мустақил давлатлар мақомига эришдилар.

Ижтимоий-сиёсий, тарихий жараёнлар шу даражада тезлашдик, у аҳоли турли табақалари онги, тафаккури ва маънавий-руҳий ҳолатлари манзарасида кескин тафовутларни юзага келтирди. Ижтимоий воқелик ўзгаришлари тарихий жараён ва воқеалар мантиғи юз бераётган ҳодисаларга нисбатан бир-биридан тубдан фарқланувчи муносабатлар силсиласини таркиб топтирди. Халқимизнинг мутлақ кўпчилиги орзу-умидларини ифодаловчи истиқдол йўлига шубҳа билан қаровчилар, танлаган йўлимииздан аввал ташвиқотлар орқали, охир-оқибатда эса жаҳолат воситасида зўрлаб оғдиришга уринувчилар ҳам пайдо бўлдилар. Аммо, тарих тажрибаси шунга гувоҳки, ҳақ йўли ҳамиша тантана қилиб келган. Тинчлик учун, ватан равнақи, эл-юрт омонлиги учун халқимиз ҳамиша курашиб келгандир.

Президент И. Каримов «**Миллатимиз тарихи ҳақидаги ҳақиқат юртимизнинг фидойи, ўз йўлидан, маслагидан, сўзидан қайтмайдиган фарзандларига очилиши лозим. Билишимиз шарт бўлган саҳифаларни қунт билан вараклаш ҳаммамиз учун ҳам қарз, ҳам фарз**», чунки «**ўзбек миллати азалдан ўз фикр-зикри, ўз истиқтоли учун курашиб яшаган. Бунга мозий гувоҳ**¹» — деганда ана шу ҳолатни назарда тутади.

¹ **Каримов И.** «Биздан озод ва обод Ватан қолсин». 2-жилд. «Ўзбекистон», Т., 1996, 92-бет.

Халқимизнинг узоқ тарихи у ўз ўтмишида озодлик, истиқол учун тинимсиз кураш олиб борганидан далолат эканлигини таъкидлайди.

Истиқол — ҳар бир халқнинг мустақил камолот йўли, миллатлараро тутувлик, ўзаро ҳурмат, бир-бирини сиёсий ва иқтисодий тан олиш, мамлакат фуқаролари ўзаро муносабатида ҳам, жаҳон давлатлари ўртасидаги алоқаларда ҳам умуминсоний муносабатлар мантифи ва тамойиллари га таяниш, умумпланетар турмуш мезонлари асосида яшаш демакдир.

Истиқол — эркин дунёқараш, эркин тафаккурга суюниб яшаш салоҳияти ҳамдир. Эркинлик эса ўзгалар эркига тажовуз қилмасдан ўз йўлини онгли танлаш, истиқболини равшан кўриш ҳамдир.

Мустақиллик — муқаддас ҳодиса бўлиб, ҳар бир халқнинг ўз тақдирини ўзи белгилаш билан боғлиқ бўлган истиқболи ҳақида ўйлаш ҳуқуқи ва шу ҳуқуқни амалиётда фаол бажариш билан боғлиқ жараёндир.

Мустақил яшашга, мустақил фикрлашга, ўз тақдирини ўзи белгилашга, ўз ҳаётини ўзи изга солишга қодир одам зиддиятларни енгишга матонат билан киришади, дунёнинг шиддатли муаммолари бўрони қаршисида довдираб қолмайди. Шахс эркинлиги, давлат мустақиллиги ва дахлсизлиги бевосита фуқаро қалби орқали жамиятда мустаҳкам ўрин эгаллади, истиқболга даъват этувчи қудратли кучга, жамият аъзоларининг ҳар бири учун бош маъво, устувор сиёsat моҳиятига эга бўлади. Ана шунда у бекиёс қадриятга айланади.

Мустақиллик мустамлакачиликнинг ҳар қандай шаклини, у тақозо этадиган зўравонликларни инкор этади. Айни пайтда мустақиллик жаҳон тараққиётининг илгор тажрибалари асосида ўз равнақининг ўзига хос тамойилларини ишлаб чиқиши билан бирга ягона замин, ягона макон тақдирини белгилашда ўзаро ҳамкорликнинг янги, сифат жиҳатидан юқори бўлган, умуминсоний манфаатларга мос келадиган андозаси асосида яшаш демакдир. Агар у ҳамкорликни, ўзаро ҳамжиҳатлик, давлатлараро ва минтақалараро сиёсий, иқтисодий, ижтимоий муносабатларни қарор топтирмаса, ўз қобигида қолиб кетиши, миллий маҳдудлик доирасидан чиқолмаслиги мумкин. Шунинг учун ҳам истиқтолнинг ана шу ҳаёт тажрибасидан ўтган тамойиллари ҳамма вақт долзарб бўлиб қолаверади.

Шу боисдан ҳам **Мустақиллик** — онгли яшаш, воқе-

ликка онгли муносабатни қарор топтириш мезонидир. Айни пайтда у ижтимоий-сиёсий ҳаракатлар забтининг, интилишлар ва қобилиятларнинг доимий тарзда, узлуксиз кучайишини тақозо этадиган ҳодисадир. Бу айниқса, собиқ иттифоқ таркибидан ажралиб чиқсан мустақил республикалар, хусусан, Ўзбекистон ҳаётида муҳим аҳамият касб этади.

Истиқлол йўли бизга ўзлигимизни англатди. У баравж ҳаракатдаги динамик жараён сифатида қотиб қолган тушунчаларимиз қобигини синдириб юборди. Фикрлаб яшашга, онг ва тафаккур орқали кун кўришга даъват этди. Зотан, ўзини англаган оламни англайди. Оламни тушуниш — одамни тушуниш, демакки, ҳаётнинг мазмунини идрок этиш демакдир. Инсон ўзининг бутун моҳиятини, инсонлигини қанчалик чуқур тушунса, яшашнинг мазмун-моҳиятини ҳам шунчалик чуқур англайди.

Ўзлигини англаган киши оламнинг бор ранг-баранглигини, ҳаёт мазмунини, бу маконда ўзини фақат тириклик ва мавжудлик белгиси сифатида эмас, аксинча, табиатнинг бетакор мўъжизаси эканлигини англай бошлади. Маърифатга эҳтиёжсизлик, хурофот ва жаҳолатга берилиш, манқуртлик — ўзлигини ва оламни унтиш эканлигини чуқурроқ анлайди. Демак, англаш жараёни орқали маънавий етукликка, комилликка интилади.

Мустақилликнинг асосий қадриятларидан бири унинг ижтимоий, маънавий моҳияти бевосита омма фикрини уйғотишда, халқнинг ўтмиши бутуни ва келажаги хусусида қайгуриш ҳиссини кучайтиришда кўринади.

ЎЗГАРАЁТГАН ЗАМОН ВА МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ ФОЯСИ КОНЦЕПЦИЯСИННИГ ИШЛАБ ЧИҚИЛИШИ

Мафкура ҳақида турли даврларда турли фикрлар ўртага ташланган. Унинг сафарбарлик, йўналтирувчилик, даъваткорлик жиҳатлари инсоният тарихида ҳар хил шаклларда кўзга ташланади. Тарихда мафкурани ҳаддан ташқари ва бир ёқлама бўрттириб юбориш, унга оломонларча, кўркўона эргашиш каби салбий ҳодисалар эса мафкуравий ақидапарастликка олиб келганлиги ҳам сир эмас.

Ҳар қандай мафкуранинг сафарбарлик кучи, таъсирчанлиги, инсонпарварлиги ва ҳаётийлиги бевосита макон ва замон, олам ва одам муносабатларини қай даражада ўзига мужассам этганлиги, маълум бир маконда асрлар мобайнида шаклланган турмуш тарзи, анъаналар, урф-одатлар,

ақидалар асосида дунёга келган маңнавий-аҳлоқий мезон ва рұхий кечинмалар инобатта олингандығы билан боғлиқ.

Миллій уйғониш ҳодисаси юз берәёттән, миллат ўзлигини англай бошлаган бир даврда худди ана шу ижобий ҳодисаларни вужудға келтирған миллій истиқбол моҳияти, мазмұни ва қадрияты хусусида ўйламасдан иложимиз йўқ. Зотан, айни миллій истиқбол туфайли озод сүз, әркін фикр ва ҳур инсон түшүнчалари уйғунлашған, асрлар мобайніда турмуш тарзи ва миллат қиёфасини белгилайдиган воқеиликлар ҳақида гапириш зарур деб ўйлаймиз. Зотан, бунингсиз бугунғи миллій уйғониш ва миллій тараққиёт моҳияттіні англаш мүмкін эмас.

Мағкурада асрлар мобайніда шаклланған дунёқарашиб түшүнчалар, турмуш тарзи ва анъаналар, миллаттін шаклланиш жараёнлари, босқычлары, хусусан, эволюцияси инобатта олинмоғи зарур. Айни ана шу ривожланиш босқычлары инсон тафаккури динамикасини ўзіда мужассам этади. Бу икки үнсүр жамият янғиланиш жараёнінде ўзаро боғлиқ, уйғун ҳолда вужудға келди. Акс ҳолда мағкура заминдан узилған, ҳаёт қақиқатини ўзіда ифода этолмаган «муаллақ» ғоя сифатида қолаверади. Биз буни яқын ўтмишиմизда күрдик.

Коммунистик мағкура айни миллій манфаатларни ҳисобға олмаганлығы, миллій дунёқарашиб, туб аҳоли рұхияти, кайфияти ва ақидалардан узоқлығы, турмуш тарзи ва анъаналарни ўзіда ифода этолмаганлығы учун ҳам инқиrozға учради.

Шўро даврида «совет турмуш тарзи» шаклидаги ҳавойи, миллій манфаатлардан узоқлашған тенденциянинг вужудға келгандығы ҳукмрон мағкуранинг файриодатий, ясама ва зўраки ғоялар йиғиндисига айлантириб юборди. Айни совет турмуш тарзи шаклидаги тоталитар ғоянинг илдиз ота бошлагандығы, айниқса миллій республикаларнинг қадимий анъаналарини сиқиб чиқарди. Зўравонлик билан одамлар ҳаётини ўзгартириб юборди. Натижада жамиятда мағкуравий парокандалик, рұхий озурдалиқ, маңнавий кемтиклиқ, маърифий танazzул вужудға келди.

Мағкура янги «совет анъаналари»ни вужудға келтиришга интилди. Миллій рұх, миллій психология, халқ маңнавий әхтиёжи сингари миллій-тарихий анъаналарни йўқ қилишга интилди. Халқ ўзининг тарихий анъаналари билан совет анъаналари ўртасидаги зиддият қуршовида қолди. Бундай рұхий ва маңнавий зиддият ўтмиш ва истиқбол ўртасидаги муносабатларни чигаллаштириб юборди.

Халқни миллий ақидаларидан, қадимий тушунчаларидан ажратиш, зўрлик билан унинг онгига ва ҳётига сохта турмуш тарзини киритиш авторитар сиёсат маҳсули сифатида ўзининг салбий натижаларини кўрсатди. Жараёнларнинг барқарор тараққиётига тўқсинглик қилди. Мамлакатни катаклизмага олиб келди.

Шўро мафкураси ягона ва ҳукмрон сиёсий оқимга айланди. Табиийки, бундай шароитда партиявий қатлам, айниқса, унинг раҳбарияти фаолият дастурини сўзсиз итоат асосига қуради. Натижада бутун фуқаролар, яхлит жамият хоҳищ-истаги, ақидаси, мақсад-интилишлари, ҳётга муносабатлари ва шахсий эҳтиёжларидан қатъи назар бир гояга бўйсунади. Аниқроғи, фуқаро миллий, диний ва бошқа хусусиятлардан қатъи назар бир гоя асосида яшашга маҳкум этилади. Ҳар қандай эркинлик ва либерализм имкониятларига зид равишида умумий бирлик ва режалаштирилган асосда фаолият кўрсатишга даъват этилади. Бундай марказлаштирилган мафкуравий тизим, гоявий механизм инсоннинг фикрлаш қобилиятини сўндиради. Коммунистик мафкура механизми инсоннинг сиёсий мақсадларини амалга ошириш учун зарур бўлган шахсий ҳуқуқларини чеклаб қўйди. Коммунистик партия, ВЛКСМ, Касаба уюшмаси, Пионер ташкилоти аъзоси — умуман жамият аъзоси битта фикр, битта мақсад билан яшашга маҳкум этилди.

Аста-секинлик билан тотал ҳамфикрлик феномени қадриятларни стандартлашга олиб келди. Миллион-миллион одамларнинг воқеликка бир кўз билан қарашга, ҳётни бир хил талқин қилишга, бир хил тушунишга мажбур қилди.

Коммунистик мафкура ўзининг қотиб қолган ва чекланганлик иллатлари билан аҳолини жамиятдан, мамлакатни оламдан ажратиб қўйди. Маънавий-маърифий ва тарбиий-ташвиқий тизимнинг бир қолипга тушиб қолганлиги илмий догматизмни, гоявий демогогияни вужудга келтирди. Тафаккур тараққиётига тўсиқ бўлди.

Ислоҳотларнинг муваффақиятли бориши ва узлуксиз самараси бевосита, мамлакатимиз раҳбари Ислом Каримов айтганидек, айни миллий гоя ва миллий тафаккурнинг нечоғли шаклланганлиги билан боғлиқ. 130 йиллик мустамлакачилик даврида фикрламай яшашга одатланган, дунёқарашлари чекланган инсон ишлаб-чиқариш воситасига айлантирилган ва давлат механизмининг энг арzon, бекадр мурвати бўлиб қолган бир пайтда унинг қалбига, ҳиссиётига таъсир ўтказиш, озурда ва нимжон туйгулари-

ни жонлантириш жуда катта маънавий-руҳий ҳодиса. Яратувчилик ва бунёдкорликнинг, миллий тараққиётнинг асоси фақат миллий уйғониш эканлигини Президентимиз тақрор ва тақрор уқтиради. Миллатни уйғотиш эса миллий онг ва миллий мафкура орқалигина амалга оширилади. Акс ҳолда миллат яна яқин ўтмишимиздаги сингари чуқур депрессия комига тушиб қолиши мумкин. Қайсиdir реакцион ғоя, файриинсоний мафкура халқни ўзига оғдириб олишига, бутун жамиятни қамраб олишига имкон яратилади.

Ҳаёт янгиланаётган, ҳар қандай «изм»лардан холи бўлган соғ инсонпарвар жамият курилаётган бир пайтда миллий манфаатларга хизмат қиласидиган ва миллий тараққиётга катта туртки берадиган миллий ғоянинг ўзига хос характерли жиҳатлари бор. Бу қуйидагилардан иборат:

- инсоннинг ҳаётда тутган ўрни ва ролини белгилаши;
- асрлар мобайнида шаклланган дунёқарашлар, миллий анъаналар асосида улуғ аждодларимизнинг буюк мероси, ғоялари асосида янги, замонавий, илфор ғояни вужудга келтириши;
- инсон фаолияти ва жамият ўртасидаги муносабатларни чуқурлаштириши;
- жамият ҳаётини ташкил этишга, аҳолига таъсир ўтказишига ва уни сафарбарликка даъват этиши;
- инсоният тараққиётни тарихий тажрибалари билан миллий уйғониш манфаатларини уйғунлаштирадиган омилга айланмоғи керак.

Мафкура ҳеч қачон тарқоқ ва узук-юлуқ бўлмаслиги лозим. У жамият тараққиётини тўлалигича қамраб олган узлуксиз, тадрижий, ўзини ўзи тўлдириб борадиган, доимий ҳаракатдаги тизимга айланиши даркор. Жамият янгиланаётган, онгимиз ва тафаккуримиз ўзгараётган бир пайтда миллий тараққиёт омили бўлиб хизмат қилиш учун эски мафкуравий андозалардан воз кечишимиз, янги ижтимоий жараёнларнинг бутун моҳиятини ифодалаб берадиган янги мафкуруни вужудга келтиришимиз керак. Ҳатто, эски мафкуруни қайта «таъмирлаб», ямаб-чирмаб, бичиб-тикиб янгилаш ҳам самара бермайди. У бутунлай янги даврнинг, уйғонаётган руҳият, уйғонаётган инсон ҳиссиёти ва жонлананаётган янгича тафаккурнинг маҳсули сифатида дунёга келмоғи лозим. Миллий истиқдол ғояси ана шундай олий қадриятга айлананаётган ҳодисадир. У янгича тарихий шароитда янги давр руҳини ўзида ифода этган ғоявий куч сифатида дунёга келмоқда. Фақат ана шу ғоягина олам ҳақида тушунчаларимиз, одам ва олам ўртасидаги муно-

сабатлар, шахс маънавий камолоти ва жамият тараққиётининг муҳим омили бўлиб шаклланмоқда.

Албатта, мустақилликнинг ўтган даври бугун онгимиз ва тафаккуримизни анча-мунча янгилади. Жумладан, ҳаётга муносабатларимиз ўзгарди, келажакка ишончимиз ошди ва мамлакатимизнинг келажаги буюк бўлишига қатъий имон кёлтиряпмиз. Бу — масаланинг **бир томони**.

Масаланинг **иккинчи томони** шундаки, мустақил тараққиёт жаҳон ҳамжамияти дастурхони атрофидан муносаб ўрининг эга бўлиш, ўз сўзи, ўз нуқтаи назари, ўз неъматлари билан тенгларнинг тенги сифатида мулоқотларга киришиш масъулиятини ҳам халқимиз гарданига қўйди. Ватан ўз гарданига дадил олган бу оғир юк — ўз халқи тақдири ва унинг истиқболини белгилашдек катта масъулиятни ҳам шараф билан уddeламоқда. Эркин ва озод бўлгач, ўзлигимизни англаш зарурати, ўз қадру қимматимиз, инсонлик моҳияти хусусида ҳам, олий мақомлари ҳақида ҳам ўйлай бошладик...

Учинчидан, инсон руҳ ва тафаккур эгаси бўлган мавжудот сифатида ўзининг тенгсиз қобилиятини, чексиз имкониятларини рўёбга чиқариш учун шароит яратилди. Энди ҳар бир фуқаро ўзини озод ҳис этиш, эркин фаолият кўрсатиш орқали яратувчилик қобилиятини шакллантиришга, том маъниода ўзининг тақдирини ўзи белгилаш орқали жамият тақдирини белгилашга дахлдор эканлигини англай бошлади. Ҳар бир кишида жамият ҳаётига дахлдорлик, миллат ва мамлакат тақдирига бефарқ бўлмаслик ҳисси шаклана бошлади.

Президент И. Каримов истиқтол ўйлининг пировард мақсади **маърифатли жамият қуришдир**, — деган эди. Дарҳақиқат, маърифатли халқни енгib бўлмайди. **Маърифатли халқни йўлдан оздириб, бошқа йўлга солиб бўлмайди**. Чунки маърифатли халқ ўз ҳаётини ақл-идрок билан қуради, ўз ҳаёт йўлини ақл билан танлайди. Халқни катта ақл, катта тафаккур орқали танлаган йўлидан оздириш учун унга тенг келадиган ва ҳатто, ундан ҳам кучлироқ бўлган ақл-идрок керак бўлади. Шунинг учун **маърифатли жамият, маърифатли халқ ҳамиша ўз аҳдига содиқлик, танлаган йўлига сабитлик, истиқболига эса катта ишонч билан яшайди**.

Миллий фоя, миллий онг миллий анъаналар, урф-одатлар ва турмуш тарзи асосида шаклланади. Одамлар умуминсоний қадрият даражасига кўтарилиган миллий манфаат атрофида онгли равишда, ақл-идрок йўриғи билан жисплашадилар. Натижада ушбу интилишлар мажмуи миллий истиқтол фояси орқали миллион-миллион кишиларни ўз ортидан эргаштиради.

Давлар ўтаверади, замонлар ўзгараверади. Бироқ халқ дунёқараши, **миллатнинг маънавий-руҳий қиёфаси, моҳият ва мазмуни авлоддан-авлодга кўчиб, янги бўёқлар, янги мўлжаллар** касб этган ҳолда давом этаверади. Бу боқий ва узлуксиз жараён миллат феномени сифатида фуқаро ҳистайғулари, ақидалари ва муносабатларини, руҳий оламини ўзида ифода этади. Президент И. Каримов миллий истиқтолғояси халқ маънавиятини миллат маданий ривожидаги шу давомийлик, ворисийлик ва узвийликни инобатга олсагина, унга таянсагина, миллий руҳият ва миллий кайфиятни ўзида мужассам этсагина яшовчан ва таъсирчан бўлишини алоҳида уқтиради. Миллий давлат масалалари жамият мақсадларига, жамият белгилаган мўлжаллар оддий инсонлар орзу-ўйларига айланган ҳолдагина ижтимоий-сиёсий жараёнлар ортга қайтмас хусусият касб этади. Бу тенденция эса жамият аъзоларининг барчасини ўз оёғида ўзи мустаҳкам туришига, «озод бўлсанг озод бўлишга, мустақил бўлсанг мустақил бўлишга»¹, фикрлаб яшашга, онгли идрок, тафаккур асосида ҳаёт қуришга даъват этади. Айни пайтда, миллий истиқтолғояси давлат, жамият ва шахс учун ҳаётбахш куч манбаига, узлуксиз ва поёнсиз таъсир имкониятларига эга бўлади.

Шу боисдан ҳам мамлакатимиз Президенти И. Каримов миллий онг, миллий ўзига хослик миллатга мансубликни юқори даражада англашдан келиб чиқиши масаласига алоҳида урғу беради. Зоро, қачонки, халқ ўз тарихий тараққиёти даврида миллат бўлиб шаклланиб, унга мансубликни орият, қадр-қиммат ва қадрият даражасида англаса, уни ҳимоя қилишга, асрраб-авайлашга интилади.

Натижада ҳар бир фуқаронинг умумий мақсадлар ва манфаатлар йўлида бирлашиб яшашига, бирлашиб курашишига имкон яратилади. Ана шунда бошқа ҳар қандай бегона фоялар йўли тўсилади. Одамлар сохта жаҳолат ва ганимлик ёювчи мафкуравий тазииклар ва турли жоҳилий даъватларга ишонмай қўядилар.

Турли фоявий хуружлар авж олаётган ва бизнинг энг муқаддас фояларимизга ва мақсадларимизга таҳдид солаётган бир пайтда фожиалар содир бўлмасидан илгарироқ унинг олдини олишнинг энг тўғри ва ягона йўли ҳам бегона ва сохта фояларга қарши кенг ижтимоий маконда **фоявий иммунитетни** кучайтиришдир.

Президент И. Каримов «Фидокор» газетаси мухбири

¹ **Каримов И.** «Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт — пировард мақсадимиз», 8-жилд. «Ўзбекистон», Т., 2000, 494-бет.

саволларига жавобларида худди ана шу масалा�ни долзарб қилиб кўтаради ва бегона фоялар ўз таъсирини ўтказолмайдиган, унга қарши кураша оладиган **иммунитет** зарурлиги фоясини Ўзбекистон геосиёсий маконига мувофиқлаштирган ҳолда асослаб беради. Жумладан, у «**Ҳар қандай касалликнинг олдини олиш учун, аввало, киши организмида унга қарши иммунитет ҳосил қилинади. Биз ҳам фарзандларимиз юрагида она Ватанга, бой тарихимизга, ота-боболаримизнинг муқаддас динига соғлом муносабатни қарор топтиришимиз, таъбир жоиз бўлса, уларнинг мафкуравий иммунитетини кучайтиришимиз зарур**¹», — дейди.

Айни мафкуравий иммунитет жамият ҳаётининг энг нозик жиҳатларидан, фуқароларнинг ҳис-туйгуларидан, мақсад ва интилишларидан, маънавий-маърифий ва руҳий-ахлоқий даражасидан келиб чиқади. Агар миллый истиқлол фояси инсонлик шаъни билан боғлиқ бўлган ҳиссиятдан, маънавий интеллектуал салоҳиятлардан келиб чиқсагина инсонни бошқаради, йўлга солади.

Коммунистик мафкура исканжасидан озод бўлганимиздан сўнг, мустақил тараққиёт йўлига кирганимиздан бўён доимий тарзда турли фоялар ҳаётимизга бостириб киришга ҳаракат қилмоқда. Йиллар мобайнida мисқоллаб тартибга туширган ҳаётимиз ва турмуш тарзимизни издан чиқазишга ҳаракатлар қилинмоқда. Қарийб уч минг йиллик тараққиётимизда ота-боболаримиздан қолган буюк меросни англай бошлаган бир пайтимизда унинг барчасини барбод қилалиган таҳликали фоялар қуршаб олмоқда. Ана шундай гайриинсоний фояларга қарши турадиган қудратли, имонимиз, миллый фуруримиз, инсоний шаънимиз билан боғлиқ бўлган миллый фояга умумжамият эҳтиёжи кучайиб борди. Бу фоят муҳим ижтимоий-сиёсий аҳамиятга эга бўлган эҳтиёжни мустақиллигимиз ташаббускори ва раҳнамоси Президент И. Каримовнинг ўзи қондиришга жазм этиб, ватанни асраш, мустақилликни ҳимоя қилиш ва озод ҳам обод жамият қуриш истиқболини ифодаловчи миллый фоя концепциясини ишлаб чиқди ва амалиётга фаол сингдиришга бош-қош бўлмоқда. Вақт миллый истиқлол фояси юрт тинчлиги, эл омонлиги, ватан равнақи учун ҳаётий зарурат, тараққиёт кафолати, буюк келажак пойдевори эканлигини кўрсатиб берди. Дарҳақиқат, Юртбошимиз ҳақли равишда уқтирганидек, «**Ҳозирги замондаги энг катта хавф — инсонларнинг қалбини ва онгини эгаллаш учун**

¹ **Каримов И.** «Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт — пировард мақсадимиз». 8-жилд, «Ўзбекистон», Т., 2000, 494-бет.

узлуксиз давом этаётган мафкуравий курашдир. Эндиликда ядро майдонларида эмас, мафкура майдонларида бўлаётган курашлар кўп нарсани ҳал қиласди»¹.

ХХ аср цивилизацияси дунёни ақл-идрок билан забт этиш тамойилини ҳозирги замон тараққиётининг ўзига хос тенденциясига, геополитик мавқеларга эга бўлишнинг устувор хусусиятига айлантириди. Шунинг учун ҳам бугун давлатлар қудрати, мамлакатлар салоҳияти ядровий полигонлар билан эмас, ғоявий, мафкуравий полигонлардаги салоҳият билан ўлчанади. Бугунги ижтимоий-сиёсий таъсирлар жараёнини чукур сиёсий донишмандлик билан башорат қилган Президент И. Каримов бу ҳақда шундай деган эди: «Ҳозирги вақтда қудратли давлатлар ва муайян сиёсий марказлар ўз мақсадларига эришиш учун, аввало, забт этмоқчи, ўз таъсир доирасига олмоқчи бўлган мамлакатларнинг аҳолиси онгини ўзига қарам қилишга интилади»².

ИЖТИМОЙ МУРОСА МУҲИТИНИ ШАКЛАНТИРИШ КОНЦЕПЦИЯСИ

Ўтиш даврида кўп миллатли мамлакатда миллатларро муроса муҳитини яратиш катта ижтимоий-сиёсий аҳамиятга эга. Айниқса Ўзбекистондай 130 дан ортиқ миллат ва элатта мансуб турли дунёқараш ва турмуш тарзига эга бўлган аҳоли яшайдиган, ўндан ортиқ диний конфесиялар фаолият кўрсатаётган мамлакатда ижтимоий муроса муҳитини яратиш фавқулодда муҳим аҳамият касб этади. Мазкур муаммо мустақилликнинг дастлабки кунлариданоқ ҳал этилиши долзарб масала сифатида давлат сиёсати даражасига кўтарилди. Президент И. Каримов мамлакатда юрт тинчлигини таъминлаш ва барқарор муҳитни яратиш, миллатларро муносабатларни мувофиқлаштириш эҳтиёжларидан келиб чиқиб унинг назарий асосларини ишлаб чиқди ва амалиётда фаоллик билан жорий эта бошлади. **Натижада мамлакатимизда ижтимоий муроса — мувозанат концепцияси дунёга келди.**

Дарҳақиқат, жамиятда муайян ижтимоий меъёрларга эга бўлиш, турли диний ва ғоявий қарашдаги аҳоли табакалари интилишларини уйғунлаштириш, уларни мамлакат тараққиётини белгилайдиган ғоя атрофида бирлаштириб йўналтириш фавқулодда катта салоҳият тақозо эти-

¹ Каримов И. «Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт — пировард мақсадимиз». 8-жилд. «Ўзбекистон», Т., 2000, 491-бет.

² Ўша жойда.

ши равшан. Айни чоғда умумий фикрларга келиш ҳар бир инсон эркинлиги, шахсий талаблари ва рағбатини бўғиш ҳисобидан бўлмаслиги ҳам зарур. Зеро, инсон илоҳий ва табиий қисматига кўра мутлақ бетакрор ҳодисадир. Абу Мансур ал-Мотуридий мазкур масалага алоҳида ургу бераби, инсонга берилиган муқаддас ҳуқуқлардан бири **ихтиёрий танлов, меъёрий мувозанатга интилиш ва ҳакни ўз рағбатига кўра топа билиш салоҳияти** эканлигини таъкидлайди ва «...барча амалларни, хусусан, меъёрлар, эътиқодлар, қоидалар, фаолиятларни Аллоҳ яратади, аммо уларнинг барчасини инсон танлайди ва ўз ихтиёри билан амалга оширади. Танлаш ва ихтиёри қилиш жараёнларида инсоннинг масъулияти, эътиқодий жавобгарлиги намоён бўлади»¹, — дейди.

Дарҳақиқат, миллатидан, ирқидан ва дунёқарашидан қатъи назар мамлакат фуқароси ўз эҳтиёжларини қондириш учун барча имкониятларга эга бўлиши, ўз ҳаётини ихтиёрий танлов асосида йўлга қўйиши керак. Айни пайтда у жамиятда барқарорлик мувозанатини сақлаш, муросага келиш ва бир-бирини тушуниш, баҳсли томон далилларигаadolat мезонлари билан ёндошиш, умумий ҳамжиҳатлик руҳини таркиб топтиришга ўз ҳиссасини қўшиши лозим.

Жамият янгиланаётган, миллий ва умуминсоний қадриятлар тикланаётган бир пайтда турли миллатлар ўртасидаги муносабатлар, миллатлараро тотувлик масаласини янгича тамойиллар воситасида ҳал этиш кун тартибидаги энг муҳим масаладир.

Инсон манфаатларини ҳимоя қилишни умумжаҳон меъёрларига тенглаштириш, унинг ҳуқуқларини стандартлаштириш ва дунёнинг энг илгор ўлчамлари билан мувофиқлаштириш Ўзбекистонда давлат ислоҳотчилик сиёсатининг устувор йўналишларидан бирига айлантирилди. Жумладан, Ўзбекистон «Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон Декларацияси»², «Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенция»³, «Хотин-қизларга нисбатан камситишларнинг барча шакларини тугатиш

¹ Қаранг. Р. Убайдуллаева, М. Бекмуродов. «Асрлар қаъридан келаётган садо...». Ал-Мотуридий таълимоти ва унинг X—XII асрларда Моварооннахр маданиятида тутган ўрни. Маърузалар тўплами. ЎзФА. Тошкент, 1999, 43-бет.

² Қаранг. «Узбекистан и международные договора по правам человека». Сборник международных договоров по правам человека к которым присоединилась Республика Узбекистан. «Адолат». Т., 1998. 9-бет.

³ Ўша манба. 16-бет.

тўғрисидаги конвенция»¹, «Халқларнинг тинчликка доир хукуқлари тўғрисидаги конвенция»², «Дин ва эътиқод асосидаги муросасизлик ва камситишларнинг барча шаклларини тугатиш тўғрисида декларация»³, «Ирқий камситишларнинг барча шаклларини тугатиш тўғрисидаги халқаро конвенция»⁴ ва бошқа халқаро ҳужжатларга қўшилди. Бу Ўзбекистонда жамиятни барқарорлаштириш ва ижтимоий муроса концепциясини амалга оширишда муҳим омил бўлиб хизмат қилмоқда.

Шўролар даврида мазкур муаммони ҳал этишининг фақат бир йўли, яъни узлуксиз прессинг — доимий тазиқ, куч билан таъсири кўрсатиш усуслари қўлланиб келинди. Демократик тартиботлар, хукуқий давлатчилик тамойиллари эса мазкур ма-сала ижросини жамият кучи ва имкониятлари орқали амалга оширишни тақозо этади. Бу эса жуда мураккаб, онг билан боғлиқ бўлган, вақт тақозо этадиган маънавий, маърифий ва руҳий ҳодиса. Хусусан, тоталитаризм иллатлари, мафкуравий яккаҳокимлик, миллатларни ассимиляция этиб йўқ қилиш, сунъий «урчитилган» ягона совет халқини вужудга келтириш сиёсати исканжасида узоқ йиллар яшаган халқларни янги шароитда ихтиёрий негизларда яқинлаштириш, улар тафаккурида ўзгариш ясаш анча мураккаб ҳодиса эканлиги ҳеч кимга сир эмас. Кўпмиллатли Ўзбекистонда миллатлараро муносабатларни мувофиқлаштириш ва муросавий мувозанатни юзага келтиришнинг мураккаб жараёни катта заҳматлар эвазига амалга оширилди.

Миллатлараро муносабатларни барқарорлаштириш ўтиш даври учун устувор вазифа бўлиб, этник муаммоларни ҳал этишда давлат фақат адолатга таянсагина, унинг сиёсатида миллый, ирқий, диний мансублигидан қатъи назар яхлит мамлакат фуқароси тақдирни қамраб олинсангина миллый тотувлик ҳодисаси умуминсоний қадриятга айланади.

Ўзбекистонда миллый ва миллатлараро муносабатларни муайян тизим сифатида тартибга тушириш, бу жараёнларни демократик тамойиллар воситасида бошқариш худди ана шу асосларда амалга оширилди. Натижада, мустақилликнинг дастлабки йилларида рўй бериш муқаррар бўлган мураккаб сиёсий бўхронлар, иқтисодий тангликлар, маънавий-руҳий парокандаликларнинг олди олинди,

¹ Ўша манба, 411-бет.

² Ўша манба. 584-бет.

³ Ўша манба. 591-бет.

⁴ Ўша манба. 470-бет.

вужудга келиши мумкин бўлган фожиаларга жуда катта сиёсий қатъият билан барҳам берилди.

Миллатлараро муносабатлар одамларнинг турмуш тарзи, дунёқариши, онги, фикрлаш тарзи билан боғлиқ бўлган мураккаб воқеликдир. Ўтиш даврида ижтимоий-сиёсий ҳодисалар моҳиятини тўғри ва теран англаш, ундаги ўзгаришлар жараёнини ўз вақтида баҳолаш, мантиқий ёндошувларни амалга ошириб бориш муҳим аҳамиятга эга. Агар жамият аъзолари умумий мақсад йўлидаги гояларни бевосита ўз тақдири билан боғлиқ ҳолда англасалар, ҳар бир фуқаро ўз тақдирини жамият тақдири, ўзи яшаётган мамлакат тақдири билан боғлиқ ҳолда тушунса, мамлакат аҳолиси ўртасида яхлит ижтимоий бирлик вужудга келади. Ана шундай маънавий-руҳий яқдиллик ҳолати эса жамиятда умумий ижтимоий-сиёсий барқарорликни таъминлашнинг асоси бўлиб хизмат қилади.

Миллатлараро тотувлик бу шунчаки баландпарвоз, яқин ўтмишимиздаги жарангдор, ҳаётдан узилган соҳта дўстлик ва зўрма-зўраки қардошлик туйфуси эмас. Аксинча, у конкрет ҳаёт муаммолари, тириклик эҳтиёжи, ҳар бир фуқаро кундалик турмуш талаблари билан боғлиқ бўлган ва ана шу талаблар, эҳтиёжлар қай даражада қондирилаётгани билан узвий боғланган, серқирра ҳаётнинг барча жабҳаларини ўзига мужассам этган ижтимоий-маънавий ҳодисадир.

Миллатлараро тотувлик — сиёсий ҳодиса сифатида. Ўтиш даврининг мураккаб тўлғоқ ҳолатларида ўзгараётган воқеликнинг барча зиддиятлари, қийинчиликларига сабр-бардош, матонат, ички иродада кучини қарши қўя оладиган, онгли ва фаол фуқаролар жамиятини таркиб топтириш, уларнинг гоявий-мағкуравий бирлигини таъминлашга эришиш фавқулодда муҳим аҳамият касб этади. Зеро, ўтиш даврида давлат ижтимоий ўзгаришлар жараёнида бош ислоҳотчилик вазифасини бажараётган бир пайтда унинг сиёсий иродаси, аҳоли турли табақалари манфаатларини ўзида мужассам этган сиёсий стратегияси ана шу муаммоларни нечоғли оқилона ҳал эта олганлиги билан баҳоланади. Ўзбекистонда миллатлараро муносабатлар ечими ўтиш даврида нафақат жамият зиммасидаги долзарб муаммо, балки давлат сиёсатининг ҳам муҳим бўғинига айлантирилди.

Миллатлараро тотувлик — иқтисодий ҳодиса сифатида. Моҳияти ва мазмунига кўра мутлақо янги жамиятни барпо этиш асносида иқтисодий тангликлар мавжуд бўлган бир пайтда одамларнинг диний мансубликлари, ақидала-

ри, миллий таркибидан қатыи назар мамлакат фуқароси сифатида уларнинг рўзгор имкониятлари, иқтисодий ҳолатларидан келиб чиқсан ҳолда қундалик турмуш эҳтиёжларини ижтимоий адолат юзасидан тенг равишда қондириб турис мұхим аҳамиятта эга. Адолатли иқтисодий сиёсат мамлакатда амалга оширилаётган иқтисодий ислоҳотларнинг моҳиятини, мазмунини, самарасини ва истиқбол миқёсларини белгилайди. Аҳолини табақавий ва эътиқодий, миллий мансубликларидан қатыи назар амалга оширилаётган иқтисодий күмак сиёсати уларни умумий тақдир ва истиқбол манфаатлари доирасида яқинлаштиради ва бирлаштиради.

Миллатлараро муносабатлар — ижтимоий ҳодиса сифатида. Тирик жоннинг ҳаётга интилиши, яшаш учун курашиши омиллари ижтимоий барқарорликдан, ижтимоий таъминотдан ҳақли равишида манфаатдор бўлиш учун курашга доимий равишида даъват ётиб туради. Зеро, мамлакатнинг ҳар бир фуқароси ўз давлати ва жамиятининг барча имкониятларидан, моддий ва маънавий неъматларидан фойдаланишга ҳақлидир. Ижтимоий муносабатлар жамият янгиланаётган бир пайтда эскича қарашлар билан энди шакланаётган янги ёндошувлар ўргасида табиий кечувчи коллизиялар мажмуудан иборат бўлади. **Реал борлиқни янгича идрок қилиш орқали унинг моҳиятини англаш, мавжуд зиддиятлар илдизларини тўғри белгилаш ва ижтимоий муроса йўлларига онгли чиқа олиш ўтиш даврини бошдан кечираётган камдан-кам мамлакатларга насиб қилгани тарихдан маълум.** Миллатлараро тотувлик тамойиллари ижтимоий тенглик ва адолат маҳсули сифатида умуммиллий менталитет тизимини, дунёқарашлар уйғуналигини юзага келтирувчи улкан ижтимоий моҳиятга эга бўлган ҳодиса ҳамдир.

Миллатлараро муносабатлар — маънавий-ахлоқий ҳодиса сифатида. Миллат ўз-ўзини англаш, маънавий тикланиш жараёнларида миллий маҳдудлик ва худбинликка йўл қўймаслиги мұхим аҳамиятга эгадир. Миллий уйғониш жараёнини бошдан кечираётган ҳар бир ҳалқ ўзининг миллий қадриятларини умуминсоний қадриятлар билан боғлиқ ҳолда ҳис қилиши лозим. **Миллатнинг миллат сифатида англаши даставвал инсоннинг инсон сифатида ўз-ўзини англашидан бошланади.** Акс ҳолда миллий маҳдудлик, миллий калондимоғлик, миллий мансублиги орқали ўзига бино кўйиш иллатлари авж олади.

Миллий қадриятлар инсоннинг инсон сифатида ўзини англаши, ўз-ўзини ҳимоя қила олиши, эришган зафар йўли

ва мағлубиятлари, ситамли дамларининг ёдномаларидир. Ҳар бир ҳалқ умуминсоний дунёга ўзининг ана шу тарихий дастури билан кириб келади. Инсониятнинг умумий тарихи ҳам миллий қадриятлар силсиласи, якуний мажмуудан иборатдир. Инсон ўзини башияйтнинг узвий бир бўлаги деб ҳис этиши орқали миллий биқиқлик, тор манфаатпрастлик, худбинлик ботқоғидан халос этади. Шундагина у олам ва одам ўртасидаги муносабатлар, алоҳидалик ва умумийлик ўртасидаги боғлиқликлар ҳақида ўйлашга қодир бўлади. Ана шу маънавий, интеллектуал-руҳий, ахлоқий имкониятлар инсонни ҳар қандай тор доиралардан кенг дунёга олиб чиқади.

Инсонийлик деганда фақат шахснинг жамиятга кўчувчи ҳиссасинигина тушунмаслик керак. Ҳозирги замон шахси жамият эришган маънавий мулк, бойликлар заҳираларидан нечоғли самара билан фойдаланишига кўра баҳоланади. Тўлақоили шахс жамиятга берувчи фойдалари ва жамиятдан олувчи манфаатлари нисбатини теран англовчи ҳамда ўз амалиётида бу нисбатда мувозанат бузилмаслигига қатъий риоя этувчи фаол субъектдир. Шу боисдан ҳам мамлакат фуқароси ўз онгли эҳтиёжлари, интилишлари, хоҳиш-истагига қараб жамиятдан ўзининг маънавий мўлжаллари доирасида манфаатлар олиши табиий жараёндир. Бу жараён қуйидаги йўналишларда ўз ифодасини топади:

Сиёсий соҳада бу фуқародан сиёсий фаоллик, ўз хоҳиш-иродасини, мақсад ва интилишларини умумжамият ва умумхалқ манфаатлари билан муштарак ҳолда ҳамда ана шу уйғунлик масъулиятини чуқур англаған тарзда сиёсий йўллар билан амалга оширишни, юксак сиёсий савияни талаб қиласди. Бу эса, ўз навбатида, янгиланишлар моҳиятини чуқур англашни тақозо этади. Шахснинг ижтимоий-сиёсий жараёнлардаги ҳиссаси жамият ҳаётида фаоллиги билан белгиланади.

Ахлоқий соҳада бу фуқароларнинг маънавий-ахлоқий мезонлари, хатти-ҳаракатлари, ҳаётга муносабатларида кўзга ташланади. Фуқароларнинг маънавий-ахлоқий етуклик даражаси миллатлараро муносабатлар орқали, турли миллат вакилларининг умумий мақсад йўлидаги бирлашуви билан боғлиқдир. Президент И. Каримовнинг «**Ватан ягонадир, Ватан биттадир**», «**Шу азиз Ватан барчамизники**», «**Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир**», «**Биздан озод ва обод Ватан қолсин**», «**Савоб ишни ҳар ким қилиши керак, савоб ишни ҳар кун қилиш керак**» деган пурҳикмат даъватлари ана шу мақсадни рӯёбга чиқаришга қаратилган. Ушбу

Фоя замирида миллати ва элатидан қатъи назар умумий хонадон — Ўзбекистон тақдирин учун жавобгарлик туйғуси ҳар бир фуқаронинг сиёсий масъуллик ва маънавий дахлдорлик ҳисси билан бевосита боғлиқ.

Диний соҳада Президент И. Каримов «**Аллоҳ қалбимизда, юрагимизда**» деб турли диний эътиқодлар ва маслаклардаги фуқароларнинг Аллоҳ ягоналиги орқали **Ватан ягоналиги, макон ягоналиги, илоҳий ва дунёвий қарашларнинг муштараклиги** хусусидаги илмий қарашни илгари суради. Зеро, инсон ва маънавият, одам ва олам, макон ва замон ўртасидаги муносабатларни уйғунлаштириш замирида бутун жамиятни барқарорлаштириш имкониятлари мужассамдир. Шу тариқа **Аллоҳнинг ягоналигига имон келтириш орқали унинг бандаларидаги турли эътиқодлар, хилма-хил қарашлар ва муносабатларни барқарорлаштириш ва уйғунлаштириш концепциясини асослашга йўл очилади**. Бунда жамиятни маънавий-руҳий жиҳатдан барқарорлаштириш масаласи инсон етуклиги ва комиллиги билан боғлиқ ҳолда тушунилади. Диний-маърифий савия жамият тараққиётининг муҳим омили даражасига кўтарилади.

Хозирги кунга келиб республикамизда 1800 дан ортиқ диний ташкилот мавжуд. Ўзбекистон Мусулмонлари идораси, Рус Православ черкови, Тошкент ва Ўрта Осиё Епархияси, Евангелие, Христиан Баптистлари черковлари Иттифоқи, Рим-католик черкови, Тўлиқ Инжил христианлар Маркази, Ўзбекистон Библия жамияти шулар жумласидандир. Мамлакатимизда «**Вижон Ҷаронати**» ги¹ Қонуннинг янги таҳририни ҳаётга татбиқ этиш натижасида:

- диний ташкилотларнинг ноқонуний равишда фаолият юритишларига чек қўйилди;
- диний ташкилотлар фуқароларнинг реал эҳтиёжларига бевосита хизмат қила бошлади;
- диний ташкилотларга хорижий фуқароларнинг раҳбарлик қилишларига барҳам берилди;
- мамлакатда аҳолининг маънавий ҳаёти учун ёт ва заарли бўлган диний секталарнинг ёйилиб кетиши олди олинди;
- диний таълим тизими қонуний асосда қайта қўриб чиқилди;
- мамлакатда диний адабиётларни чоп этиш ва тарқатиш ишлари тартибга солиниб, бу фаолият мамлакатимиз-

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси, 1998, 5–6-сонлар.

даги диний муассасалар томонидан амалга оширилиши белгилаб берилди;

— диний фундаментализм ва экстремизмга қарши кураш олиб бориш учун хуқуқий пойdevor яратилди¹.

Эстетик соҳада бу маданиятлар ўртасидаги муносабатларни ўз ичига олади. Бугун мамлакатимизда барқарор ривожланаётган маданиятлар ҳамкорлиги, турли миллатлар ўртасидаги маданий муросадан ижтимоий муросага, жамиятда мувозанат концепциясининг амалиётига айланмоқда. Ҳинд, араб, турк, рус ва европа кинофильмларининг, турли мамлакатлар санъати, хусусан, қўшиқчилигининг илгор намуналари Узбекистонга кириб келаётганлиги миллий маданиятимизга соя ташламаётганлигидан, аксинча, миллий маданиятнинг жаҳон маданияти билан уйғунлашиб бораётганлигидан далолат беради.

Турмуш тарзидаги бағрикенглик бу турли миллат вакиллари миллий анъаналари, урф-одатларининг ўзаро таъсири, уларнинг ўзаро яқинлашуви натижасида ижтимоий мувозанатни барқарорлаштириш демакдир. Бугун мамлакатда фаолият кўрсатаётган 80 дан ортиқ миллий-маданий марказларнинг фаолияти худди ана шу мақсадга йўналтирилган.

ТОЛЕРАНТЛИК ВА ИЖТИМОИЙ ҲАМКОРЛИК. КОНЦЕПЦИЯСИННИГ ЯРАТИЛИШИ

Ўзбек халқининг бағрикенглиги миллат менталитетига хос фазилатдир. Халқимизнинг ҳаётга катта иштиёқ билан ёндошуви, табиат ва жамиятга хос барча қадриятларга чуқур хурмат билан муносабатда бўлиши турли эл ва элатлар вакиллари, маслаги ва характеристи, ғоявий қарашлари ранг-бараг бўлган фуқаролар билан мулоқотларга кириша олиши ҳамда бу муносабатларни мустаҳкамлай билиши миллий фазилатга айланган. Президент И. Каримов томонидан назарий асосланган толерантлик концепцияси халқимизнинг асл табиати, феъл-автори, миллий менталитети моҳиятидан келиб чиқади. Ўтиш даврида эса **халқимизнинг миллий руҳи, психологиясини айнан ифодаловчи** бу концепция мураккаб вазиятларда жамиятда барқарорликни сақлашга маънавий асос бўлиб хизмат қилди.

Кўп минг йиллик тажрибамиздан маълумки, мил-

¹ Қаранг: Ш. Минаваров. «Дин ва давлат муносабатлари». «Ҳамжиҳатлик ва бағрикенглик — ҳаёт омили» тўплами. Байнамилад маданият маркази. Т., 2001, 75-бет.

лий толерантлик халқимизинг метинде мустаҳкам сабр-бардоши, бағрикенглиги оғир вазиятларни енгиб чиқиша айниқса асқотиб келди. Шу боисдан ҳам миллатлараро муносабатларни барқарорлаштиришдаги энг қийин шароитларда ҳам умумий хонадон — бутун мамлакат тақдири ҳар бир фуқаро тақдири билан боғлиқ ҳолда тушунилди ва масалага ана шу нұқтаи назардан ёндошилди.

Халқимиз толерантлиги Ўзбекистонда миллий ҳамжіхатлик руҳини таркиб топтиреди. Турли миллат вакиллари Ўзбекистонни ўз ватани деб ҳис эта бошлаб, миллий маданияти, санъати, диний муносабатлари ва эътиқодини намойиш этишда кенг имкониятларга эга бўлдилар. Ўзбекистонда иш юритаётган 80 дан ортиқ миллий-маданий марказлар ва уларнинг фаолиятлари ана шундан далолат беради. Мамлакатимизда турли миллий маданиятларнинг ривожланиши нафақат турли халқларни этник ўзига хослигини сақлаб, уни такомиллаштириш имконини беради, балки уларнинг ватан ягоналиги, жамиятнинг ички бир бутунлигини қалдан ҳис этишларига маънавий шарт-шароитлар барпо этади.

Президент И. Каримов мамлакат фуқаролари бирлигини таъминлаш ва турли миллатлар ўртасидаги муносабатларни барқарорлаштиришнинг сиёсий, ижтимоий ҳамда маънавий жиҳатлари хусусида гапирав экан: «**Ўзбек халқи руҳининг тикланғанлиги, миллат маънавий-ахлоқий идеалларининг шаклланиши чуқур миллийлик билан умуминсонийлик чамбарчас боғлиқ бўлган ҳодисадир.** Ўзбекистонда яшаётган халқлар, ўзига хослигини йўқотмаган ҳолда, умуминсоний руҳиятга, хулқ-автор фалсафасига эга бўлмоқдалар. Бу эса мустақиллик йиллари мобайнида миллатлараро тотувлик манбай бўлиб келган ягона маънавий-руҳий негизни вужудга келтирди»¹ — деган эди.

Демак, юрт тинчлиги, ватан равнақи, халқ манфаати миллати, элати ва диний мансублигидан қатъи назар барча учун бирдай тегишлидир. Ўзбекистонда яшайдиган ҳар бир фуқарода ана шу Ватан тақдирига дахлдорлик ҳисснинг кучайланлиги, юрт тақдири билан ўзининг тақдирини уйғун англаши, мамлакат ва халқ камолоти, истиқболи учун юксак масъулият ҳиссини туйиши мұхим фазилатга айланди. Айтиш мумкинки, ана шу туйғу Ўзбекистон фу-

¹ **Каримов И.** «Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида». 6-жилд, «Ўзбекистон», Т., 1998, 129-бет.

қароларини бир-бирига яқынлаштириди, маънавий яқдиллигини таъминлади.

Демократик тамойиллар чуқурлашиб бораётган, эркин шахс ва эркин фуқаро шакланаётган бир пайтда юқоридағи фазилатлар алоҳида аҳамият касб эта боради. Ватан түйгуси, эл-юрт ташвишини қалбига кўчирган фуқароларгина жамиятда эркинлик ва озодлик тушунчаларини чуқур англайди, унинг асл моҳияти, том маъно-мазмунини билиб, демократия имкониятларини суистеъмол қилмайди.

Бугун жамиятимизда миллий фуур ва миллий ифтихорнинг юксак маданият ва юксак ахлоқ категориялари билан синтезлашган шакли вужудга келди. Худбинлик, ёввойилашган миллатчилик, сохта мағрурлик, калондимоғлик, бошқаларни камситиш эвазига ўзини устун қўйиш қабилидаги файринсоний қусурлар барҳам топди.

Халқларнинг ўзлигини англаш жараёни, қадимий анъ-аналар, урф-одат ва маросимларни ўзлаштириш орқали миллий хусусиятларнинг такомиллаштирилиши ўша миллатта мансуб бўлган шахснинг миллий-маданий даражасининг ривожланишига олиб келади. Айни пайтда аҳолининг миллий-маданий даражаси нечоғли ошгани сари глобал муҳит, яхлит оламга даҳлдорлик ҳисси кучая боради. Яхлит оламдан ажralиб қолиш уни таназзулга олиб келиши муқаррар эканлигини англайди. Ана шу ички маданий янгиланиш, баркамоллашиш жараёни, яъни оламни англаш шахсни глобаллашув жараёнига олиб киради. Ўзлигини англаган шахс тор тушунчалар қобигидан чиқиб, ўз миллий қадриятларини дунёвий кўламлар, умуминсоний қадриятлар даражасига кўтара билади.

Миллий маданиятлар тараққиёти бутун мамлакат яхлит маданиятининг тараққиётига бевосита ижобий таъсир кўрсатади. Ҳар бир этнос ўзининг этник хусусиятларини намоён қилиш орқали бутун сайёрамиз тараққиётига боғлиқ бўлган, умуминсоний қадриятларга айланган маданиятни бойитишга муваффақ бўлади. Ҳар қандай миллий маданият ўз даврининг тарихий тараққиёти билан боғлиқ бўлган жаҳон маданиятини англамасдан, уни қабул қилмасдан, унга эргашмасдан тараққий топмайди. Ҳар қандай миллатнинг бошқа бир миллат маданиятини ўрганишга қодирлик даражаси фуқаронинг ички маданиятидан, якка-якка шахсларнинг маданий-маърифий даражасидан иборат бўлган яхлит миллат менталитетидан келиб чиқади. Бу яқин қўшни маданиятларнинг ҳаётийлигини, яшовчанигини, айни пайтда таъсирчанлигини кўрсатади. Шу билан

бирга ана шу миллат маданияти умумжаҳон маданияти-нинг бир бўлаги сифатида ўз қиёфасини кўрсатишга қодир бўлади. Ана шундай ҳолатнинг ўзи бир миллатнинг бошқа миллат қадриятларини англашга, асрлашга, ўзаро муносабатларини барқарорлаширишга хизмат қиласди.

Миллатчилик, ирқчилик, шовинизм тоталитаризм мояхиятини белгилаб берадиган маънавий-ижтимоий иллатлар бўлиб, миллий маданият тараққиётига зомин бўладиган файриинсоний ҳодисалардир. Этнократик кайфият миллатни таназзулга олиб келади, миллий худбинлик кайфијатларининг чуқурлашишига, бошқа миллатларнинг камситилишига, улар имкониятларининг чекланишига сабаб бўлади.

Миллатчилик, шовинизм, тоталитар режим натижасида вужудга келган миллий маданиятларни қамалга олиш тизими барбод бўлди. XX аср сўнггида вужудга келган жуда катта қадрият, умуммиллий ва умуминсоний неъмат ана шу билан белгиланади. XX аср фан-техника тараққиёти, коинотни забт этиш, ҳарбий-техника ва қирғин қуроллари ишлаб чиқаришнинг ҳайратомуз ривожи орқали инсон тафаккури ва ақл-идроқи, даҳолик қудрати билан бирга миллий тараққиётни барбод этиш, миллатларни қамалда сақлаш, улар устидан ҳукмронлик қилиш иллатларини ҳам кўрсатди. Айни пайтда бу нуқсонлар соғлом инсоний тафаккурдан ва соғлом ғоялардан узоқдалиги сабабли ўзини ўзи барбод этди. Натижада XX асрнинг сўнгги ўн йиллигига миллий равнақ, миллий ўзлигини англаш, миллий тараққиёт даврининг янги босқичи вужудга келди. Бу миллий, умуминсоний ва дунёвий маданиятнинг ривожланишига ҳамда XXI аср цивилизациясига замин яратди.

Халқаро ижтимоий муносабатлар доираларида тобора фаолроқ иштирок этаётган Ўзбекистон давлатлараро ижтимоий ҳамкорлик муносабатларида ўзига хос ва ўзига мос йўлдан бормоқда. Мамлакатимиз Президенти И. Каримов ижтимоий ҳамкорлик жараёнларининг давлатимиз равнақи учун нечоғли зарурлигини таъкидлаган ҳолда, қуйидаги муҳим масалаларда алоҳида эътибор қаратди: «Ўзбекистон бир вақтнинг ўзидаги турли даражаларда — дунё миқёсида ва миңтаقا кўламида — интеграция жараёнларида қатнашса-да, аммо бир муҳим қоидага: бир давлат билан яқинлашиш ҳисобига бошқасидан узоқлашмасликка амал қиласди. Биз бир субъект билан шерикчиликнинг мустаҳкамланиши, бошқалар билан шерикчилик муносабатларининг заифлашувига олиб

келишига қаршимиз. Шу сабабли Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятидаги интеграциялашуви серқирра жараёндир¹.

Ижтимоий ҳамкорлик жараёнлари нафақат давлатлар аро даражада, балки минтақалараро ҳамда жамоалараро кўламларда ҳам фаол амал қилиб келади. Ҳозирги замон ижтимоий жараёнлари таҳдилига тизимий ёндошсак, унда давлатлараро мулоқотлардан кўра ташкилотлараро муносабатлар кўламлари таркибининг изчил тараққий этаётганлигига амин бўламиз. Муайян мамлакатлар ҳудудларида илдиз отиб, бугун юксак суръатлардаги ривожланиш босқичига ўтган қатор халқаро ташкилотлар, йирик банклар, концернлар, корпорациялар ўз иқтисодий, молиявий ҳамда маънавий-интеллектуал салоҳиятлари даражаларига кўра, баъзи мамлакатларнинг умумий ижтимоий-иқтисодий имкониятларидан ҳам бир неча баробар устун мавқеларга эга бўлиб бормоқдалар. Ҳозирги замон жамияти учун хос хусусиятлардан бири ҳам, ижтимоий ҳамкорликлар негизига қурилган йирик халқаро ташкилотлар мавқеининг ортиб бориши, давлатлар эса олиб борилаётган ташқи ва ички сиёсатнинг, нодавлат ташкилотлар, фирмалар юритаётган фаолият йўналишлари билан муовфикаштирилиб бориши тенденцияларидан иборатдир. Шу боисдан ҳам ижтимоий ҳамкорлик ҳодисаси нафақат муайян иқтисодий-ижтимоий алоқалар, мулоқотлар манбаи, балки ҳар қандай ижтимоий тизимлар, тузилмалар юзага келишининг дебочаси, негизи ҳамдир.

Ижтимоий ҳамкорлик ҳодисасига муайян тизим сифатида ёндашув, унинг энг муҳим жиҳатлари, характеристери қирраларини, тизим ясовчи белгиларини аниқлашни тақозо қиласди. Мазкур ҳодисани тавсифловчи хусусиятлар жумласига қуйидагиларни киритиш мумкин:

- ижтимоий ҳамкорлик жараёнида иштирок этаётган жамоаларда оқилона меъёр, адолат мезонлари амал қиласди;
- ижтимоий тенгсизликнинг ҳар қандай кўринишлари барҳам топади;
- жамоа аъзолари иш билан таъминланади ва фаровонлик имкониятларига кенг йўл очиб берилади;
- жамоа ва жамиятда тинчлик, муроса вазияти барқарорлашади, кишиларнинг ҳаёт кечиришлари ва фаолиятлари учун қулай ижтимоий-сиёсий муҳит юзага келади;
- жамоа аъзоларининг маънавий-интеллектуал, мада-

¹ Каримов И. «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари». «Ўзбекистон», Т., 1997, 299-бет.

ний савияларининг доимий такомиллашиб боришига эҳтиёжлар ортиб боради;

— жамоа ва жамиятда ташкилотлараро ҳамда давлатлараро мулоқотлар доираси кенгайиб, бевосита ташкилот ҳамда фуқаролараро муносабатлар тизими таркиб топади;

— жамоа ва жамият аъзолари тор миллатчилик ёки маҳалийчилик манфаатлари доирасида фикрлаш даражасидан юксалиб, жамоаларараво ҳамда жамиятлараро фикрлаш малакасига эга бўладилар.

Ижтимоий ҳамкорлик жараёнларининг муайян мамлакат доирасида амал қилишига; а) давлат тузулмалари; б) сиёсий партиялар ва жамоат ташкилотлари; в) оммавий ахборот воситалари, радио, телевидение; г) диний оқимлар ва уларнинг ташкилотлари; д) ҳукуқ-тартибот идоралари, армия; е) норасмий ташкилотлар; ж) касаба уюшмалари ва бошқалар фаол таъсир ўтказиб келади.

Ҳозирги ижтимоий-сиёсий жараёнлар, миллатлараро муносабатларнинг эволюцияси, тадрижий ривожланиш босқичлари Ўзбекистонда яхлит миллий-маънавий муҳит шаклланётганлигидан, миллати ва элатидан қатъи назар ҳар бир фуқаро ана шу муҳитдан манфаатдор бўлаётганидан далолат бермоқда. Манфаатдорлик туйғуси эса ўзаро хурмат, юксак маданият, етуклик ва комилликка интилиш орқали мазмунан бойиб бормоқда.

ХОТИМА

Жамиятда ялпи ўзгаришларнинг юз бериши халқнинг ана шу янгиланишлар жараёнларида ижтимоий воқелик-нинг обьекти ва субъекти сифатида фаол иштирок этиши билан чамбарчас боғлиқ ҳодисадир. Мамлакатимизда бар-авж суръатларда амалга ошаётган ялпи ўзгаришлар, давлатнинг ички ва ташқи геосиёсий муҳитлардаги фаолияти янги тарихий шароитларда янгича тафаккур маҳсули сифатида дунёга келди. Янги тафаккур муҳим тадрижий бурилишлар, инсон онги ва руҳиятидаги туб янгиланишлар, турмуш тарзидаги ўзгаришлар ифодаси сифатида таркиб топди. Президент И. Каримов ана шу жараёнларнинг аввалида унинг амалиётда қандай намоён бўлиши, ривожланиш босқичлари ва истиқболи хусусида чуқур мантиқ билан сугорилган илмий назария яратиб, мамлакатимизнинг умумий тараққиётини тизимий тарзда равнақ топишига асос сола билди.

Ўтиш даврида, ялпи янгиланишлар шароитида давлат ва жамият қурилиши муаммоларини ҳал этишда сиёсий етакчининг ўрни, унинг ислоҳчилик салоҳияти фавқулодда муҳим аҳамият касб этади. Чунки, мавжуд тузум сиёсий етакчининг шахси, интеллектуал кучи, маънавий салоҳияти, феъл-авторидаги қатъияти, событқадамлиги, жасорати, фикрлаш тарзи, дунёқараши ва воқеа-ҳодисаларга муносабатига қараб шаклланади.

Соҳибқирон Амир Темур яхлит давлатни вужудга келтириш орзу-истаги билан яшамаганида ёки унинг ўрнида бошқа бир одам таҳт тепасига келганида XIV ва XV асрлардаги буюк юксалишлар юз берармиди? Заҳирилдин Муҳаммад Бобур Ҳиндистонда турли дин, мазҳаб ва ақидалар билан яшаётган тарқоқ халқларни бирлаштириб, буюк давлатга, қудратли империяга асос солди. Бутун Ер шарининг улкан бир қисмida фан, маданият ва санъатни ривожлантириб, одамларнинг тафаккур тарзи ва дунёқарашини бутунлай бошқа ўзанга буриб юборди. Ана шу нуқтати назардан мавжуд тарихий жараён ва туб янгиланишлар ҳодисасига баҳо берар эканмиз, айтиш мумкинки, И. Каримов жамиятни тубдан ўзгартирувчи, янги давлат ва янги

жамиятни барпо этувчи донишманд шахс, тарихий ва ижтимоий феномен сифатида майдонга келди. У сиёсий, ташкилий, ғоявий ва бошқа турли маъмурий жиҳатлардан жуда мустаҳкамланган, янгича яшашни мутлақо истамайдиган тузум томирлари чирмашиб кетган бир шароитда янгича тафаккур ва янгича яшаш тарафдори ва ана шу дастурни ижтимоий амалиётта изчил жорий этиш ташаббускори ҳамда ташкилотчиси бўлиб майдонга чиқди. Юртбошимиз эскилик билан тинмай курашиб, янгиликни мashaқат билан онгимизга сингдириб келмоқда. Унинг новаторлик кучи, мамлакатни бир тузумдан иккинчи бир тузумга ўта ҳушёрлик, донолик, танланган йўлнинг тўғрилигига қатъий ишонч билан, барча соҳадаги ислоҳотларни изчиллик ва қатъият билан жорий этишга интилишидек ноёб қобилияти намоён бўлмоқда.

Дарҳақиқат, миллий истиқбол эволюцияси, янгиланишларнинг тадрижий ривожланиши, давлат ва жамият қурилишидаги ялпи ислоҳотлар И. Каримов томонидан амалга оширилаётган изчил сиёсат маҳсулидир. Янгиланишлар жараёни Президент И. Каримов сиёсий тафаккури, иқтисадиётни баҳолаш истеъоди, ижтимоий воқеликни теран таҳлил этиш ва умумлашмаларга кела олиш каби ноёб қобилияти маҳсули сифатида дунёга келди.

Тарих тажрибаси шундан гувоҳлик берадики, жамиятни бир ҳолатдан иккинчи бир ҳолатга ўтказиш, асрлар мобайнида шаклланган турмуш тарзини босқичма-босқич, изчил ўзгартириш, тарихий тараққиётнинг бурилиш нуқтасида фаолият кўрсатиш инсониятни буюк ўзгаришларга, тубдан янгиланишларга олиб келади. Президент И. Каримов худди ана шундай тарихий жараённи бошлаб берди ва бу оқимнинг бутун кўлами ва моҳиятини мушоҳада этиб, ижтимоий воқеликни таркибий ва мазмунан ўзгартириш концепциясини ишлаб чиқди.

Президент И. Каримов томонидан ишлаб чиқилган янгиланишлар назарияси ва туб ислоҳотлар концепцияси давлат ва жамият қурилишининг қуйидаги соҳаларида ўзининг аниқ ифодасини топди ва амалий натижаларини кўрсатди. Ижтимоий янгиланишлар жараёнларининг ҳуқуқий асосларини яратиш борасида кенг кўламдаги фаoliyatlar амалга оширилди. Жумладан:

1. **Давлат қурилиши соҳасида:** Ўзбекистон Республикасининг «Давлат мустақиллиги асослари тўғрисида»ги, «Ўзбекистон Республикаси Референдуми тўғрисида», «Давлат рамзлари тўғрисида», «Маҳаллий ҳокимият идорала-

рини қайта ташкил этиш тўғрисида», «Ўзбекистон Республикасининг Конституциясини қабул қилиш тўғрисида», «Ўзбекистон Республикасининг Вазирлар Маҳкамаси тўғрисида»ги қонунлари.

2. Миллий хавфсизлик, мудофаа ва қонунчилик соҳаларидаги ислоҳотларга доир: Ўзбекистон Республикасининг «Умумий ҳарбий мажбурият ва ҳарбий хизмат тўғрисида», «Муқобил хизмат тўғрисида», «Ўзбекистон Республикасининг ҳарбий доктринаси тўғрисида», «Миллий хавфсизлик концепциясини тасдиқлаш тўғрисида», «Фуқаро муҳофазаси тўғрисида», «Терроризмга қарши кураш тўғрисида», «Судлар тўғрисида», «Прокуратура тўғрисида», «Фуқаролар мурожаати тўғрисида», «Адвокатура тўғрисида», «Ўзбекистон Республикасининг Олий Мажлиси тўғрисида», «Давлат солиқ хизмати тўғрисида», «Давлат божхона хизмати тўғрисида»ги қонунлар.

3. Иқтисодиёт, саноат ва аграр соҳалардаги ислоҳотларга доир: Ўзбекистон Республикасининг «Ижара тўғрисида», «Биржа ва биржа фаолияти тўғрисида», «Тадбиркорлик ва тадбиркорлик фаолиятининг кафолатлари тўғрисида», «Мулкчилик тўғрисида», «Кооперация тўғрисида», «Ташқи иқтисодий алоқалар тўғрисида», «Кичик ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришни қўллаб-кувватлаш тўғрисида», «Банклар ва банк фаолияти тўғрисида», «Бюджет тизими тўғрисида», «Фермер хўжалиги тўғрисида», «Деҳқон хўжалиги тўғрисида», «Ер кодекси тўғрисида», «Қишлоқ хўжалиги кооператив (ширкат хўжалиги) тўғрисида», «Темирийл транспорти ҳақида», «Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида», «Автомобиль йўллари тўғрисида», «Стандартлаштириш тўғрисида», «Архитектура ва шаҳарсозлик қурилиши тўғрисида», «Алоқа тўғрисида»ги қонунлар.

4. Фан, таълим, маданият ва ижтимоий соҳалардаги ислоҳотларга доир: «Ўзбекистон Республикасида ногиронларни ижтимоий ҳимоялаш тўғрисида», «Бандлик тўғрисида», «Давлат пенсия таъминоти тўғрисида», «Фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисида», «Таълим тўғрисида», «Вижидон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида», «Ўзбекистон Республикасида Ёшларга оид давлат сиёсатининг асослари тўғрисида», «Жисмоний тарбия ва спорт тўғрисида», «Кадрлар тайёрлаш миллий Даствури тўғрисида»ги қонунлар, Инсон манбаатлари йили, Оила йили, Аёллар йили, Оналар ва болалар йили ва бошқа давлат дастурлари.

5. Жамиятни эркинлаштириш соҳаларидаги ислоҳотларга доир: Ўзбекистон Республикасининг «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида», «Жойларда маҳаллий ҳокимиятлар тўғрисида», «Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида», «Сиёсий партиялар тўғрисида», «Меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисида», «Оммавий ахборот воситалари тўғрисида», «Ахборот олиш кафолатлари ва эркинликлари тўғрисида», «Журналистлик фаолиятини ҳимоя қилиш тўғрисида»ги¹ қонулар ва бошқалар шулар жумласидандир.

Президент И. Каримовнинг жамиятни тубдан янгилаш концепциясини инсоният тарихининг турли даврларида, турли мамлакатларида юз берган туб ўзгаришлар, кескин бурилишлар ҳодисасига қиёслаш мумкин.

Президент И. Каримов Ўзбекистонда жамиятни тубдан янгилаш назарияси ва кўп қиррали ислоҳотлар концепциясини яратиши жиҳатидан Америка Кўшма Штатлари давлатининг асосчиси ва унинг биринчи Президенти **Жорж Вашингтон**, Америка иқтисодий тараққиётiga жуда катта илмий-назарий ва амалий таъсир кўрсатган ислоҳотчи, Президент **Авраам Линкольн**, жамиятни эркинлаштириш ва демократия назариясининг асосчиларидан бири, Президент **Томас Жеферсон**, Индонезияда мустамлакачиликка қарши курашган, миллий бирлик ва мамлакат тараққиётининг турли босқичлари тўғрисида қатор асарлар ёзган **Аҳмад Сукарнолар** билан бир қаторда турди. Францияда **Шарл де Голл**, Хиндистонда **Жавоҳарлаъл Неру**, Маҳатма Ганди, Туркияда **Мустафо Камол Отатурк**, Цейлонда **Саломон Бандаранакие**, Мисрда **Жамол Абдул Носир** ва бошқалар ўзининг сиёсий фаолияти, янгиланишлар концепциясини ишлаб чиқиши билан жаҳон тараққиётida қанчалик кучли таъсир кўрсатган бўлса, Президент **И. Каримовнинг** давлат сиёсатини инсон манфаатларига хизмат қилдириш, тинчлик маданиятини қарор топтириш, ижтимоий ҳамкорлик доираларини кенгайтириш борасидаги қарашлари, амалий концепциялари дунё ижтимоий-сиёсий жараёнларининг инсонийлашуви тенденцияларини мустаҳкамлашда шунчалик муҳим ҳисса бўлиб қўшилмоқда. Айни пайтда жаҳон ислоҳчилик тажрибаси **«ўзбек модели»** пайдо бўлганлигини тан олмоқда.

Ўзбекистонда давлат тузуми ва жамиятни тубдан янгилашлар концепцияси ўтган даврда динамик тарзда ривож-

¹ Қарант: Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси, 1991—2000 йиллар.

ланиб, такомиллашиб борди. Туб ислоҳотлар назарияси давлат — жамият — инсон тизимида вужудга келди ва равнақ топди. Бу тизим қуйидаги янгиланишлар ҳосил этувчи концепциялар мажмуй воситасида яхлитлик ва тўлақонлилик касб этди:

— ўтиш даврида давлат ва жамиятдаги ижтимоий-иқтисодий хаотик ҳолатларни тартибга солин, аномия ҳолатларини жамият томонидан қабул қилинган умумий меъёrlарга келтиришга қаратилган концепция;

— янги давлатчилик тизимини вужудга келтириш концепцияси;

— иқтисодий соҳада таркибий ўзгаришларни тадрижий амалга ошириш концепцияси;

— ижтимоий ҳимоя тизимини инсон ва оила манфаатларига энг мақбул ва самарали хизмат қилдириш концепцияси;

— миллий хавфсизлик ва мудофаа сиёсатини тинчлик ва барқарорликка хизмат қилдириш концепцияси;

— ижтимоий-сиёсий, маънавий ва иқтисодий муҳитни эркинлаштириш концепцияси;

— қадриятлар устуворлиги концепциясининг яратилиши;

— маънавият — ижтимоий тараққиётнинг ҳаракатлантирувчи кучи концепциясининг асосланиши;

— тарихий хотирани тиклаш ва истиқлол тарихини яратиш концепцияси;

— ўзгараётган ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий воқеликни англаш концепцияси ва огоҳликка даъватнинг ялни идрок этилиши;

— миллий истиқлолғояси концепциясининг ишлаб чиқиши ва унинг жамиятни улуғ мақсадлар йўлида уюштирувчилик ролининг асосланиши;

— жамиятдаги турли ижтимоий гуруҳлар, диний, эътиқодий ва сиёсий маслакдаги фуқаролар ўргасида ижтимоий муроса муҳитини шакллантириш концепцияси;

— толерантлик ва ижтимоий ҳамкорлик концепциясининг яратилиши.

Мазкур концепциялар бир томондан, мамлакатимизда амалга оширилаётган янгиланишлар жараёнини яхлит тизим сифатида бошқаришга имкон берган бўлса, иккинчи томондан бу жараёнларни тадрижий тарзда, ижтимоий бўхронларсиз мақсадли йўналтириш имконини берди.

Бироқ, шуни айтиш керакки, мамлакатимизда ижтимоий фанлар тараққиётининг ҳозирги аҳволи талаб даражасида эмас. Янгиликни илғаб олиш, янги тарихий жара-

ёнларни, ижтимоий-сиёсий ўзгаришларни ўз вақтида таҳлил этиш ва баҳолашда сусткашлик қилинмоқда. Баҳоланки, бу халқымиз сиёсий онгини ошириш ва ижтимоий фаоллигини кучайтиришда муҳим аҳамиятга эга. Сиёсатшунослик, иқтисод, ҳуқуқ, фалсафа, жамиятшунослик ва давлат қурилиши соҳасида қилинаётган ишлар ҳозирги ўзгаришлар ва янгиланишлар суръатидан орқада қолмоқда, ўзгараётган воқелик мөҳиятини очиб беришда оқсанмоқда. Ана шу нуқтаи назардан қараганда, Президент И. Каримов томонидан илмий жамоатчилик олдига муҳим вазифалар сифатида қўйилаётган долзарб масалалар, янги ғоялар, концепциялар ўзининг назарий ривожи ва амалий ифодасини суст топаётир.

Ҳукуқий демократик давлатни барпо этиш, фуқаролик жамиятини шакллантириш концепцияси бевосита жамиятда барқарор мувозанатни вужудга келтириш жараёни билан боғлиқ. Зотан, қонунсизлик жамиятдаги мавжуд ижтимоий мувозанатнинг бузилиш вазиятини келтириб чиқаради.

Ўзбек халқининг ўзига хос жиҳати шундаки, у адолатга, муросага, андишага мойил бўлган халқдир. У фаол ва онгли бошқариш орқали янгидан-янги имкониятларини кўрсатадиган халқ ҳамдир. Айни ана шу қайфият, халқ характеристи, миллӣ руҳият қонун устуворлигини, кучли қонунчилик тизимини яратишни тақозо этади. Ана шу нуқтаи назардан қўйидаги масалаларни ҳал этиш зарур деб ҳисоблаймиз.

Биринчидан, мавжуд қонунларни қайта кўриб чиқиши, уларни ҳозирги замоннинг тез ўзгараётган жараёнларига, ижтимоий-сиёсий янгиланишлар эҳтиёжига мувофиқлаштириш лозим.

Иккинчидан, жаҳон тараққиётида глобаллашув жараёни ривожланиб бораётган бир пайтда биология, табобат, ген инженерияси, экология, маънавият, информатика, «Хайтек» — юксак технологияларнинг жамият ва инсон ҳаётига тобора чуқур кириб бораётганлиги, фанларнинг ёки соҳаларнинг ўзаро яқинлашуви, бир-бирига боғлиқлиги, бир-бирининг тараққиётига дахлдорлик жиҳатлари кучаяётган бир шароитда уларни жамият тараққиёти ва инсон ҳаётига яқинлаштирадиган ҳаётий ва ишловчан қонунлар тизимини вужудга келтириш бугунги куннинг долзарб вазифаларидандир. Чунки, Ўзбекистон жаҳон глобаллашув жараённига фаол кириб бораётган экан, ўзининг буюк келажагини жаҳон цивилизациясининг узвий бир

бўлаги сифатида тасаввур қилаётган экан, ана шу жараёнларни жамият билан боғлиқ ҳолда фаоллаштирадиган қонунчилик тизими зарур. Жамият билан боғлиқлик халқ урф-одатлари, анъаналари, турмуш тарзи мантифи билан мутаносиб иш тутишни тақозо этади. Зотан, улуғ аллома Абу Наср Форобий «Яхши қонунлар яхши анъаналардан келиб чиқади»¹, — деб айтган эди.

Ўзбекистонда шаклланаётган янги ижтимоий тартиботлар, кенг кўламли фаолиятлар ва хатти-ҳаракатларни мақсадли ва режавий йўналтириш тажрибаси жаҳон ислоҳчилик тажрибаларини янада такомиллаштиргди. Ўзбекистонда шахс эркинлиги шарқона ахлоқ, одоб меъёрлари доирасида амалга ошиб, хатти-ҳаракатлар эркинлиги қонунларга ҳурмат, қонунга бўйсуниб яшаш тамойилларининг устунлиги орқали кафолатланади. Жамиятда таркиб топган барқарорлик муҳитини сақлаш, **ижтимоий муроса мувозанатини изчил таъминлаш ана шу икки жиҳат, яъни халқ турмуш тарзи, анъаналари ва ҳукуқий меъёрлар, қонунларнинг чамбарчас бирликда амал қилишини тақозо этади.**

Хуллас, янгиланишлар жараёни Президент И. Каримов сиёсати, унинг иш услуби, жаҳон сиёсати тараққиётига кўшаётган ҳиссасини доимий тарзда тадқиқ этиб боришни тақозо этади. Жамоатчилик эътиборига ҳавола этилаётган ушбу рисолада мазкур мавзуни муайян тизим сифатида комплекс ўрганишга, уни яхлит ҳолда тўлақонли ва тизими тадқиқ этишга интилдик.

Зеро, Президент И. Каримов томонидан яратилган янги ҳаёт дастурлари, янгиланишлар концепцияси **кеча, бугун ва эртадан** иборат катта воқеликни яхлит идрок этишга йўл очади. Янгиланишлар концепцияси ўзбек халқини жаҳон ҳамжамияти даврасидан муносиб ўрин олишга, ўзлигини англашга, озод ва обод жамият қуришга, юртимизни буюк маърифат мамлакатига айлантиришдек муқаддас мақсадларимизга эришишда абадий ва кудратли маёқ бўлиб йўлларимизни чароғон этиб туради.

¹ Форобий А. Н. «Фозил одамлар шаҳри». А. Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, Т., 1990.

МУНДАРИЖА

Мұқаддима	3
Ижтимоий-иқтисодий хаотик ҳолаттарни тартибга солиш жараёнлари	11
Янги давлатчилик тизимини вужудга келтириш концепцияси	14
Иқтисодий соҳада таркибий ўзгаришларнинг амалга оширилиши	21
Ижтимоий ҳимоя концепцияси	26
Миллий хавфсизлик концепцияси	29
Мудофаа ва барқарорлик концепцияси	34
Ижтимоий-сиёсий, маънавий ва иқтисодий мұхитни әркинлаштириш концепцияси	37
Қадриятлар устуворлиги концепциясининг яратилиши. Маънавият — ижтимоий тараққиётни ҳаракатлантирувчи күч сифатида	42
Тарихий хотирани тиклаш ва янги тарихни яратиш концепцияси	46
Ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий воқеликни англаш концепцияси ..	50
Ўзгараётган замон ва миллий истиқдол гояси концепциясининг ишлаб чиқилиши	53
Ижтимоий муроса мұхитини шакллантириш концепцияси	60
Толерантлик ва ижтимоий ҳамкорлик концепциясининг яратилиши ...	67
Хотима	73

Ижтимоий-сиёсий нашр

НАРЗУЛЛА ЖҮРАЕВ

**ЯНГИЛАНИШЛАР КОНЦЕПЦИЯСИ:
ЯРАТИЛИШИ, ЭВОЛЮЦИЯСИ ВА АМАЛИЁТИ**

Тошкент «Маънавият» 2002

Мұхаррир *P. Құчкоров*
Рассом *C. Соин*
Техник мұхаррир *T. Золотилова*
Мусаххид *C. Абдусаматова*

Теришга 10.01.2002 й.да берилди. Босишига 11.02.2002 й.да рухсат этилди Бичими 84×108 1/32. Таймс гарнитураси. Офсет усулида босилди. Шартли б.т. 4,2. Шартли кр.-отт. 4,62. Нашр т. 4,73. 5000 нұсха. Буюртма № 9087. Нархи шартнома асосида.

«Маънавият» нашриёти, Тошкент, Буюк Турон, 41-үй. Шартнома 02—02.

Ўзбекистон Республикаси Давлат матбуот құмитасининг ижарадаги Тошкент полиграфия комбинатыда чоп этилди. Тошкент, Навоий күчаси, 30-үй, 2002.